

מראי מקומות לעיון בדף היומי

בית מדרש גבוה
לתורה
כולל הדף היומי
קרית ספר ת"ו

מיסודה של עמותת
"משולי ערימת"
רחוב שאגת אריה 17/25
קרית ספר 71919 מודיעין עילית
ארץ ישראל

גליון מספר 514

הוצגה ע"י מנחם
הר"ר אברהם אליעזר מרקוביץ שליט"א לונדון

לע"פ הר"ר צבי בחר"ר מרדכי ורעיו מרת רחל לאה בת הר"ר אברהם אליעזר ז"ל

בס"ד, כד' אייר התשע"ד. מסכת תענית דף טו – דף לא

דף ט"ו ע"א

פרק סדר תעניות כיצד

(א) מתניתין, מוציאין את התיבה. פירש הבית יוסף (ק"נ) דהאי תיבה, היינו מקום עמידת הספר תורה בבית הכנסת, הנקרא היכל, וארון. (ונקרא אצלנו ארון הקודש).

(ב) מתניתין, ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה. עיין ברמב"ם (פ"ד מתעניות ה"א) שהוסיף, שנותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה, כדי להגדיל את הבכיה ולהכניע לבם. והכסף משנה תמה מנא ליה הא. ובמעשה רוקח תירץ, רבגמי (ט"ז). איתא, דנותנין אפר על גבי התיבה משום "בכל צרתם לו צר". ו"עמו אנכי בצרה". וכן אמרינן שם שר' זירא הזדעזע בכל גופו כשנתנו אפר על גבי תיבה, ומכל לשונות אלו משמע יותר דקאי על ספר תורה. עיין שם. אמנם בחדושי הרא"ה ובשיטה לבעל הצורות (הובא בקובץ שיטות קמאי) מבואר, שגרסו להדיא בגמ' (שם) "ולמה נותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה". וביאר שם בשיטה לבעל הצורות, דאף דלא נזכר במתניתין דין זה, מכל מקום כך היה המנהג אצלם.

(ג) מתניתין, אומר לפניהן דברי כבושין, אחינו לא נאמר באנשי גינוה וכו', פירש רש"י בד"ה כבושין שהן הדברי כבושין. והרמב"ם (פ"ד מתעניות ה"ב) מוסיף דלא אלו בלבד, אלא מוסיף בעניינות אלו כפי כחו, עד שיכניע לבם וישובו תשובה גמורה.

(ד) מתניתין, ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות אל ה' בצרתה וכו'. משמע דאלו הן השש ברכות א. זכרונות, וחותרם זוכר הנשכחות. ב. שופרות, וחותרם שומע תרועה. ג. אל ה' בצרתה לי, וחותרם שומע צעקה. ד. אשא עיני, וחתימתה שומע

תפילה. ה. ממעמקים, וחתימתה עונה בעת צרה. ו. תפילה לעני, וחתימתה המרחם על הארץ. וכדמבואר מכל דברי רש"י. אמנם הרמב"ם (פ"ד מתעניות ה"ה-י"ב) פירש, דעוד בברכת גואל ישראל [שמוסיפין בה דברים כדתנן במתניתין והיא קודמת לשש ברכות של תענית] מוסיף פסוקי זכרונות ושופרות, ואומר בה ד' מזמורים אלו אל ה' בצרתה לי, אשא עיני וכו'. ואחר כך מוסיף בה תחנונים, ומסיים מי שענה את אברהם אבינו וכו' ברוך אתה ה' גואל ישראל. ואז מוסיף שש ברכות אחרות. ואין להם נוסח קבוע אלא בכל אחת מהן הוא מתחנן בדברי תחנונים ופסוקים מדברי קבלה ומכתבי הקודש, ומסיים בכל אחת ואחת את החתימה המבוארת במתני' (מי שענה וכו' ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות, וכן בכולם). וכבר תמה שם המגיד משנה דלשון מתני' לא משמע כוותיה, והניח בצריך עיון.

(ה) מתניתין, ואלו הן, זכרונות ושופרות. אבל מלכויות אינו אומר. הקשה התוס' יום טוב, דילפינן בראש השנה (ל"ד). בנין אב מקרא ד"והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם אני ה' אלקיכם", לכל מקום שנאמר בו זכרונות שיהיו מלכויות עמהן. ותירץ, דכיון דבראש השנה (שם) איתא בהא פלוגתא דתנאי, יש לומר דמתניתין כמאן דלית ליה האי בנין אב. אי נמי, כיון דלמעלה מהאי קרא כתיב וביום שמחתכם, יש לומר דלא ילפינן אלא לימי שמחה כגון ראש השנה ויובל, אבל לתענית לא, ואין למדין מן הכללות. והרש"ש העיר, דהכא לא שייך לומר אין למדין מן הכללות, שהרי כתבו תוס' בכתובות (ח. סוד"ה שהכל) דאין שייך לשון "כל" על פחות משלשה דברים, ובכלל של "כל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכויות עמהן" לא יהיו אלא שני דברים לפי דברי התוס' יום טוב. נולכאורה יש מקום לומר דלהרמב"ם שאין מייחדין ברכה לזכרונות ושופרות (כדלעיל באות הקודמת), קושיית התוס' יום

ודעת הרמב"ם (פי"ד מתעניות הט"ו) דנחלקו על התקיעות. שהם סברו לתקוע בין ברכה לברכה כבמקדש, ואמרו להם חכמים שבגבולין אין תוקעין אלא לאחר סיום כל התפילה. ודעת **הריטב"א בשם רבותיו והר"ן** עצמו, דגרסינן "וענו אחריו אמן" דהיינו דלא נחלקו בגבולין דודאי עונין אמן, ובמקדש עונין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וכדאיתא **בגמ'** (ט"ז:). אלא שהסדר שבמקדש היה שלא תקעו מיד אחר חתימת הברכה, דאם יעשו כן ייראה שהתקיעה קאי על הברוך שם וכו'. על כן אחר החתימה, ואחר שענו ברוך שם, היה השליח צבור חוזר ואומר מי שענה את וכו'. ואחר כך היו הכהנים תוקעים, דבזה מנכר שהתקיעה באה על תפילת התענית. והם הנהיגו גם בגבולין שיחזור השליח ציבור אחר החתימה מי שענה, ואז יתקעו. ואמרו להם חכמים דאין טעם לעשות כן אלא במקדש שמפסיקין בברוך שם, אבל בגבולין שעונין אמן, תוקעין מיד אחר החתימה. [ועיין מה שכתבנו בברכות (ס.) אות תתשב – תתשה].

(י) **מתניתין, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת**. פירש **רש"י ד"ה ובחמישי**, דדרך רוב בני אדם להסתפר בחמישי ולא בערב שבת מפני הטורח. והב"ח (או"ח ר"ס) הביא בשם **המהרש"ל**, דמצוה להסתפר בערב שבת ולא בחמישי, משום דלא מינכרא יקרא דשבתא. ואף דעזרא תיקן שיהיו מכבסין בחמישי מפני כבוד השבת, לא דמי כיבוס לתספורת, עיין שם. והקשה **המגן אברהם** (סימן ר"ס, א) דמתני' שלימה שנו כאן, בחמישי מותרין מפני כבוד השבת. והביא פירוש **רש"י** וכתב, דמכל מקום אפשר שמצוה מן המובחר בערב שבת, אלא שאנשי מעמד לא היו פנויים בערב שבת.

(יא) **מתניתין, אין גוזרין תענית על הצבור בתחילה בחמישי שלא להפקיע השערים**. עיין **לעיל דף י'** אות י"ג. ובפירוש המשניות **להרמב"ם** פירש, שאם יגזרו תענית בתחלה בחמישי, יאמרו עמי הארץ שבודאי הצורך למטר גדול מאוד, שאם לא כן לא היו מתענין סמוך לשבת, ועל ידי זה יפקיעו השערים. [אבל כשמתחילין בשני יודעים שסדר תעניות כן הוא, ולא מפני שבא רעב לעולם].

(יב) **מתניתין, ר' יוסי אומר בשם שאין הראשונות בחמישי וכו' בפירוש המשניות להרמב"ם** כתב, ואין הלכה כר' יוסי. אמנם ביד החזקה (פ"א מתעניות ה"ה) פסק כוותיה. והריטב"א הקשה אמאי שבק רבנן ופסק כר' יוסי. ותירץ **המגיד משנה**, דר' יוסי נמוקו עמו. והקשה עליו **הלחם משנה** דבשאר מחלוקות לא פסק הרמב"ם כר' יוסי על אף שנמוקו עמו. ובהגהות כור לזהב על הריטב"א כתב **דבירושלמי** (בפרקין הי"ג) מפורש, שר' יוחנן הורה כר' יוסי בזה, והיה ר' אלעזר מצטער אמאי שבק לסתמא דמתניתין ופסק כיחידא. עד שמצא בברייתא דר' חייא, דתנא קמא דמתניתין הוא רבי מאיר ולא חכמים, ועל כן שפיר פסק כר' יוסי. ואם כן ניחא שעל פי זה פסק גם הרמב"ם כר' יוסי.

טוב מעיקרא ליתא. שלא נאמר הכלל אלא כשיש "ברכת זכרונות", אבל לא כל היכא שמזכירין פסוקי זכרון (י.ס.).

(ו) **מתניתין, על הראשונה וכו' גואל ישראל. על השניה וכו' זוכר הנשכחות**. הא דלא נזכר כאן עננו, אף דבכל תענית אחר גואל ישראל, צריך שליח ציבור לומר עננו כברכה בפני עצמה. כתב **הרמב"ן** דנראה דבמקום שאומרים כ"ד ברכות לא היו אומרים עננו. אם כן הוה ליה למימר כ"ה ברכות. והטעם, לפי שהכל כלול בשש ברכות האלו. והריטב"א הביא דיש אומרים, שהיה כולל עננו בברכת גואל ישראל. (וכן משמע ממסקנת הרמב"ן). אך חלק עליהם וכתב, שכולל עננו בברכה שישית, שהרי חתימתה העונה בעת צרה, כמו חתימת עננו.

(ז) **מתניתין, מי שענה את וכו' הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם וכו'**. קצת צריך עיון, איך אפשר בתוך ברכה דשמונה עשרה שמדבר כלפי הקב"ה, לומר הוא יענה אתכם וכו' בלשון נוכח כלפי הציבור. הא היה לו לומר יענה אותנו, או יענה אותם וכו'. וכעין זה הקשה באילת השחר (בבא בתרא פ"א. אתוס' ד"ה למעוטי), על הא דתנן שגר המתפלל בציבור אומר בנוסח התפילה, אלקי אבותיכם, שלכאורה היה צריך לומר אלוקי אבותיהם, דאין לפנות בנוכח לציבור באמצע התפילה. (י.ס.).

(ח) **רש"י ד"ה זכרונות ושופרות**, כל הפסוקים שאומרים בראש השנה. אמנם הרמב"ם כתב (פ"ד מתעניות ה"ה) "ואומר זכרונות ושופרות מעין הצרה". וכתב **הריטב"א**, שמדברי ר' יהודה שהשיב לחכמים **לקמן בגמ'** (ט"ז: וי"ז:), שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בראש השנה וביובל ובשעת מלחמה. משמע דלרבנן אומרים זכרונות ושופרות כבראש השנה, ודלא כהרמב"ם. ובפירוש המשניות כתב הרמב"ם, שזכרונות ושופרות אלו הם כמו של ראש השנה, לענין זה שאין אומרים זכרון של יחיד וזכרון של פורענות. [ואפשר שלדעת רש"י שאומר ברכה לזכרונות בפני עצמן, ולשופרות בפני עצמן. (עיין לעיל באות ו') אומרם ממש בברכות של ראש השנה. אבל להרמב"ם (שם), שאין כאן ברכת זכרונות ושופרות, אלא כולל פסוקי זכרונות ושופרות בברכת גואל ישראל, אין דינם כראש השנה ממש, אלא שיזכיר פסוקי זכרונות ושופרות מעין המאורע, ובלבד שלא יהיה זכרון דיחיד או דפורענות (י.ס.).]

דף ט"ו ע"ב

(ט) **מתניתין, וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא היינו נוהגין כן וכו' הריטב"א והר"ן** (ו: מדפי הרי"ף ד"ה מעשה) הביאו ג' דעות בביאור פלוגתת רבי חלפתא ורבי חנניא וחכמים. דעת **רש"י ד"ה לא היינו נוהגין**, דבתקיעות ודאי שוין הגבולין למקדש וליכא פלוגתא. והכא נחלקו האם עונין אמן בגבולין או לא. והר"ן תמה עליו, אם כן אמאי נחלקו דוקא בתעניות, דלכאורה לר"ח, ור"ח בן תרדיון בכל השנה יהיה הדין כן, וזה לא אמרו אדם מעולם.

הדרה היוזמי

הקשה המהרש"א (בחדושי אגדות), דגם בגדים העשויין מצמר, היינו צמר בהמה, ואי מהאי טעמא, מדוע לבשו דוקא שקים. ופירש בענין אחר, שדרך לכסות הבהמה בשקים שהן דבר שפל. והבן יהוידע ביאר דברי רש"י, דלובשין שקים העשויין מנוצת עיזים, כיון דישראל עזין שבאומות, ועז היא עזה שבבהמה דקה כדאיתא בביצה (כה:), ואתו למימר הננו עזי פנים כעז וקשי עורף, ועד עתה לא שבנו בתשובה הראויה, על כן לא נושענו. אמנם עתה שבים אנו ממעשינו ומתקנים עזותינו.

ד) גמ', ולמה נותנין אפר מקלה על גבי תיבה. כתב הרמב"ם (פ"ד מתעניות ה"א) ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ועל גבי ספר תורה. והקשה הכסף משנה, מנין לו שנותנין על גבי ספר תורה, דלא מצינו שהיו נותנין אפר אלא על גבי התיבה. אמנם גירסת הרי"ף (ה: מדפי הרי"ף) 'למה נותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה'. ואפשר דגם הרמב"ם גרס הכי בגמרא. והמעשה רוקח כתב, דהרמב"ם למד כן מדר' זירא שנודעזע כל גופו כשנתנו האפר. ואי מיירי דנתנו על התיבה מדוע הזדעזע כל כך, ועל כרחך דנתנו האפר על גבי הספר תורה.

ה) גמ', עמו אנכי בצרה. כתב הקרן אורה, דלהרי"ף ולרמב"ם (עיין באות הקודמת) דנתנו אפר מקלה גם על התיבה וגם על הספר תורה, שפיר יש לפרש דלא פליגי ר' יהודה וריש לקיש, דקרא ד"עמו אנכי בצרה" נאמר על נתינת האפר על התיבה, דכל מקום שגלו, שכינה עמהם. ודהיינו שמקום התיבה שגבוה י' טפחים הוא כמקום השכינה וקרא ד"בכל צרתם לו צר" נאמר על הספר תורה. [שהוא גוף הקדושה והעפר שעליו מראה על צער השכינה].

ו) גמ', למה יוצאין לבית הקברות. כתב המהר"ץ חיות דמכאן ראייה לדברי הרי"ף (עירובין ל"ה: מדפי הרי"ף) שכתב דש"ס ירושלמי היה מסודר קודם חותמי הבבלי, דהא מה דפרכינן 'למה יוצאין קאי אירושלמי. (וכדפירש רש"י ד"ה למה) [אמנם להר"ן (לעיל אות ב) אין זה מוכרח, דפריך אמנהגם שלהם. (ר.ג.)].

ז) גמ', כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. הגרע"א בגליון הש"ס ציין לתוס' סוטה (לד: ד"ה אבותי דכתבו, דאף דאיתא בברכות (יח.) דהמתים אינם יודעים מהנעשה בעולם הזה ואפילו אבות העולם. מכל מקום על ידי תפלה שמתפללים על הקברים מודיעין להן שכך מתפללין ישראל בצרתן.

ח) רש"י ד"ה קברי עכו"ם, במקום שאין קברי ישראל. אמנם הריטב"א פירש, דלמאן דאמר דחשובים כמתים, גם בדאיכא קברי ישראל קברי עכו"ם עדיפא. משום דאתינן לומר, דנחשבים אנו כמותם. אבל מתי ישראל חשובים חיים.

ט) רש"י ד"ה מאי הר המוריה, אידי וכו' תנא נמי הא פלוגתא. והיעב"ץ פירש, דכיון דשנינו במתניתין הר המוריה קבעי לה הכא.

י) רש"י ד"ה חד אמר וכו', בסוה"ר, ולשכת הגזית שבה עמדו

(יג) רש"י ד"ה בלילות, אין וכו' שהרי ראו מבערב שפסקו הקרבנות ולא כבדה העבודה. הקשה הרש"ש, דלא הוזכר תנאי זה, שמותרים לשתות דוקא אם ראו שלא כבדה העבודה. אלא העיקר כמו שכתב רש"י עצמו לקמיה בד"ה אנשי בית אב, שאפילו כשרבתה העבודה ביום וסייעום אנשי משמר, מכל מקום אינם צריכים לסייע בלילה, דבית אב יכולין להספיק לבד היפוך המערכה.

יד) תוס' ד"ה ונותנין אפר, ואותו אפר הוי מעצם אדם וכו'. בהגהות היעב"ץ תמה ביותר על דבריהם, דמהיכן יקחו אפר עצמות אדם, וכי ישרפו עצמות יהודי בשביל כך, או ישרפו עצמות נכרי ויתנוהו על ראשם. אלא ודאי אינו כן. ובהגה"ה על התוס' יום טוב בריש פרקין איתא שהבית דוד מחק תיבת אדם, ואין צריך אלא שיהיה אפר עצמות דגם בעקידה עצמה, העצמות היו של האיל.

טו) גמ', שנאמר ויאמר משה אל אהרן ולא לעזור ואיתמר. ביאר המהרש"א (ברכות סא.) דמהא דהקדים אהרן אין ראייה דמתחילין מן הגדול, דאהרן הוא האב. ומהא דהקדים אלעזר לאיתמר נמי ליכא ראייה, כיון דהכי אורחא דקרא להקדים הקודם בשנים, אלא הדיוק מדכתיב הנותנים, דמשמע דאתא קרא למימר שמתחילין מן הגדול.

טז) גמ', ובקללה מתחילין מן הקטן. הקשה המהר"ץ חיות ממקרא מלא בבראשית (פ"ו, ז') "אמחה את האדם אשר בראתי וגו' מאדם ועד בהמה ועד עוף השמים". הרי שהתחיל בקללה מן הגדול. וכתב דשמא יש לומר על פי מאמר חז"ל לא זכה אומרים לו יתוש קדמך, [ואם כן האדם הוא הקטן ובו מתחילין].

דף ט"ז ע"א

א) גמ', ולמה מוציאין את התיבה וכו'. הקשה המהרש"א (בחדושי אגדות) מה השאלה למה, הא דרך המתפללין לעמוד לפני התיבה. וכיון דמתפללין ברחוב העיר משום דמתבזין בפרהסיא, או משום גלות, שפיר יש להם להוציא את התיבה. וביאר, דמכל מקום, כיון דיכולין להתפלל אף ללא תיבה, לא היה להם לטרוח ולהוציאה לחוץ.

ב) רש"י ד"ה למה מתכסין, חוגרות שקין וכו', ובעי ליה מבעיא שקין למה וכו'. והר"ן (ה: מדפי הרי"ף) ביאר, דהאי "למה" היינו איך עשו דבר שלא מצינו לו מקור במשנה ובברייתא. והמהרש"א (בחדושי אגדות) הקשה בין לרש"י ובין לר"ן, אמאי לא פריך דמצינו כמה מקראות להדיא, שנהגו להתכסות בשקין בעת תענית. וביאר, דבהנך קראי מיירי דהיו לובשין השקין על בשרם ממש, ומשום צערא דגופא. אמנם הכא בתענית היו לובשין השקין על מלבושיהן, ופריך דכיון דליכא צערא דגופא מדוע לבשו.

ג) רש"י ד"ה כבהמה, דמשער בהמה נינהו מנוצה של עיזים.

הדרה היומית

ידחו צדיקים מפני רשעים אלא להיפך, והיא תשובה ניצחת באמת.

(יז) **גמ'**, אפילו גזל מריש ובנאו. כתב השפת אמת דמכל מקום, אחר דתקנו דשינוי החזור במריש קונה משום תקנת השבים, הוי תשובה שלימה גם אם לא החזיר המריש. אמנם כתב דמהא דהביא הרי"ף (ו'. מדפי הרי"ף) להאי מימרא, משמע דהכי הלכתא ולעיכובא. דהרוצה לזכות בתשובה שלימה, צריך לקעקע הבנין, אם חבירו רוצה את שלו. והניח בצריך עיון.

(יח) **נרש"י ד"ה ורגיל לקרות וכו'**, שיהיו פסוקים של תפילה שגורין בפיו. לגירסת הגמ' דידן, שיהיה רגיל לשנות במדרש והלכות ואגדות. צריך ביאור מה שייך רגילותו לשנות בהלכה ואגדה לכך שתהיה תפילתו שגורה. ואמנם הרמב"ם (בפ"ד מתענית ה"ג) כתב, דבעינן שיהיה בקי לקרות בתורה נביאים וכתובים, ולא הזכיר שיהיה רגיל לשנות במדרש והלכות, וצריך לומר דלא גריס לה. ואם כן יש לומר דרש"י נמי לא גריס לה.

(א.ג.)

(יט) **תוס' ד"ה אפר**, בעצמות אדם. עיין מה שכתבנו בעלון 171 על דף ט"ו: אות ט"ז.

דף ט"ז ע"ב

(כ) **גמ'**, שביתו ריקם מן העבירה. **רש"י ד"ה ביתו פירש**, שאין חמס וגזל בביתו. וביאר המהרש"א (בחיידושי אגדות) דנקט דוקא גזל מפני שכיחותה, כדאיתא בבא בתרא (קסה). דהרוב נכשלים בגזל. והמצפה איתן כתב, דנקט גזל משום הא דאיתא במדרש (שמות רבה כ"ב) דכל מי שידידו מלוכלכות בגזל קורא להקב"ה ואינו נענה, ובשביל הגזל נעצרים הגשמים, ולכן המתפלל על הציבור צריך שלא יהא עוון גזל בידו.

(כא) **גמ', שם**. עיין באות הקודמת, והגבורת ארי דייק ברמב"ם שכתב (פ"ד מתעניות ה"ד) ולא יהיה בבניו ובבני ביתו וכל קרוביו הנלווים עליו בעל עבירה, אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות. שביתו ריקם היינו בני ביתו ולא הוא עצמו, ודלא כרש"י. אך תמה מנין לרמב"ם שיהיו בניו ובני ביתו מעכבין עליו מליד לפני התיבה. דוקא גבי סוטה מצינו בסוטה (כח). דאם אין בניו ובני ביתו מנוקין מעוון אין המים בודקין את אשתו, ולא בדוכתי אחריו. ואפילו הירא מעבירות שבידו, שחוזר מהמלחמה הוי דוקא משום עבירות ידידה ולא של בני ביתו.

(כב) **רש"י ד"ה זה המעמיד חזן שאינו הגון וכו'**, רשע וכו' והוא נותן בקולו לפניו. מגירסת רש"י מבואר דקרא קאי אשליח ציבור. וכתב המהרש"ץ חיות דגירסת הגמ' נכונה יותר, דלרש"י דנקט כל המעמיד משמע דקאי על הקהל המעמיד, והכא מיייתי קרא ד"נתנה עלי קולה", דמייירי בשליח ציבור עצמו ולא במעמידו.

(כג) **גמ', שביעית לארוכה**. הקשה השפת אמת, לדברי הר"ן (ו': מדפי הרי"ף) עיין לקמן אות כד) דרש"י ד"ה לא היו סבר דאף

הנביאים המוכיחים לישראל. אף דיש ליישב לשון הוראה מלשון מורא שמים. מכל מקום קראי דמיייתי רש"י, "כי מציון תצא תורה", ו"יורו משפטין ליעקב", לענין משפט נאמרו. ואמנם רבינו גרשום פירש, שיצאה ממנו הוראה לישראל שכן יושבין סנהדרין בלשכת הגזית ומורין הוראות. (ר.ג.).

(יא) **רש"י ד"ה מורא, בתוה"ד**, הר המוריה הר סיני. הקשה המהרש"א (בחיידושי אגדות) דבקרא מפורש דאין זה הר סיני דכתיב (דברי הימים ב, פ"ג פסוק א) "לבנות בית ה' בהר המוריה". והמהר"ץ חיות הוסיף דאין לומר דהוא אותו הר, דהא הר המוריה מקומו בירושלים והר סיני בחוץ לארץ וקרוב לים סוף. נאפשר ליישב על פי דברי המדרש (שוחר טוב ס"ח) דהר סיני נתלש מהר המוריה כחלה מעיסה, ממקום שנעקד יצחק אבינו. ונמצא שהר סיני הוא חלק מהר המוריה, ושפיר נקרא גם הר המוריה. (ר.ג.).

(יב) **גמ', אדם של צורה**. עיין **רש"י ד"ה אדם, ותוס' ד"ה אדם**. והרא"ש (סימן כב) פירש, דהוא תלמיד חכם דלא גמיר כחכם. אי נמי שראוי למנותו פרנס על הציבור. והמהרש"א (בחיידושי אגדות) פירש, דהיינו חכם במילי דעלמא, ולא כחכם שהוא חכם בתורה.

(יג) **גמ', ויתכסו שקים האדם וכו'** אסרא הבהמות לחוד ואת הולדות לחוד. המהרש"א (בחיידושי אגדות) הקשה, היכן נרמו זאת בקרא. ויש לומר, דדריש מדכתיב בהמה בלשון יחיד. וכן ביאר **רש"י בפירוש התורה** (שמות פ"ג כ"ג) אקרא ד"כל סוס פרעה", וכי סוס אחד היה דמשמע שנתנו הבהמות ביחידות. (א.ג.).

(יד) **גמ', אם אין אתה מרחם עלינו וכו'**. ביאר הבן יהודע, דכוונתם דכיון דהבהמות נוצרו בעבור האדם, אם אין אתה מרחם עלינו לבטל הגזירה, אין אנו צריכין לרחם עליהם דאין צורך בהם.

(טו) **גמ', עלוב ושאינו עלוב**. המהרש"א (בחיידושי אגדות) פירש שעלוב הוא חצוף, וכדאיתא בגיטין (לו:). עלבנא לישנא דחוצפתא. [ולפי זה צריך ביאור מהי כוונתם בטענתם]. ובתומר דבורה (פרק א) הביא מספר היכלות (פרק כה) שהקדוש ברוך הוא נקרא "מלך עלוב" שסובל עלבוננו, שמשפיע באדם כח תנועות איבריו ובאותו רגע האדם מוציא אותו כח בחטא ועון ומכעיסו, והקב"ה סובל. ולפי זה כתב היר יוסף (בעין יעקב) דבסוגיין נמי פירוש "עלוב", דהקדוש ברוך הוא ידחה מפניהם, וכמו בצדיק ורשע, עיין באות הבאה.

(טז) **גמ', צדיק ורשע מי נדחה מפני מי**. לפירוש רש"י ד"ה מי נדחה, היינו דכיון שהקב"ה צדיק ראוי שידחה מפנינו הרשעים. ולפי זה כתב המהרש"א (בחיידושי אגדות), שאין היא תשובה ניצחת באמת, אלא ניצוח בכח שאינו טענת אמת, וכמדויק לישנא דבבבא. אבל בחיידושיין (בעין יעקב) כתב, שצדיק ורשע, קאי על עצמם. דודאי יש בדור זה צדיקים, ומשום הכי ראוי שלא

הדרה היומית

מודה דאומרים ברכות וזכרונות בשאר צרות, ואם כן, ודאי דבשעת מלחמה לא גרע מינייהו. [אלא שצריך עיון דהא הר"ן נקט כן רק לענין זכרונות ושופרות ולא לענין מלכויות].

(ג) בא"ד, **ופסוקי מלכויות וכו'**. תמה **הרש"ש** מנא ליה לרש"י דהיו אומרים במלחמה גם פסוקי מלכויות, הא לא הוזכרו במשנה ובגמרא, ואין אומרים אותן אלא בראש השנה וביובל.

(ד) גמ', **יש מחליפין צעקה וכו'**. כתב **הקרבן אורה**, דגם המחליפין לא שינו את סדר התפילה, ואמרו שומע צעקה ברביעית, ושומע תפילה בחמישית. ואף על פי ששמואל היה קודם אליהו, כיון דסדר השבח הוא בתחילה שומע צעקה, ולאחר מיכן מברכים שמו, שהוא שומע תפילה אף ללא צעקה.

(ה) גמ', **מכרי יונה בתר דוד ושלמה הוה**. הקשה **המהרש"א** (בחידושי אגדות), מדוע לא פרכינן הכי נמי **לעיל** גבי אליהו. ותחילה תירץ, דאתיא כמאן דאמר דאליהו הוא פנחס, וקדם לדוד ושלמה. אך דחה לה, משום דבכמה דוכתי מוכח דאליהו לא היה כהן ואינו פנחס. עוד תירץ, דרמזו בזה דאליהו יבוא קודם למשיח בן דוד. **והקרבן אורה** (עיין באות הקודמת) תירץ, דאליהו נסמך לשמואל, כיון דברכת שומע תפילה סמוכה לברכת שומע צעקה, ושמואל קדם לדוד ושלמה.

(ו) **רש"י ד"ה דבעי למחתם, בתוה"ד**, אי נמי וכו' דהוא עיקר הארץ. יש לבאר דברי רש"י אלו בתרי אנפין, או דכוונתו משום דמהות קדושת הארץ עצמה מחמת בית המקדש היא. כנראה מדברי **הרמב"ם** בפירוש התורה (שמות פט"ו י"ג). או כדברי **רש"י בסוכה** (מט). **ד"ה ויטעהו**, דבית המקדש הוא שורשן ועיקרן **שמחבבם לפני המקום**. ומזכירין בית המקדש, כדי להעלות לפני המקום חביבותם של ישראל, ויחון אותם במטר. (ר.ג.).

(ז) גמ', **ברוך משפיל הרמים**. ביאר **הקרבן אורה**, דלטומכוס חותמים הכי משום דהיא מעין תחילת הברכה "תפילה לעני", דתפילה מתוך עניות ושפלות רוח מקובלת טפי.

(ח) גמ', **מותרין לשתות יין בלילות**. כתב **הגבורת ארי** דרביעית דוקא ולא יותר. וכדאמרינן **לקמן** דביותר מרביעית כל שכן ששינה משכרתו, ואם ישתה לא יוכל לסייע למחר. **והרש"ש** נקט דמותרין אף בטפי מרביעית, ומה דלא מהני לה שינה, היינו כששותה כל שהוא יתר על רביעית, אבל אם שותה הרבה, ודאי דשינה מפיגה השכרות. וכדכתב **הכסף משנה** (פ"א מביאת המקדש ה"ה) וכאשר יעיד הנסיון. והחשש דשמא תכבד, אינו אלא שמא ירבו קרבנות היחידים, דהו דוקא לאחר תמיד של שחר, ויש שהות מספיק להפיג שכרותו.

(ט) **רש"י ד"ה רבי אומר**, כלומר אי חיישינן לשמא יבנה יהא אסור לעולם וכו'. **הכסף משנה** (פ"א מביאת המקדש ה"ז) נקט בשיטת **רש"י והראב"ד** (שם) דרבי פליג אכולהו גווי דמיירי בהו רבנן, וסבירא ליה דשרי לשתות יין בכל ענין. וכתב **שמהרמב"ם** (שם) מבואר, דרבי לא פליג אלא באינו מכיר משמרתו ומשמרת בית

בגבולין היו תוקעין שבע תקיעות, אמאי לא משנינן דהויה שביעית לתקיעות, אמנם לשיטת **הרמב"ם** (פ"ד מתעניות ה"ט) דבגבולין לא היו תוקעין על סדר הברכות אתי שפיר. ותירץ, דמכל מקום כיון דאין מפורש במתני' דהיו תוקעין בגבולין להדיא, לא שייך לשנויי ולמיתני דהוי שביעי לתקיעות.

(כד) גמ', **באחת אומר תקעו וכו'**. **המהרש"א** (בחידושי אגדות) ביאר, דנמצא דבסדר הברכות יהיו תקיעה בתחילה ולאחר מיכן תרועה, ושוב תקיעה, כמו בראש השנה. כי התקיעה מורה על רחמים התרועה על מדת הדין, ועבדינן דתהא מדת רחמים משני הצדדים.

(כה) גמ', **ברוך ה' אלקים אלקי ישראל וכו'**, **ברוך גואל ישראל**. הקשה **השפת אמת** מדוע נקט ב' פעמים ברוך, וכי משום שאמרו במקדש מן העולם ועד העולם, היו אומרים ב' פעמים ברוך. וכתב דצריך לומר דלאו דוקא הוא, אלא דהתנא מרמז דסיום הברכה בגאולה. אמנם **הרמב"ם** (פ"ד מתעניות ה"ט) כתב, דהיו אומרים ברוך ב' פעמים.

(כו) גמ', **וכשבא דבר לפני חכמים אמרו**. **הר"ן** (ו: מדפי הרי"ף) כתב, דלשיטת **רש"י ד"ה לא היו**, גם בגבולין היו תוקעים. ור' חלפתא הנהיג בגבולין לענות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ואמרו חכמים דאין עונין כן אלא במקדש. אמנם **הרמב"ם** (פ"ד מתעניות ה"ט) כתב, דהחילוק בין מקדש לגבולין לענין תקיעות. שר' חלפתא הנהיג לתקוע אף בגבולין, ואמרו חכמים דאין תוקעין אלא במקדש. **והר"ן** פירש, שהנהיגו בגבולין לומר מי שענה אחר חתימת הברכות, וטעו בזה. אלא דבגבולין אומרים מי שענה, ולאחר מיכן חותמין הברכה, ועונין אמן ותוקעין. אבל במקדש שהיו עונין ברוך שם כבוד מלכותו וכו', אם היו תוקעין לאחר מיכן, היתה התקיעה על ענית הברוך שם וכו' דהיא כעין ברכה בפני עצמה, ואין עושין כן, כיון דצריך לסמוך התקיעה למי שענה. הלכך חותמין קודם מי שענה, ועונין ברוך שם וכו', ואומר החזן תקעו. ולאחר מיכן אומרים מי שענה ותוקעין.

(כז) גמ', **ואית דאמרי כדתניא וכו'**, **הקרבן אורה** הוכיח מכאן כשיטת **הרמב"ם** (עיין באות הקודמת) דאין תוקעין בגבולין, והוא מאי דאיכא בין לישנא קמא דתוקעין בגבולין, וכדנקט "במה דברים אמורים בגבולין", ומיירי התם בדין התקיעות. וללישנא בתרא לא הזכירו תקיעה בגבולין כלל.

דף י"ז ע"א

(א) גמ', **אלא בראש השנה וביובלות**. כתב **הר"ן** (ו: מדפי הרי"ף) דר' יהודה לא פליג אלא לענין תענית גשמים, דסבר דלא אומרים זכרונות ושופרות אלא רעב כי יהיה בארץ. אבל בתענית על שאר צרות מודה דאומרים זכרונות ושופרות.

(ב) **רש"י ד"ה ובשעת מלחמה, בתוה"ד**, ולא ידעינן מנא איתפריש. **הקרבן אורה** פירש על פי דברי **הר"ן** (באות הקודמת), דר' יהודה

הדרה היוזמי

גילוי מילתא.

דף י"ז ע"ב

(טז) **גמ'**, **ובענין כהן הראוי לעבודה**. הקשה הגבורת ארי דלטעמא דשמא יבנה, יהא כהן אסור ליטמא בשום טומאה בזמן הזה, אף דאינה של מת. ותירץ, דדוקא ביין דדרך בני אדם לשתותו, וכן בגידול פרע. חיישין לשמא יבנה ולא ימצא כהן הראוי לעבודה. אבל גבי טומאה אין דרך בני אדם להתעסק בה ולא חיישין, דודאי ימצאו הרבה באותו בית אב שלא נטמאו.

(יז) **גמ'**, **פרועי ראש דלא מחלי עבודה לא גזרו בהו רבנן**. הקשה הגבורת ארי מה בכך דפרועי ראש לא מחלי עבודה, והא מכל מקום לכתחילה אינו עובד ומדוע לא גזרו משום דאינו ראוי לעבודה. ותירץ, דרב אשי לא חשש להא דלא ימצא כהן הראוי לעבודה, דמסתמא ימצאו כהנים הראויים. אלא דחייש שמא יבנה המקדש, ואגב חביבות העבודה יעבדו אף הכהנים שאינם ראויים, ומשום הכי דוקא בשתויי יין דמחלי עבודה חשו ולא לפרועי ראש, כיון דבדיעבד אינו מיחל.

(יח) **גמ'**, **אף פרועי ראש במיתה**. **בחידושי הר"ן (סנהדרין כב:)** הקשה, דפרועי ראש מקרא מלא הוא דחייבין מיתה, כדכתיב (ויקרא פ"י, ו') "ראשיכם אל תפרעו וגו' ולא תמותו". ותירץ, דהאי קרא היה הוראת שעה לבני אהרון, משום חנוכת המשכן, ונאסרו אף שלא בשעת עבודה. אבל לדורות שרי, ומדברי קבלה ילפינן לאסור בשעת עבודה.

(יט) **רש"י ד"ה ה"ג**, קשיא לא גרס. ביאר **הרש"ש** דכוונת רש"י, דלא גרסינן לתירוצא דדוקא למיתה איתקוש, אלא גרסינן קשיא ותו לא. אמנם **בחידושי הר"ן (סנהדרין כב:)** כתב, דשפיר גרסינן להאי תירוצא ומקומו בסוף הסוגיא. דמתחילה הקשו לרב אשי מברייתא, ואתא רבינא לסייע לדבריו. ושאלו מאן אמרה מקמי יחזקאל, וידע דרב אשי ישיב לדבריו דהלכתא גמירי לה. ומעתה שפיר תירץ דהלכתא גמירי למיתה, אך לאחולי עבודה לא גרסינן. [ודלא כרש"י דדברי רבינא ורב אשי הם ענין אחר].

(כ) **תוס' ד"ה דבר**, ומה בעל מום וכו'. **המצפה איתן** הקשה אקושיית התוס', דהא אי נילף לה מקל וחומר אינו לוקה דאין מזהירין מן הדין, אבל מקרא דלא יבוא שפיר לוקה.

(כא) **בא"ד**, מתורת משה למדנו. **הפרי מגדים** (או"ח סוף סימן קכח במשבצות זהב) הוכיח מתוס' כדעת **הרמב"ם** (פ"ו מביאת מקדש ה"י), דכהן שעבד גם לאחר שנודע לו שהוא חלל עבודתו כשרה. **ובכסף משנה** (שם) ביאר הטעם, דכיון דלא מצינו בתורה שחלל מחלל עבודה, ואדרבה מצינו שאינו מחלל מנין לנו לומר שאם עבד חילל. ודלא כדעת **רש"י פסחים** (עב:) **ד"ה ועבודה**, שדווקא בעבד בשוגג כשרה. אמנם **השפת אמת** (כאן) נקט בדעת התוס' דגם לכתחילה מדאורייתא שרי לעבוד.

(כב) **גמ'**, **דלא למיספד בהון וכו'**. היינו **כרש"י ד"ה איתוקם**, דגרס

אב שלו, אבל במכיר, אפילו במכיר משמרתו בלבד ואין מכיר משמרת בית אב שלו, לכולי עלמא אסור אף בזמן הזה. **והרש"ש** העיר על **המהרש"א** שביאר כן מעצמו בדברי הגמרא. וכתב **הקרן אורה** דמגירת **התוספתא** (במכילתין פ"ב ה"ג) **והירושלמי** (פ"ב ה"א) משמע כדברי הרמב"ם.

(י) **בא"ד**, **שמא ישתנה סדר המשמרות**. **הריטב"א** פירש **בשם רבו**, דחיישין שמא לא יהא כהן אחר מצוי ביום שאינו שלו ויצטרך לעבוד. אלא דכתב דהוא חשש רחוק, ופירש, דקסבר דלעתיד לבא לא יהיה חילוק משמרות, אלא יהיו כל הכהנים שוין בעבודה כמו שהיו שוין כולן ברגלים.

(יא) **תוס' ד"ה ויודע וכו'**, פירוש וכו', אבל בסעודתו מותר. הקשה **הגבורת ארי**, מנין להם לחלק כן, הא לא מצינו כן לענין עבודה, ובמתני' תנן בסתמא דאנשי בית אב אסורין כל היום ומסתמא אפילו בתוך הסעודה, והניח בצריך עיון.

(יב) **גמ'**, **כהן גדול מערב שבת לערב שבת**. **במסכת נזיר** (מח:): איתא, דכהן גדול והוא נזיר מיטמא למת מצוה. והקשה **השואל ומשיב** (רביעאה ח"ב קס"ב) היאך משכחת לה דכהן גדול יהא נזיר, והרי צריך להסתפר מערב שבת לערב שבת. ותירץ, דכיון דטעם התספורת משום כבודו ותפארתו של כהן גדול, כמבואר **ברמב"ם** (פ"ה מכלי המקדש ה"ז), אם כן כשקיבל עליו נזירות זה גופא כבודו ותפארתו שקיבל עליו להיות נזיר ולהתרחק מכל תאוה גופנית. עוד תירץ, דכל ענין התספורת בערב שבת הוא סלסול בעלמא, ועיקר הדין דגידול פרע הוא בשלושים יום כמו בנזיר ואם כן שפיר אפשר דיהא נזיר עד ל' יום. [נוכמדויק **ברש"י** דבד"ה **מסתפר** גבי מלך נקט "מצוה", וגבי כהן גדול **בד"ה משמרות** כתב הטעם משום שהדבר "נאה" וכו'. (ח.ו.)]

(יג) **גמ'** **כהן הדיוט אחת לשלשים יום מנלן**. צריך לומר, דהא דנקט בכהן גדול "מאי טעמא", ולא בכהן הדיוט דנקט "מנלן". היינו משום, דעיקר הדין דגידול פרע הוא בשלשים יום כמו בנזיר. הלכך בעי למידע מהיכן ילפינן לה בכהן הדיוט. ועל כן אתספורת דכהן גדול שיוצא מכלל הדין, שפיר פרכינן מאי טעמא. (ר.ג.ו.).

(יד) **גמ'**, **אתיא פרע פרע מנזיר**. כתב **בחידושי הר"ן (סנהדרין כב:)** דאינה גזירה שווה, דהא קרא דיחזקאל דברי קבלה הוא, ולא ילפינן גזרה שוה אלא כששני המקראות מן התורה. אלא דגילוי מילתא היא דפרע דכהנים הוי כפרע דנזיר. תדע, דהא רב פפא פריך, אימא דלא לירבו כלל, ואי הויה גזירה שווה לא שייך לפרוק כן. אמנם **מתוס' ד"ה לא לירבו** משמע דסברי דהיא גזירה שווה ממש.

(טז) **תוס' ד"ה לא לירבו כלל**, בסוה"ד, אלא יגלח בכ"ט. כתב **החשק שלמה**, דצריך לומר דתיבת **כלל** נחלקת לשני תיבות, וצריך לומר כל - ל', דהיינו דהגזירה שווה אתיא לאסור גידול פרע ל' יום, וצריך לגלח כל כ"ט יום. אמנם לדברי **הר"ן** (באות הקודמת) יש ליישב קושייתם דאינה גזירה שווה גמורה אלא

הדרה היוזמי

לדורותם 'ברית' עולם. מילה – ואתה את 'ברית' תשמור. תורה – אם לא 'ברית' יומם ולילה חוקות שמים וגו'. והן הקשר הנצחי והברית בין ישראל לאביהם שבשמים. ועל כן משתדל השטן ביותר לקטרג על מצוות אלו לבטל הקשר והברית, עיין שם באריכות. נעוד נראה לבאר דהגויים מקפידין על ישראל במה שטוענין שמקיימים הם את העולם בזכות ג' מצוות הללו. דאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (נדרים לב.) וכדכתיב אם לא בריתי וכו' (ירמיהו ל"ג). וכן אמרו שם דלולי מילה לא שייך ללמוד תורה מחמת ערלת הלב, וכדכתב **הגרע"א** (מהדור"ק תשובה מ"ב). וכן לגבי שבת כתב **האור החיים** (בראשית ב' ג') דמעיקרא לא נברא העולם אלא לששה ימים, ורק בזכות קיום השבת בכל שבוע ושבוע זוכים לקיים העולם ששה ימים נוספים, עיי"ש שהוכיח הדבר. ונמצא דישראל מקיימין העולם בכח ג' מצוות הללו, ועל זה מקפידין וכועסין הגויים דגנאי הוא להם להתקיים בזכות ישראל, ולכן גוזרין עליהן לבטל הני מצוות בחושבם שיתכן קיום לעולם ללא ישראל ומצוותיהן. (ר.ג.ג.).

(ד) **נרש"י ד"ה הפגינו**. כך מתרגמין בתהילים **כל לשון שועה** וצעקה לשון פגינה. צריך עיון, דהא בתרגום תהילים מתרגם כך רק פעם אחת בכל הספר, על הפסוק בפרק ק"ב פסוק ב' "ושועתי אליך תבוא" "ופגינותי לקדמך תעול". אבל בשאר המקומות מתרגם "וצלותי" וכדו'.

(ה) **נרש"י ד"ה לא נצרכה**, בשנה מעוברת וכו'. הקשה **הגבורת ארי** מדוע נקט נרש"י דמיירי בשנה מעוברת, והרי בלאו הכי על כרחך מיירי דאדר השני היה מלא, ואם כן גם בשנה פשוטה אפשר לפרש כן. ותיירץ **החשק שלמה**, דהנה הקשה **הבית אפרים** (יורה דעה סי' ע"ז) מדוע אסרו הספד בהני יומי, תיפוק ליה דאסורין בהספד מצד מה דהוו בתוך ל' לרגל, וכדשנינו במועד קטן (ח' ע"ב). ותיירץ **הראשית ביכורים**, דמה דנאסרו בהספד הוא כדי לאסור יום שלאחריהם בתענית. ולפי זה ביאר **החשק שלמה** דכוונת הגמ' להקשות אמאי אסרו את יום כ"ח בתענית שנגזר בדור מאוחר יותר כדאיתא בראש השנה (יט.) תיפוק ליה דכ"ט בלאו הכי אסור משום דהוי מקמי יומא דאיתוקם תמידא, ואין לומר דנפקא מינה לחודש מלא, דהא ספיקא הוא אם יהא מלא, נוכיח דיכול להתברר למחר לא אמרינן בכהאי גוונא ספיקא דרבנן לקולא. ועל כן פירש **נרש"י** דמיירי בשנה מעוברת, דאיכא נפקותא טובא לאסור כ"ח דאדר הא' בהספד, דאינו בתוך ל' לרגל, ושפיר אסרינן ליה מצד דהוי יום טוב. נובאמת בשנה פשוטה, בלאו הכי אסור.

(ו) **בא"ר, שלא נראה החודש יום ל'**. הקשה **הרש"ש** תיפוק ליה דיהא אסור מספק, שמא יבואו עדים היום, וראש חודש דאורייתא (לעיל יז:) ויש להחמיר בספיקו ולאסרו בהספד. ותיירץ, דכוונת נרש"י דלפי החשבון לא יתכן דיראו הלבנה ביום ל'. עוד תירץ **הרש"ש בברכות** (מט:) דמה דאמרו דראש חודש דאורייתא,

בתרווייהו "דלא למיספד". אמנם **נרש"י מנחות** (סה.) ד"ה **דלא**, גרס דבתמיד אסור אף במספד, אבל בעצרת אסור בתענית ולא במספד. וטעם החילוק, משום דבתמיד היתה שמחה יתירה כיון דהיתה קצת ראייה לדברי הבייתוסין, אבל בעצרת שלא היתה ראייה לדבריהם אינה שמחה כל כך, הלכך שרי במספד. **והתוס'** (שם) ד"ה **מריש** גרסו איפכא, דבתמיד אסור בתענית, ובעצרת אסור אף במספד. וכתבו דיש דגרסי בתרווייהו דאסורין במיספד, וכרש"י בסוגיין. והקשה **הגבורת ארי**, לגירסת נרש"י בסוגיין אמאי נקט בריש ברייתא "אלין יומיא דלא להתענאה בהון", והא לא מיירי באיסור תענית לחוד, אלא דבתרווייהו אסור אף במיספד. וביאר, דהאי מימרא היא רישא דמגילת תענית, דיש בה ימים דאסורין רק בתענית ועליהם קאי הא דלא להתענאה, אך בהני תרי יומי דמיירי בהו, אין הכי נמי דאסור אף בהספד.

(ג) **נרש"י, וראש חודש גופא יום טוב הוא**. שיטת **הרמב"ם** (פ"ג מנדרים ה"ט) דעשו חיזוק ליום טוב של דבריהם, ואם נדר להתענות בו לא חל הנדר. והקשה **הקרן אורה**, דאם כן מאי פרכינן בסוגיין דתיפוק ליה מדין ראש חודש, והא שפיר איכא נפקא מינה, דלדעת הרמב"ם (שם) ראש חודש מן התורה הוא, ואם נדר להתענות בו חל הנדר, אלא דמצד דהוי יום טוב של דבריהם אין הנדר חל, והניח בצריך עיון.

דף יח ע"א

(א) **נרש"י, כמאן כר' יוסי. התוס' במנחות** (סה.) ד"ה **מריש** הקשו מהכא לגירסת נרש"י (שם) עיין לעיל יז. אות כב) דבעצרת אסור בתענית ומותר בהספד, היאך אמרינן דאיתא כר' יוסי, והא שנינו במתניתין **לעיל** (טו:) דלכולי עלמא מותרין ביום שלאחריו, וכיצד משנינן דנצרכה לאסור יום שלאחריו.

(ב) **נרש"י, יומא דבתר עשרין ותמניא ביה. תוס' ראש השנה** (יט.) ד"ה **הא** הקשו מאי פרכינן, דהא דאיתוקם תמידא היה בזמן שבית המקדש קיים, ומעשה דעשרים ותמניא היה בימי ר' יהודה בן שמוע דהוא תלמידו דר' מאיר. ותיירצו, דפרכינן דלרבינו הקדוש שסידר המשניות, לא היה לו לשנות מראש חודש ניסן, כיון דבימיו שלא לצורך הוא.

(ג) **נרש"י, שלא יעסקו בתורה וכו'.** ביאר **המהרש"א** (חידושי אגדות לראש השנה יט.) דביטלו דוקא ג' מצוות אלו דבהן מובדלים ישראל הבדל גדול מן העמים, דבקרא כתיב 'כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים', ובשבת ומילה כתוב כי אות היא ביני וביניכם. **והקרן אורה** ביאר, דהגויים מתקנאים במצוות ישראל שאין להם חלק בהן, דבתורה אסור להם לעסוק, וכן אסורין בשמירת שבת, ובמילה אינן שייכים כלל. **והעמק ברכה** (עמוד קלב) ביאר, דבג' מצוות אלו מקטרג השטן ביותר מכל המצוות, משום דאף דכרת השם ברית בחורב על תרי"ג מצוות, אלו נתיחדו ונקראו בפרטות בשם ברית, שבת – לעשות את השבת

הדרה היוזמי

כרשב"ג דלפניהם ולאחריהם מותרים. עוד הביא לתרץ בשם **הראב"ד** ד"ג באדר אינו דומה לשאר תעניות דזכרון הוא לנס שנעשה בו.

דף י"ח ע"ב

(יב) **גמ'**, **דרב נחמן גזר תעניתא**. דעת **הראב"ד** (הביאו הרא"ש בסי' כ"ד) דהא דבטלה מגילת תענית, היינו דוקא לענין תענית יחיד, אך תענית ציבור לא גזרינן ביה. וכדחזינן, דרב נחמן לא השיב לרבנן דמגילת תענית בטלה, (אף שבדאי נתבטלה כבר בזמנו וכדאמרין "דהאידינא בטלה מגילת תענית", והיינו בימי האמוראים). והשיב להם דיום טוריינוס נתבטל. על כרחך דבלאו האי טעמא לא היה גזר תענית ציבור, ומשום מגילת תענית.

(יג) **גמ'**, **יום שלפני ניקנור**. ביאר הר"ן (ו. מדפי הרי"ף) דדאי דיום י"ב נאסר תחילה משום יום שלפני יום ניקנור, ולאחר מיכן נאסר משום טוריינוס. שהרי נקנור משרי היונים היה, וטוריינוס מן הרומיים, ויוונים קדמו לרומיים. ואם כן אף על פי שנתבטל יום טוריינוס, מכל מקום יהא כדינו הראשון דהוי יום שלפני יום ניקנור. ואהא משנינן, דכיון דמפני צרה ותקלה ביטלו ליום טוב שלהם, כל שכן דלא יהא יום טוב מצד יום שלפניו.

(יד) **גמ'**, **קצצו בהונות ידיו ורגליו וכו'**. ביאר **המהרש"א** (בחידושי אגדות) דהווי דנענש במדה כנגד מדה. דקצצו ידיו שהניפן על יהודה וירושלים, ורגליו על מה שאמר "וארמסנה" דמשמע ברגל. [וצריך עיון דהא קצצו בהונותיו בלבד (ר.ג.)] **ובירושלמי** איתא דחתכו ראשו, כנגד מה שדיבר בפיו. ותלאום בגובה בשערי ירושלים כדי לפרסם הנקמה.

(טו) **גמ'**, **חתכו ראשו**. הקשה **הבן יהוידע**, מדוע חתכו כל ראשו, הא לא היה להם לחתוך אלא לשונו שהיה מדבר בה בגאווה. ותירץ, דהפה והלשון גורמים לגאווה שממלאה ראש המתגאה, ועל כן אמרו שהיה מדבר בגאווה שהיא בראש. והווי טעמא דמצנפתו דכהן גדול, שהיתה בראשו מכפרת על הגאווה.

(טז) **גמ'**, **אם מעצמו של חנניה וכו'**. כתב **המהרש"א** (בחידושי אגדות), דטוריינוס ידע שבעלילה בא עליהם, ולא הווי שהרגוהו אלא כדי להציל את הכלל. ולכך אמר להם שכשם שבאו בעלילה על חנניה מישאל ועזריה להשתחות לצלם, והצילם אלוקיהם. כך יציל אתכם מידי. והשיבו לו שגם אם אנו צדיקים בדבר זה ולא חטאנו, מכל מקום נתחייבו למקום כליה מצד אחר, ואם אין אתה הורגנו, הרבה הורגים יש שיהרגונו על אותן עבירות שנתחייבנו עליהן הריגה למקום. ולא מסרנו הקב"ה בידך אלא ליפרע ממך שהרגתנו בעלילה. והיינו דאמרין שאף על פי כן הרגן מיד, דהיינו דאף שאמרו לו שהקב"ה ינקום דמם הימנו, לא השגיח בהן והרגן.

(יז) **גמ'**, **מלך הגון היה**. כתב **המהרש"א** (בחידושי אגדות), דאף דבכמה מקומות נקרא נבוכדנצר רשע, מכל מקום מלך הגון היה

היינו דמדאורייתא הוי מועד, אך התענית בו אינה מדאורייתא, ולכן מספק מותר.

(ז) **תוס' ד"ה לא, בתוה"ד**, דיום ל' מפסיק. הקשה **הגרע"א** בגליון הש"ס דהלשון מגומגם, דהנידון הוא לגבי יום ל' דאינו יום שלאחר כ"ח, ולא קאי על יום כ"ט כלל. **והמראה כהן** כתב דדברי תוס' שלפנינו טעות סופר הם וצריך לגרוס כפשוטו דיום **כ"ט** מפסיק ואין לדון על יום ל' מצד יום שלאחר כ"ח.

(ח) **רש"י ד"ה אכתי, ואי קשיא**. כתב **בחידושי הגרע"א** דקושיא מעיקרא ליתא, דשפיר איכא נפקא מינה דמחמת יום שלפניו אסור רק בתענית ולא בהספד, אך מצד יום טוב אסור אף בהספד. [אך אפשר דרש"י פירש כן אליבא דמה דמסקינן השתא דאתית להכי וכו', ולפי זה לא בעינן לדברי רב אשי דלפניו אסור רק בתענית, ואין הכי נמי דלמסקנא אסור לפניו אף בהספד. וכן פירש **רש"י במתני' לעיל** (ט"ו): **ד"ה כל** דלפניו אסור בהספד, וקאי למסקנא דסוגיין (ר.ג.).]

(ט) **בא"ד**, לאו פירכא הוא וכו'. הקשה **בחידושי הגרע"א** מאי מייתי ראייה מיום טוריינוס דלקמן, דהתם הצרה שאירעה באותו היום, מבטלת ממנו את קדושת היום טוב, וודאי שיש בה כח לבטל טיבותא דידיה משום דהוי יום שלפניו. מה שאין כן הכא ליכא ריעותא ביום שמיני עצמו, אלא דמאחר דאין ביטול לחצאין, בעינן לבטלו משום דמחובר ונמשך לחג השמונת ימים דאתוקם תמידא, אבל מה דהוי יום שלפני תשעה, ענין נפרד הוא, ואינו מתבטל בביטול חגא דתמיד.

(י) **גמ'**, **הלכה כרבן שמעון בן גמליאל**. מהכא יש להקשות **לש"ך** (ח"מ סי' קע"א סק"ט) דהוכיח **מהתוס'** (ב"מ ט.) דמה דקיימא לן דהלכה כרשב"ג בכל מקום במשנתנו, לאו דוקא, והוא הדין דהלכה כמותו נמי בברייתא. דלדבריו אמאי קאמר שמואל דהלכה כמותו הן במשנה והן בברייתא. ועל כרחך כדעת **הגרע"א** (ח"מ שם) דדוקא במשנתנו הלכה כמותו, ולכן הוצרך שמואל לפסוק כוותיה. [נאמנם לפום מאי דמשנינן, אפשר דשמואל קאמר הכי לאפוקי ממה דסבר מעיקרא דהלכה כר' מאיר, אך אין הכי נמי דלולי זה לא הוצרך לפסוק כרשב"ג, דמכללא דכוליה הש"ס ידעינן לה]. (ר.ג.).

(יא) **תוס' ד"ה רב, בתוה"ד**, אבל בדינים דלפניהם בטלו. הר"ן (דף ו: מדפי הרי"ף) הקשה דאם כדבריהם הא כיון דפסק רב בסוגיין דהלכה כר' יוסי, ואיהו סבר (ראש השנה יח:) דמגילת תענית בטלה, ועל כרחך דחנוכה ופורים לא בטלו אף לפניהם והדרא קושיא לדוכתא. וכתב **דבעל המאור** תירץ שפורים מדברי קבלה הוא דהלא נכתב בספרי הקודש, ואין צריך חיזוק. עוד תירץ בשם **הרב אלברגלוני**, דאף על גב דבעלמא הלכה כר' יוחנן לגביה שמואל, אפילו הכי כיון דקיימא לן דמגילת תענית בטלה, מוכח דדעת חכמים להקל בהן ולבטלן, ומשום הכי אף שחנוכה ופורים לא בטלו, מכל מקום אין להחמיר בהן, והלכתא כשמואל דפסק

הדרה היומית

(ג) רש"י ד"ה אבל, בסוה"ד, שכל חומר האחרונות נוהג בהן. וכן כתבו תוס' ד"ה מתריעין. והריטב"א הביא דעת הראב"ד, דכל מקום ששנינו מתריעין סתם, היינו התרעה בשופר בלא תענית. וצמחים שנשתנו סגי להו בתקיעת שופר, דאינה לקות גדולה שתבא ממנה מכת רעב, אלא שהתבואה נפסדת קצת עד כעין מכת בצורת. והריטב"א הוכיח דבריו, משום דאיך אפשר דבארבעים יום בין גשם לגשם, ובירד למין זה ולא למין אחר, יתריעו ויתענו. ויהא חמור טפי מהיכי שלא ירדו כלל, ועל כרחך להתרעה אינה אלא בתקיעת שופר. אמנם הרבה להקשות על שיטתו, וכתב דהרמב"ן פירש כרש"י ותוס' דלעיל. והוסיף לבאר, דלענין תענית והתראה אין הולכין אחר ריבוי המכה וגודל הרעה, אלא אחר שינוי הטבע ממנהגו של עולם, שסימן הוא דגזירת שמים היא על עוונותינו. ומשום הכי כשיש עצירת גשמים בתחילת הרביעה, אין היא ראייה לגזירת שמים, כיון שדרך רביעה להתאחר עד האפילה. אך כשכבר ירדו גשמים ופסקו מ' יום, ודאי גזירת שמים היא. וגם אם לא הויה מכה גדולה, מכל מקום ראוי להתריע ולהתענות עליה מיד. וכן כשירדו לאילן ולא לצמחים ולהיפך, אף על פי דאין המכה גדולה משלא ירדו גשמים כלל, מכל מקום הדבר מוכיח שגזירת שמים היא על אותו המין, ויש להתענות על כך. (ועיין באות הבאה)

(ד) בא"ד, שם. דעת הר"ן (ו: מדפי הרי"ף) כרש"י ותוס' והרמב"ן (עיין באות הקודמת), להתרעה דמתניתין היינו תענית, כו' אחרונות. ולא חילק בין לא ירדו כלל דאין מתענין, לבין הני דמתניתין דמתענין עליהן כהריטב"א (באות הקודמת). אלא, דגבי צמחים ששינו מתריעין מיד, משום שאם לא יתוקנו במהרה, יפסדו לגמרי. אבל גשמים המאחרים, אין מתענין עליהן, כיון שאם ירדו אחר כן, יהיו פירות השנה כתיקנן. אבל כשיש מ' יום בין גשם לגשם, נפסדים הצמחים במהרה, ולכן מתריעין ומתענין עליהן מיד. וכשירדו לצמחים, ולא לאילנות מתענין עליהן בפרוס הפסח כדלקמן (י"ט:), משום דבאותו הזמן מלבלין האילנות, ואם לא ירדו הגשמים הנצרכים להם, אף אם ירדו לאחר מיכן, לא יוציאו ענפיהן כהוגן. וכן כשירדו לאילנות ולא לצמחים, כיון שירד מטר במידה שאינה מספקת לזרעים, מוכיח הדבר שהרביעה הצריכה לזריעה תתאחר הרבה, או שלא תבא כלל. והשפת אמת כתב מדנפשיה כטעם הריטב"א, והעיר דצריך ביאור מדוע לא נקט הר"ן להאי טעמא.

דף י"ט ע"א

(א) מתניתין, אותה העיר מתענה ומתרעה וכל סביבותיה וכו'. רש"י פירש בד"ה אותה וכו', ולפיכך וכו' תלך לקנות התבואה באותה העיר ויהיה בה רעב. והקשה המצפה איתן הא לפירושו יקשה על רב חסדא דאמר לעיל (ו:): דאי המטיר על עיר אחת ועל אחת לא המטיר, לא הווי לקלקלה אלא אם המטיר הרבה. משום

שלא בא עליהם בעלילה, אלא שבאו והלשינו לפניו עליהם, וכדכתיב, "קריבו גובראין כשדאין ואכלו קורציהן די יהודאין", אבל טוריינוס הרשע ידע שלא הם הרגו את בת המלך. והבן יהוידע פירש, שנקרא מלך הגון משום שהיה נזהר בכבוד הקב"ה ומודה לו ומשבחו, וגם כשראה הנס שאירע לחנניה מישאל ועזריה אמר "אתוהי כמה רברבין וכו'" (דניאל פ"ג ל"ג), וכעין זה כתב העינין יעקב.

(יח) גמ', הרגן מיד וכו'. כתב היפה עינים דבמגילת תענית (פי"ב) ליתא שהרגן, אלא שניצולו על ידי שבאו גדודי רומי ופצעו מוחו. ובירושלמי (שביעית פ"ד הלכה ב') איתא, שנהרגו על ידי שנתנו להם לשתות בכוס שצבוע עליו שם עבודה זרה, ולא שתו, ונהרגו על קידוש השם. ובמסכת שמחות (פ"ח) איתא שנהרגו, אך לא מתו עד שראו שמנקרין עיניו. והבן יהוידע פירש, דהא דאיתא הכא דלא זוו משום עד שפצעו את מוחו, היינו שלא הספיקו לישא אותם לקברם עד שנהרג אותו רשע.

(יט) רש"י ד"ה שמעיה, בתוה"ד, דאותו שאכלו האריה וכו'. הקשה המהרש"א (בחינושי אגדות), אמאי נסתפקו טפי באותו שאכלו האריה, שהוא היה אחד מהנהרגים, משאר החסידים שנהרגו גם על קידוש השם. והיעב"ץ כתב, שלשון זה אינו מפירוש רש"י, אלא תלמיד טועה דלא חש לקמחיה כתבו. (כ) [רש"י ד"ה לולינינוס, צדיקים גמורים היו. צריך ביאור מדוע לגבי שמעיה ואחיה נקט רש"י ד"ה שמעיה שהיו חסידים, והכא נקט שהיו צדיקים. (ר.ג.)].

(כא) תוס' ד"ה מתענה. בתוה"ד, אר"ח קאי דאי אחנוכה ופורים וכו'. הקשה המהרש"א בעירובין (מא:): דמבאר שם, דהא דמתענה ומשלים מיירי דוקא בחנוכה ופורים. והקרבן נתנאל (בפירקין סימן כה אות ג) תירץ, דלפי דברי הרא"ש (כאן) דההלכה דמתענה ומשלים היינו אפילו בתענית יחיד, (וכן איתא בירושלמי דפירקין הלכה טו). אם כן תוס' מיירי בתענית יחיד דאינו רשאי להתענות כיון דיום משתה ושמחה כתיב גביהו במגילת תענית דהווי יום טוב. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג מנדרים ה"ט) דאם קיבל להתענות בלשון נדר, לא יצום בחנוכה ופורים מפני שהם מדבריהם וצריכין חיזוק. אך בסוגיא דעירובין מיירי בתענית ציבור, ובזה שפיר אמרינן דאם התחילו אין מפסיקין, ומתענה ומשלים.

(כב) בא"ד, דיום משתה ושמחה כתיב. הקשה החשק שלמה דלא מצינו שחנוכה נקבע למשתה ושמחה אלא דאסור בהספד ותענית, ואינו חמור מראש חודש. ותירץ, דתוס' סברי כהמרדכי (הובא בדרכי משה או"ח סימן תר"ע) שקבעו ימי החנוכה למשתה ושמחה משום חנוכה המזבח.

דירקון נמי בתבואה איירי, דאי באדם, אמאי הפסיק התנא בין שדפון לארבה דמיירי בתבואה ותני ירקון דמיירי באדם.

(ז) **מתניתין, מעשה שירדו זקנים.** הר"ן (ח. מדפי הרי"ף) כתב דלדעת **הראב"ד** (הובאו דבריו **לעיל** יח: אות כב), הא דשנינו "על אלו מתריעין בכל מקום" אתיא כר' עקיבא דסבר דסביבותיה מתריעות ולא מתענות. והקשה הר"ן דאם כן מאי מייתי ממעשה דזקנים, דלר' עקיבא לא היה להם לגזור תענית אלא להתריע. ותירץ, דאין הכי נמי דהני זקנים סברי כתנא קמא דסביבותיה מתענין, אמנם לא הוי מעשה לסתור, דעיקר כוונת התנא לאשמועינן דבמכות הללו, כל מקום כסביבותיה דמי, ומשום הכי גזרו הזקנים תענית על מה שנעשה באשקלון שהיא סוף גבול ארץ ישראל, ואף על פי שהיו מירושלים. ומדרבנן נשמע לשיטת ר' עקיבא, דמיירי אליבא דידיה לדעת הראב"ד. אמנם לדעת **רש"י ותוס'** (הובאו דבריהם **לעיל** שם) הא דמתריעין לאו דוקא, ומתענין נמי, ושפיר אתיא כרבנן, ומעשה דזקנים ראייה הוא לרבנן.

(ח) **מתניתין, רבי יוסי וכו' אלא על שנראו.** כתב השפת אמת דלכאורה יש לפרש דר' יוסי מוסיף דאפילו אם נראו בלבד, נמי מתענין. אך מהא דנקט לא על שאכלו אלא על שנראו, משמע טפי, דר' יוסי פליג באכלו, וסבר דבכהאי גוונא אין מתענין. ומשום דמעשה דמתניתין מיירי בשדה. שהרי בעיר אפילו בלא אכלו, אלא דרצתה בלבד, מתענין **כדלקמן** (כב.). והיינו דנקט **רש"י ד"ה שנראו** "ובאו בעיר".

(ט) **מתניתין, לעזרה ולא לצעקה.** **לעיל** (יד.) פירש **רש"י ד"ה לעזרה** בתרי לישני. א. דצועקין לבני אדם שיבואו לעזורם, אך לא מתפללין, כיון שאין אנו בטוחים כל כך שתועיל תפילתנו לצעוק עליהן בשבת. ב. דתנא קמא קאמר דמתריעין בקול רם, וקאמר ליה ר' יוסי דלעזרה לא לצעקה, דהיינו שמתפללין כל אחד בביתו לעזרה בעלמא.

(י) **מתניתין, שמעון התימני.** כתב **היעב"ץ** (בסוגיין, וביתר ביאור במסכת ביצה כא.) **דלרש"י ד"ה שמעון** דמתמנה היה, האות י' יתירה, ונקרא בתי"ו חרוקה. והוא כתב, דלא זר הוא לפרש שהיה מארץ תימן, ונקרא כן על שם מוצאו, וכמו דמצינו כמה תנאים ואמוראים שדרו בחוץ לארץ, ונקראו על שם מקומם, כמו נחום המדי (שבת פב.) וחנמאל המצרי (פרה פ"ג מ"ה).

(יא) **מתניתין, שלא ימוקו.** פירש הר"ן (ח. מדפי הרי"ף) שהיה בטוח בתפילתו, שירדו גשמים הרבה על ידה.

(יב) **מתניתין, עג עוגה.** **לקמן** (כג.) איתא, דעשה כן כדרך שעשה חבקוק הנביא. ופירש שם **רש"י ד"ה כדרך**, דבתרגום אקרא **דחבקוק** (פ"ב, א') "על משמרת אעמודה" איתא, שעשה כמין בית אסורים וישב בו. וביאר **התפארת ישראל** (במתני' אות מג) דעשה כן להראות צערו שהוא כיושב בבית האסורין.

(יג) **מתניתין, שם.** **לקמן** (כג.) פירש **רש"י ד"ה עוגה**, דהוא שורה

דבכהאי גוונא הווי לקללה והרי לפי מה שפירש **רש"י** בכל גוונא הווי לקללה. **והר"ן** (ח. מדפי הרי"ף) ביאר בשם יש מפרשין, דמתענין כדי להשתתף בצרתם, ולבקש עליהם רחמים. **והריטב"א** פירש, דמיירי דלא ירדו גשמים כל צרכם לסביבותיה, ומשום הכי יש להם לפחד על עצמן שלא תחול עליהם המכה, ולזרז עצמן שלא יהיו באותה גזירה. ופעמים שגם מי שאינו מתחייב בגזירה מחמת עצמו, לוקה בכלל אחרים אם אינו צדיק גמור. אמנם כיון שעדיין לא החלה בהם המכה, דיין בתענית או בהתרעה בשופר לר' עקיבא, ואינן צריכין להתריע ולהתענות. (ועיין באות הבאה).

(ב) **מתניתין, רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות.** ביאר הר"ן (ח. מדפי הרי"ף) דהוא משום שהצרה אינה שלהן. וכתב **דבירושלמי** (בפרקין ה"א) איתא, דתנא קמא מדמי לה ליום הכיפורים דמתענין ולא מריעין, ור' עקיבא מדמי לה לראש השנה דמתריעין ולא מתענין. וביאר הר"ן דכיון דאין הצרה שלהן, דמיא לראש השנה ויום הכיפורים שהם ימי בקשת רחמים, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה.

(ג) **מתניתין, שם.** כתב **הריטב"א** דהא דמתריעין בשופרות אינו על סדר כ"ד ברכות, דלא נתקנו אלא בתענית, אלא אומרים דברי תחנונים וצעקה מעין הצרה ומתריעים.

(ד) **מתניתין, או מפולת.** **רש"י** פירש **בד"ה או מפולת**, שחומותיה והבתים נופלין ברוח. אמנם **הרמב"ם בפירוש המשניות** פירש, שהכתלים החוזקים שבעיר נופלים בלי סיבה גלויה. וכן כתב **ביר** **החזקה** (פ"ב מתעניות ה"ב) הרי שרבתה בעיר מפולת כתלים בריאים שאינן עומדים בצד הנהר, הרי זו צרה ומתענין ומתריעין עליה. וכתב **הריטב"א** דשיעור המפולת שרבתה שכתב הרמב"ם היא, בג' בתים דומיא דדבר דהוי בג' מתים, אמנם הכא אין החילוק בין עיר גדולה לקטנה, ובין יום אחד לג' ימים.

(ה) **מתניתין, עיר המוציאה חמש מאות רגלי.** כתב **הרמב"ם** (פ"ב מתעניות ה"ה) דאין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מניין אנשי המדינה לענין זה. **והר"ן** (ח. מדפי הרי"ף) ביאר, דדייק כן מלשון "המוציאה". ובהגהות **הב"ח** (על הר"ן שם אות ד) ביאר, ד"מוציאה" משמעו לאפוקי נשים קטנים וזקנים דרגילין לישב בבית ואינן יוצאין החוצה. אך **הריטב"א** כתב, דדייק לה מדנקט "רגלי". וכן כתב **המוגיד משנה** וביאר, דרגלי משמע דוקא גברים ולא קטנים נשים וזקנים. **והכסף משנה** כתב, דאיתא **בירושלמי** (פרקין ה"א) דכי היכי דבבתים שאמרו לגבי מפולת בריאים ולא מרועעים, כן לענין דבר, בחורים ולא זקנים, והוא הדין לנשים וקטנים דחלושי מזג הן.

(ו) **רש"י ד"ה ירקון, חולי.** וביארו **רבי עובדיה מברטנורה** שהופך את פני האדם כמראה ירק השדה. **ובחידושי אנשי שם** (ח. מדפי הרי"ף) הביא **דרש"י על התורה** (דברים כ"ח כ"ב) פירש, דהיא מכת תבואה שבשדות, דפני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון, וסותר לפירושו במתניתין. **והתפארת ישראל** (אות כ"א) הוכיח,

הדרה היוזמי

לפסח ויש לומר דלזה כיון רש"י.

(ב) גמ', בפרוס החג. הרמב"ם (פ"ב מתעניות הי"ז) פירש דהיינו חג הסוכות. הקשה הריטב"א אמאי לא התריעו עליהן כבר בימות החמה כשנצרכו להן. וביאר, דאף דבימות החמה איכא צורך לגשמים טפי. מכל מקום אין מתריעין עליהן, כיון דאינו זמן גשמים, ואין מתריעין על מעשה ניסים, אבל כשהגיע זמן הגשמים - בסוכות, שפיר מתריעין. וכתב דבירושלמי (בפרקין ה"ב) איתא דחג היינו עצרת, וכן מצינו בראש השנה (ו). דעצרת קרויה חג.

(כא) גמ', שני וחמישי ושני. פירש הריטב"א דבימים הללו גוזרין תענית, אך צעקה בפה היא אף בשאר ימים, ואפילו בשבת, שאין צרת מזונות גדולה מזו. והגבורת ארי כתב, דתרתני שמעינן מדברי הגמ', חדא דאין מתחילין באחד מן הימים, אלא ממתינין עד יום שני. ועוד, דאין מתענין חמישי שני וחמישי, אלא שני חמישי ושני כשאר תעניות.

(כב) גמ', שם. רבינו חננאל פירש דמתענין ומתריעין מיד בשני חמישי ושני. אך בפסקי הרא"ש (אות כו) כתב דקודם מתענין שני חמישי ושני, ולאחר מכן מתריעין אם לא נענו. [ועיין לעיל (יח): אות כב] דהראב"ד סבר דמתריעין היינו התרעה ללא תענית, ורש"י ותוס' סברי דמתריעין היינו מתריעין ומתענין. ונראה לומר דשיטות הרא"ש והר"ח בהא תלו. (ר.ג.).

(כג) גמ', אלא באפרכיא שלהן. כתב הר"ן (ז': מדפי הרי"ף) דקא משמע לן, דאפילו במכה מהלכת שמתריעין עליה בכל מקום, אין מתריעין אלא באפרכיא שלהן, דאף בכהאי גוונא אין לחוש ליותר מכן. והקשה הגבורת ארי הא הברייתא לא מיירי כלל במכה מהלכת, אלא במניעת גשמים.

(כד) גמ', תניא אידך מתריעין על האילנות. כתב הקרן אורה דהנפקא מינה בין הני ברייתות לענין ספיחין. דלברייתא קמייתא ספיחי זרעים אסורין בשביעית ולכן אין מתריעין עליהן, וכדכתבו התוס' ד"ה רבן. אך לברייתא, ספיחין מותרין ומתריעין עליהן. אך הגבורת ארי כתב, דבפירוש הר"ש (שביעית ריש פ"ט) גרס בברייתא קמייתא "רבן שמעון בן גמליאל", ובברייתא גרס "ר' שמעון בן אלעזר", ופליגי אי ספיחין מותרין.

(כה) גמ', מיום שחרב בית המקדש. ביאר המהרש"א (בכידושי אגדות), דבזמן שבית המקדש היה קיים התפלל הכהן הגדול ביום הכיפורים על הגשמים שיהיו יורדין כתיקונן.

(כו) גמ', טוחנות מן הכור וכו'. המהרש"א (בכידושי אגדות) ביאר, דכשטוחן כור בבת אחת, לא נחסר הימנו במה שנשתייר בריחים, רק כשיעור הנחסר מטחינת קב. לא כן כשטוחן קב קב כמה פעמים, נחסר בכל פעם כשיעור הנחסר מטחינת קב. וכן לגבי עיסה, שאין העריבה מחסרת מכור בפעם אחת, יותר ממה שמחסרת עיסה שלשין אותה קב קב.

(כז) גמ', שתים עשרה מעיינות מים. כתב העינין יעקב דאיתא בתוספות דלאו דוקא מעיינות, דהא מעיינות נובעין ומתמלאין

עגולה כעוגה. וכן פירש רבי עובדיה מברטנורא שרשם בקרקע רושם עגול. אך בתפארת ישראל (אות מג) פירש שעשה גומא ממש מסביבו.

(יד) גמ', אם נמחית אבן הטועין. הר"ן (ח': מדפי הרי"ף) פירש, שרצה לומר להם בזה, שכשם שאי אפשר לאבן שתמחה, כך אי אפשר להתפלל על רוב הטובה.

(טו) רש"י ד"ה אבן הטועין, היתה בירושלים. רבי עובדיה מברטנורא הביא שמצא כתוב, שהיתה גבוהה מאד ולא היה אפשר שתתכסה במי הגשמים, אלא אם כן בא מבול לעולם.

(טז) גמ', אמר רב יהודה הכי קאמר וכו'. פירש רש"י בד"ה הכי קאמר, וכגון רביעה ראשונה ושניה ושלישית דכולה יורה קרי ליה רביעה. ותמה הגבורת ארי הא יורה ורביעה שני דברים הן, ולכולי עלמא יש ג' רביעות ביורה. וביאר דלרב יהודה חסורי מיחסרה והכי קתני, ורביעה ראשונה שניה ושלישית קאמר. ועל כרחק צריך לומר כן, דהא קאמר וזרעו ולא צמחו, דלא קתני לה כלל במתניתין. אמנם בהגהות הגר"א אות (א) גרס ברש"י רביעה ראשונה, וביאר הרש"ש דכלפי המלקוש נקרא היורה כולו רביעה ראשונה, וכדאיתא לעיל (ו.).

דף י"ט ע"ב

(יז) גמ', ארבעה סאין בסלע ולא שכיחא. כתב היעב"ץ דמפירוש רש"י ד"ה סאה דכתב "ומצויה לקנות בכל עת" משמע, דשכיחא ולא שכיחא קאי אתבואה. אך הקשה דזה דוחק, דהיאך תהיה תבואה ד' סאין בסלע, בשעה שאינה מצויה. ומשום הכי פירש דשכיחא ולא שכיחא קאי אסלעין, דכיון דהסלע אינו מצוי, הווי כפנא. והיינו כר' יוחנן דמיירי כשאין המעות מצויות. [ועיין באות הבאה].

(יח) גמ', לא שנו אלא בזמן שהמעות בזול וכו'. כתב היעב"ץ דר' יוחנן קאי אמכת בצורת דמתניתין, וקא משמע לן דבכי האי גוונא מתריעין מיד. והמהרש"א (בכידושי אגדות) ביאר, דמתריעין דקאמר ר' יוחנן אינו על הגשמים, שהרי הפירות נמכרין בזול. אלא דמתריעין כשם שמתריעין על כל צרה שלא תבוא, משום דאין המעות מצויות ועל ידי כן נפיש נפוחי כפן. ולפי זה ר' חנינא ור' יוחנן מיירי באותו ענין, [לדברי היעב"ץ באות הקודמת] דמתריעין משום דאין המעות מצויות, אלא דר' יוחנן קאי אמתניתין.

(יט) רש"י ד"ה בפרוס, בימי הפסח. והמאירי כתב, מתריעים על האילנות אם הגיע אחד בניסן שהוא פרס הפסח, שזמן הפסח קודם הפסח ל' יום, וחציו שתי שבתות שהוא א' בניסן. והגבורת ארי הקשה אמנם על רש"י דבמסכת בכורות (נח:): איתא דאין פרוס פחות מט"ו יום, ואם כן מתחילין להתריע כבר מערב ראש חודש ניסן, וקודם לימי הפסח. [אמנם אפשר לומר שלפי לשון המאירי ימי הפסח אין הכונה לפסח עצמו, אלא לימים השייכים

הדרה היומית

מסכת תענית דף יט – דף כ

ב תמוז – ג תמוז התשע"ד

למשה הקשו, אמאי לא חשיב נמי ליעקב, הא לו נמי נקדמה חמה, וכדאיתא **בחולין** (צא:). ותירצו, דהתם לא היו רק תשלומין, דשמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו. **והחכמת מנוח** (בסוגיין) תירץ, דביעקב לא נקדמה החמה בעבור תפילתו, אלא מרצון דהקב"ה. אבל משה ויהושע ונקדימון נקדמה להם בעבור תפילתם. **והגבורת ארי** כתב, דמשה יהושע ונקדימון עמדה החמה בעבורן, אבל אצל יעקב לא עמדה החמה במקומה, אלא מיהרה ללכת במרוצה עד שזרחה קודם זמנה.

(ד) **גמ'**, **אתיא תת תת**. ביאר **התורת חיים** (**עבודה זרה כ"ה**). דר' שמואל בר נחמני פליג אדר' אלעזר, משום דסבר דהאי גזירה שווה דתת תת עדיפא, דכתיבא בגופיה דקרא דשמש בגבעון דום. (ה) **גמ' שם**. [צריך עיון לשיטת **הריטב"א** (**מגילה ב'**): דלא עבדינן גזירה שווה מהתורה לכתובים ומן הכתובים לתורה, (וכן דעת **הר"ן** הובאו דבריו **לעיל יז**). אות יד]. ושם יש לומר דלאו גזירה שווה גמורה היא אלא גילוי מילתא. אמנם **רש"י ד"ה אתיא כתב**, דהויא גזירה שווה גמורה, ואזיל לשיטתו התם **במגילה ד"ה פרוזי** דשפיר ילפינן מן התורה לכתובים. (ר.ג.).

(ו) **גמ'**, **לברכה כנדה וכו'**. ביאר **העיני שמואל**, דאיתא **במסכת נדה** (לא:). דטעם איסור נדה כדי לחבבה על בעלה כשעה ראשונה, ובעת שיתארכו ימי טומאתה כטומאת לידה, כנגדה יתארכו ימי טהרתה. וכן מצינו בישראל, שבגלות בבל לא היו אלא שבעים שנה, לכך גם זמן גאולתן קצר היה, וחזרה לימי טומאתה והגיעה חבלי לידה ונתארכה הגלות, וכנגד זה הגאולה האחרונה תהא נצחית.

(ז) **גמ'**, **שם**. ביאר **העיני שמואל**, דנקט לשון ברכה, משום דשאני ישראל, שאינם נענשים בדרך נקמה, אלא כדי למרק חטאם ובוזה יזכו לחיי העולם הבא, וכדאיתא **בברכות** (ה). ג' דברים נקנים על ידי יסורין וכו'. **ובכתובות** (י:). איתא שכל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין, ומשפחת דורקטי שדמיה מועטין מאד, בניה מועטין. ומשום הכי נמשלו ישראל לנדה, שריבוי היסורין ברכה להם.

(ח) **גמ'**, **וגם אנכי נתתי אתכם נבזים**. כתב **המהרש"א** (בחידושי אגדות), דסיפא דקרא "ושפלים לכל העם". וביאר דבעיני המלכים והשרים אינם שפלים ונבזים גם בגלות, ורק בעיני כלל העם והמון גויים, הם נבזים ונשפלים. ומשום הכי לא יצייתו המון העם לדבריהם, ולא יעמידו מהם ראשים וממונים, והוא לטובתן של ישראל, כיון דגזירפטי ורישי נהרא הם אומניות בזויות מאד. **והעיני שמואל** ביאר, דמעלה וטובה היא לישראל שיהיו שפלים בעיני האומות, ומתוך כך לא יתערבו בהם וילמדו ממעשיהם.

(ט) **גמ'**, **מה קנה זה עומד במקום מים**. פירש **רש"י ד"ה ארו וכו'**, דהמלאך השיבו עלי מים. [דהיינו שלמד דעלי מים הווי ברכה]. **ובעיון יעקב** ביאר, דקנה אף שעומד במקום מים זמן רב אינו נרקב, כך ישראל אף שעומדין בגלות בין הגויים שנקראו מים אפילו הכי מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שבין הקב"ה

מאליהן, אלא שהיו אלו בריכות מים המתמלאות מן המעיין. **והבית שמואל** (אבן העזר סי' קכ"ח ט"ו) כתב, דבלשון התורה בארות בכלל מי מעינות הן, כיון שחופרים אותן עד שנמצא המעיין. **והמשך חכמה** (בראשית ט"ז כ"ד) הוכיח מסוגיין, דאף בלשון חכמים בארות בכלל מעיינות הן, שהרי **רש"י ד"ה ואני פירש**, שלא היו נובעין מים כל כך, ואף על פי כן קראן מעיינות.

(כח) **גמ'**, **כל היום כולו שלי**. הקשה **העיון יעקב** מדוע לא התפלל מיד. ותירץ, שאם היה מתפלל מיד והיו יורדים גשמים לא היה ניכר שבשבילו נעשה הנס, והיו סבורין שירדו בדרך הטבע, אך כשנענה לבסוף כשכמעט והגיע זמן חיובו, ניכר היה שבשבילו הרעיש הקב"ה את עולמו.

(כט) **גמ'**, **בצהרים שלח לו וכו'**. ביאר **המהרש"א** (בחידושי אגדות), שמתחילה קבעו זמן עד אותו היום. אבל ההגמון סבר דעד ולא עד בכלל ומשום הכי שיגר לו בשחרית. וולא שיגר לו בלילה שלפני כן, כיון שלדעת האומות, הולך הלילה אחר היום שקדם לו. והשיב לו נקדימון דעד ועד בכלל, והמוציא מחבירו עליו הראיה. ואחר כך שלח לו בצהרים, דסבר דגם אם עד ועד בכלל מכל מקום מהצהרים ואילך אינו בכלל, והשיב לו נקדימון דכל היום בכלל.

(ל) **גמ'**, **במנחה שלח לו**. כתבו **הגבורת ארי והרש"ש**, דצהרים היינו זמן מנחה גדולה שזמנה מו' שעות ומחצה. ומנחה היינו מנחה קטנה שזמנה מתשע שעות ומחצה. [וכן מוכח מהא דשנינו **בערבי פסחים** (צט:). סמוך למנחה, ומסקינן התם (קז:). דהיינו סמוך למנחה קטנה. **ובמסורת הש"ס** (שם קז:). הביא **המהאבורהם** דנקראת מנחה, מפני שבשעה עשירית מן היום חטא אדם הראשון, וכדכתיב לרוח היום ומתרגמינן **למנח יומא**. (ר.ג.).]

דף כ' ע"א

(א) **גמ'**, **שכבר שקעה חמה**. ביאר **המהרש"א** (בחידושי אגדות), דאף דלדעת האומות הלילה נמשך אחר היום שקדם לו, ואם כן מה בכך ששקעה חמה. מכל מקום קאמר ליה דממה נפשך חייב נקדימון לשלם לו, שלדעתו עד ולא עד בכלל, והיה צריך לפרוע לו כבר בשחרית, וגם לדעת נקדימון דעד ועד בכלל [נועין **לעיל** יט: אות כט בדברי **המהרש"א**], מכל מקום הרי לדעתו היום נמשך אחר הלילה וכבר שקעה חמה ויום אחר הוא.

(ב) **גמ'**, **שלשה נקדמה להם חמה**. כתב **הגבורת ארי** דמה דנקט נקדמה **להם**, היינו שנקדמה בזכות עצמן ללא צורך בזכות הציבור, אף שהיה בה צורך לטובת כלל ישראל. אמנם **המהרש"א** (בחידושי אגדות לעיל יט:). כתב, דהא דנקט מספר י"ב, שהיה סומך על זכות כלל ישראל י"ב שבטים כמו שנאמר בהם "ושם י"ב עינות מים וגו'", ואם זכותם לא יועיל, יתן לו י"ב ככרי כסף פדיון נפש י"ב שבטים.

(ג) **גמ'**, **נקדמה להם חמה בעבורן**. **התוס'** **בעבודה זרה** (כה). ד"ה

נתחרט על דבריו. (ועיין באות הבאה).

(י) **גמ'**, ולא החזיר לו. **היעב"ץ** כתב דכיון דאותו האיש היה מכוער ביותר, חשש ר' אלעזר שמא שד הוא, ואסור ליתן שלום לשדים, כדאיתא **במגילה** (ג). ולא שייך לומר כדאיתא התם דאין השדים מוציאים שם שמים לבטלה, והוא הרי אמר שלום, ואיתא **בשבת** (י): שהוא שמו של הקב"ה. מכל מקום לא מיקרי שם שמים.

(טו) **גמ'**, **ובלבד שלא יהא רגיל וכו'**. הקשה **המהרש"א** (בחידושי אגדות) דמדנקט שלא יהא רגיל, משמע דפעמים יעשה כן, והקפידא רק שלא ירגיל בכך, ואיך אפשר לומר כן. ותירץ, דנתכוין לומר, שלא ירגיל שתהא דעתו גסה עליו, כי גסות הדעת מביאה לספר בגנות בני אדם.

(טז) **גמ'**, **ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה וכו'**. כתב **הרי"ף** (בעין יעקב) דיש לפרש בתרי גווני, א. דאותו אדם שנתרצה למחול ולהתפייס, היה רך כקנה ולא קשה כארו. ב. דקאי אר' אלעזר שראוי לו להיות רך כקנה להיות הולך ובא עם כל הרוחות ומתקבל על כל הבריות, ולא קשה כארו העומד בגבהותו ואינו מתקבל על הבריות לילך ולבא עם רוח כל אדם.

(יז) **גמ'**, **שמא אין עושין לו נס**. ביאר **המהרש"א** (בחידושי אגדות) שטעם הדבר שמא יגרום החטא כדאיתא **בברכות** (ג). ולא היה מחזיק עצמו כצדיק, אבל רב הונא לא חש לכך כיון שהיה מחזיקו לצדיק גמור.

(יח) **גמ'**, **ארגיש רב אדא בר אהבה ואיקפד**. כתב **העיון יעקב**, דאף **דלקמן** איתא, דמעולם לא הקפיד, מכל מקום כאן היה מוכרח להראות הקפדתו, כדי שלא ירגילו לעשות כן שנית.

(יט) **גמ'**, **ולא הרהרתי במבואות המטונפות**. כתב **הרשב"א במגילה** (כ"ח). דרב אדא סבר כר' יוחנן **בברכות** (כד): דהמהלך במבואות המטונפים שרי להרהר בדברי תורה, ורבותיה דאף על פי כן החמיר. **והמהרש"א** (בסוגיא) ביאר, דאף דמהלך שרי, מכל מקום אמר שנוהר מלילך במבואות המטונפים, משום דלא הלכתי ד' אמות בלא תורה, שאילו הלכתי במבואות המטונפים, הייתי מוכרח לילך ד' אמות בלא תורה. **והמצפה איתן** כתב להיפך, דאף על פי דלא הלך ד' אמות בלא תורה, מכל מקום הקפיד שלא להרהר בתורה כשהיה במקומות המטונפים, אף דמדינא שרי, דלאונסו הוא וכדאיתא **בזבחים** (קב):.

(כ) **גמ'**, **ולא ישנתי בבית המדרש וכו'**. הקשה **הגבורת ארי** דמאי רבותא, הא איתא **בסנהדרין** (עא). כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים. ותירץ, דהיינו שינת קבע אבל שינת עראי שרי, ורב אדא החמיר אף בזה.

(כא) **גמ'**, **ולא קראתי לחברי בהכניתו וכו'**. **הרשב"א במגילה** (כו): פירש, דהיינו שלא כינה לחבירו אפילו כינוי שאינו פגם משפחה, דאם לא כן מאי רבותיה הא איתא **בבא מציעא** (נח):, כל המכנה שם לחבירו נופל בגיהנם. **והמהרש"א** (בחידושי אגדות) כתב,

לישראל, על ידי שאוחזין ועוסקין בתורה ובמצוות. אבל בלעם בירכן כארו שאין לו עמידה וקיום במים רבים, ובא לידי ריקבון.

(י) **גמ'**, **ואפילו כל הרוחות שבעולם וכו'**, **אבל בלעם הרשע בירכן וכו'**. **המהרש"א** (בחידושי אגדות **סנהדרין** קו). ביאר, שארבע רוחות העולם הם רמו לארבע מלכויות, בבל מצפון לארץ ישראל, מדי במזרח, יון במערב, ואדום בדרומה. ואותן רוחות אין מזיזות את הקנה שהוא ישראל ואינן יכולין לעוקרו, אלא שהוא הולך ובא עמהן כפי המלכות המושלת באותו הזמן. ולעתיד לבא כשיכלו וידממו רוחות אלו, יעמוד הקנה במקומו המיוחד לו דהיינו בארץ ישראל. **אבל בלעם המשולם לארו, דג' רוחות דהיינו ג' מלכויות אינן יכולות לו**. וקיללן שרוח דרומית שהיא אדום הנמצאת בדרומה של ארץ ישראל, תבא ותעקור אותן, אלא שהקב"ה הפך קללתו לברכה. **והקרבן אורה** ביאר, שבלעם ברכן בארו דקשה הוא מצד עצמו, אבל אין שרשיו מרובין. וכשתעמוד עליו רוח קשה עוקרתו והופכתו על פניו, כיון שמחמת קשיותו אינו יכול להלך ולבא עם הרוחות. אבל אחיה השילוני קללן בקנה ולברכה, דכי היכי דכל הרוחות לא יזיזו אותו ממקומו, כן כל הנסיונות אשר יעברו עליהם בגולה לא יזיזו אותם ממקומם להיות שתולים בבית ה'. (ועיין לקמן אות יב).

(יא) **גמ'**, **שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס**. ביאר **המהרש"א** (בחידושי אגדות **סנהדרין** ק"ו). דכמו אם נעקר הקנה אכתי זוכה הוא ליטול הימנו קולמוס. כך ישראל אף בגלותן שנעקרו ממקומן, זוכין ללמוד תורה. אבל הארו כשנעקר אינו עומד לדבר המתקיים, רק לשריפה וכליון. **והעיון יעקב** (בסוגיא) ביאר, שזכה הקנה שיכתבו בו תורה נביאים וכתובים, כנגד ג' מעלות שיש לו, שעומד במקום מים, גזעו מחליף ושרשיו מרובים.

(יב) **גמ'**, **לעולם יהא אדם רך כקנה וכו'**. וביאר **הקרבן אורה** דרכותו של הקנה מכשירתו לעשות ממנו קולמוס, לכתוב בו ספר תורה. וכן ישראל, על ידי רכותו בגולה שכופפין ראש לכל גל וגל הבא עליהם, יוכשרו שעל ידם יתגלו צפונות התורה לעת הגאולה, ותרבה הדעת, ויכירו וידעו כל ברואי יתברך את כבודו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.

דף כ' ע"ב

(יג) **גמ'**, **נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר**. ביאר **העיון יעקב** דמהא דהיה מכוער ביותר הבין ר' אלעזר שאין בו חכמת התורה, שהרי חכמת אדם תאיר פניו. ועוד הרגיש בו שאין לו דרך ארץ, כיון שקטן אינו שואל בשלום מי שגדול הימנו ולכך השיב לו שלום וקרא לו ריקה. אמנם חזר והרהר בדעתו, שמא נראה כך מצד התולדה, וכטבע עירו ומדינתו, ויש בו חכמה. ולכך שאלו שמא במקומו נראין כולם כך, והשיבו איני יודע, כדרך שאמרו למד לשונך לומר איני יודע, ועוד השיב לו תשובה ניצחת שילך לאומן שעשאו. ולמד מזה ר' אלעזר שיש בו דרך ארץ ולכן

הדרה היוזמי

(ב) **גמ'**, אילפא ור' יוחנן. כתב העיון יעקב דהקדים אילפא לר' יוחנן לפי שהיה גדול טפי מר' יוחנן בתורה וכדפירש רש"י ד"ה אי, ומשום הכי משמיא קא זכו לר' יוחנן בגדולה, כיון שעיקר מה שפרשו מן התורה, היה משום אילפא שהיה היותר גדול, ואחריו נמשך ר' יוחנן. ולכך דוקא ר' יוחנן שמע ולא אילפא.

(ג) **גמ'**, האי גודא ונקטילנהו. ביאר היעב"ץ שאותן מלאכים הם המלאכים המלוים את האדם וכדאיתא בשבת (ק"ט:), ורצו לעשות להם כן משום שהפסיקו מלעסוק בדברי תורה, וגם היו במקום סכנה שהשטן מקטרג אז. וסברי כמלאכא דאמר לרב קטינא במנחות (מא). דבעידן ריתחא נענשין על ביטול עשה, והא נמי הוי כעידן ריתחא. [ועיין בגבורת ארי שלא ידעו שהוא כותל רעוע ולכן ישבו שם].

(ד) **גמ'**, שמע מר מידי. הקשה הבן יהוידע מדוע לא שאל אילפא לר' יוחנן מה שמע. ותירץ, דאחר ששמע אילפא דברי ר' יוחנן שיקיים בנפשו כי לא יחדל אביון, סבר, דמהא דדווקא ר' יוחנן הוא דשמע קול מאיש או תינוק שעבר שם, והוא לא שמע, גילוהו שהקפידא רק למי ששמעו. עוד הקשה, מדוע ר' יוחנן לא גילה לאילפא שבשמים מקפידין עליהן. וביאר, דכיון דידע שהוא זה שימלוך, אם כן אם יגלה לו ויחזור אילפא עמו, ידחה מזלו את אילפא וימות ויפטר מן העולם, דאי אפשר שימלוך ר' יוחנן כשאלפא נמצא.

(ה) **גמ'**, תלא נפשיה באסקריא. ביאר המהרש"א (בחידושי אגדות) על פי הא דדרשו בעירובין (נ"ה). אקרא "לא מעבר לים היא", שלא תמצא התורה בסחרנים, ורמו להם דאף דהייתי סוחר לא שכחתי גרסתי.

(ו) **גמ'**, פנו את מטתי שמובטח לכם וכו'. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות) דנחום איש גם זו לא חשש להא דאמר רב אדא לעיל (כ:), דשמא אין עושין לו נס, דטעמייהו דחיישי משום שמא יגרום החטא, אבל הוא החשיב עצמו לצדיק גמור. אמנם העיון יעקב כתב, דזה ודאי שגם רב אדא היה צדיק גמור, אך שאני נחום איש גם זו שסמך על זכות יסוריו הגדולים, שבעבורן לא ימות בסקילה חמורה ולא יפול הבית. והבן יהוידע ביאר, שהשטן היה שמח ביסורין אלו שקשין ממיתה, ולא חפץ במיתתו, ולכן לא יפול הבית עליו.

(ז) **גמ'**, אני גרמתי לעצמי. הקשה הבן יהוידע מדוע תלה בעצמו את אשמת מיתת העני, וכי מה היה בידו לעשות, הרי לא היתה פת מזומנת בידו. וביאר, שכשראה שבולמוס אחז בעני, היה צריך לקפוץ תיכף מן החמור, לקרוע את השק להוציא את המאכל ולהאכילו מיד ולא להתעכב בהתרת קשרי השק. והמהרש"א כתב, דאין הכי נמי הוא לא היה חייב עונש חמור כל כך, דהא לא ידע שהעני ימות בזמן מועט, אלא שגרם לעצמו לקבל עונש זה, כיון שכך דרך הצדיקים לקבל עליהן יסורין בעולם הזה כדי שיהא שכון שלם לעולם הבא. אמנם בשקלים (פ"ה ה"ד) איתא, דאמר

דרוב מה דחשיב הכא הם עבירות גדולות, אבל רובא דעלמא נכשלים בהם.

(כב) **גמ'**, דהוה עביר רב הונא. כתב העיון יעקב דמייתי לה הכא לומר, דרב הונא היה גדול במעשים טובים, ומכל מקום ברוב ענותנותו לא סמך אלא על רב אדא.

(כג) **גמ'**, הוּוּ מפקין ליה בגוהרקא דרהבא. כתב היעב"ץ דנהג בשררה זו משום דאיתא בסנהדרין (צב:) לעולם אל ישנה אדם מן הרבנות שלו. ואף דאיתא במגילה (כו:): דמתחילה היה עני, מכל מקום אחר שעלה לגדולה והיה עשיר, היה נצרך להתראות כאדם חשוב, כדי שיראו ממנו ויקבלו דבריו.

(כד) **גמ'**, קסבר מאכל אדם וכו'. כתב המגן אברהם (סימן קע"א סק"א) דהכי הלכתא, דאין מאכילין מאכל אדם לבהמה. אבל האליה רבה כתב, דמדאמרין קסבר משמע דלא קיימא לן הכי.

(כה) **רש"י** ד"ה דסמכא דעתייהו, שנסמכין עניים לאותו ירק וכו'. והמהרש"א פירש עוד, דגם מי שאפשר לו לקנות, יעשה עצמו עני ויסמוך על רב הונא.

(כו) **רש"י** ד"ה אין מאכילין וכו', משום ביזוי אוכלין. הקשה המאירי, אם כן היאך מחתכין הדלועים לפני הבהמה, ונותנין להם תמרים וחרובים ואפילו פת. וכתב דיש מתרצים, שלא נאסר אלא בדבר המרובה אבל דבר מועט שרי. והקשה דאי משום זלזול ובזיון, מאי שנא בין דבר מרובה או מועט. והביא דיש שתירצו, דאסור דוקא ביש לו אוכל אחר לבהמה, אבל אם אין לו שרי. והקשה דהכא מסתמא היה לו מה להאכיל לבהמה. ותירץ, שלא נאסר אלא דבר שסתמו לאדם, והוכן למאכל אדם, אבל בדבר שהוכן לבהמה, אף דסתמו לאדם שרי ליתן לבהמתו.

(כז) **בא"ד**, אי נמי וכו'. כתב המחצית השקל (סימן קע"א סק"א) דנפקא מינה בין הני תרי לישני, היכי שאין לו דבר אחר להאכיל לבהמתו, כי אם מאכל אדם. דללישנא קמא אסור דמיחזי כבועט בטובה, אך ללישנא בתרא דהתורה חסה על ממונו של ישראל, הכא שאני דאין לו דבר אחר להאכילה, וכתב דעל זה סומכים העולם במה שנותנים פת לתרנגולים אף דראוי למאכל אדם. (ועיין לעיל אות כד)

דף כ"א ע"א

(א) **רש"י** ד"ה משום דנפישו וכו', דאיכא עניי טפי וקא מיכלי קרנא. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות) דלשון בני חילא לא משמע דמיירי בעניים, ובפרט דבני מחוזא היו עשירים כדאיתא בבבא קמא (ק"ט:). אלא פירש, דבני חילא היינו חיל המלך, שאם ישמעו שאומר כן יבואו ויאכלו ותכלה הקרן. והמצפה איתן כתב, דאין כוונת רש"י לעניי ישראל, אלא לעניי נכרים, ורש"י מיאן לפרש כהמהרש"א שהיו אלו חיל המלך, כיון שעל המלך היה מוטל לזון ולהלבישן, ובני העיר רק הוצרכו להכין ולתקן מאכליהן.

הדרה הדרה

(יד) גמ', איתחזי להו בחלמא. כתב המהרש"א (בחידושי אגדות), דאף דכל שכן דזכותיה דרב היו ניצולין דבכלל מאתים מנה, מכל מקום הראו להם דגם לולי זכותו היו ניצולין. אי נמי, אי זכותיה דרב היו ניצולין, היו מנכין לו מזכויותיו כיון דהווי נס. (טו) [רש"י ד"ה לקבורה, ומשום זכותיה דקבורה מדדו בו מדה כנגד מדה. ואף דאיתא במסכת בקידושין (ל"ט:)] דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. מכל מקום איתא התם (מ.), דבמצוות שבין אדם לחברו דטוב לשמים וטוב לבריות, אוכל שכר אף בעולם הזה. וכן כתב הרמב"ם (בפירוש המשניות פאה פ"א א') וכשיעשה האדם המצוות התלויות בתועלת בני אדם וכו' וימצא טובה בעולם הזה בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם וכו'. (ר.ג.ג.).

(טז) תוס' ד"ה אמרו, בתוה"ד, מכאן נראה וכו' דבר על עובדי כוכבים וכו'. אמנם הר"ן (ח. מדפי הרי"ף) כתב דיש חולקין, מטעמא דעכו"ם וישראל אין עונשין שווה מפני שהן שתי אומות, ונדונין לפי מעשיהן ודלא כחזירי. וראיה לדבריהם מהא דאיתא בשבת (לב.) דשיטנא לא שליט בתרי אומי. והקדן אורה כתב, דמהני חזירי מוכח כתוס', דמסתמא היו שייכים לכותים, ומדוע לא נימא דדוקא בממון כותי שלטה המכה ולא בממון ישראל, אלא על כרחך שכיון שניתנה רשות למשחית יש לבקש רחמים. (יז) גמ', אם גבירה לוקה. המהרש"א (בחידושי אגדות) ביאר, דארץ ישראל נקראת גבירה לגבי חוץ לארץ כדאיתא לעיל (י.). דארץ ישראל שותה תחילה מי גשמים ואחר כך שותה כל העולם כולו. וכן איתא התם דאת ארץ ישראל משקה הקב"ה עצמו, ואת כל העולם משקה על ידי שליח.

(יח) גמ', לרבא כל מעלי יומא דכיפורי. ביאר הבן יהוידע שרבא זכה לכך בערב יום הכפורים משום שהיה מתענה שני ימים ביום הכיפורים מספק [כדאיתא בראש השנה (כא.)], אף שהיה בזה טירחא גדולה בריבוי התפילות והסליחות, ולא רק זאת, אלא שבבבל האויר חם, והתענית קשה מאוד.

(יט) גמ', חלשא דעתיה דאביי. ביאר המהרש"א (בחידושי אגדות) דאביי רצה לעשות כעובדיה דאבא אומנא, ואמרו לו דאינו יכול לעשות כמעשיו, דכיון דהיה ראש ישיבה אינו יכול להיות אומנא ובזה נחה דעתו.

דף כ"ב ע"א

(א) גמ', לצפרא כרכינהו ושקלינהו. הקשה הבן יהוידע דבבא מצינא (סא:) איתא, דאסור לגנוב אפילו על מנת למיקט, והיאך עשו כן גם אם נתכוונו לנסותו. והשיטה מקובצת (שם) כתב, דיש מפרשים דלמיקט היינו שגונב כדי לצערו אך אינו רוצה לעכבה בידו, והקשה דמעשים בכל יום שעושין כן, וכתב דיש מפרשים דמה דאסור היינו כשדעתנו לעכב הגניבה בידו. ולפי הכא ליכא גניבה כיון דבדעתן להשיבן לו. אמנם הקצות החושן (סימן שמח

לו המתן עד שאחזור מן הדרך וכשחזר מצאו שמת.

(ח) גמ', ואמאי קרו ליה נחום איש גז. כתב היעב"ץ דלטעמא דגמ' היה צריך להיקרות נחום גז. דאיש גז זה היינו שהיה ממקום ששמו גז, ומצינו בדברי הימים (ב' פכ"ח י"ח), מקום בשם זה, ונקרא על שם מקומו, כאנטיגנוס איש סוכו, וכדו'. ואמנם הענף יוסף כתב, דבערוך איתא דנקרא גמז (בתיבה אחת) על שם מקומו, והאות ג' מנוקדת בחיריק. וביאר דהיא גופא שאלת הגמ', דאי נקרא כן על שם מקומו מדוע נחלק לשתי תיבות דהיינו גז, וקאמר, דהוא משום שהיה רגיל לומר גז זו לטובה.

(ט) גמ', גז זו לטובה. הקשה הענף יוסף דמאי רבותיה דנחום איש גז, והא כל אדם צריך לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וכדאיתא בברכות (ס:). ותירץ, דכל אדם אומר לטב עביד דהיינו שמוז הרעה תצמח טובה, אך לעת עתה היא רעה, אבל נחום איש גז זה הייתה מעלתו שעל הרעה עצמה אמר שטובה היא. (י) גמ', למחר כי חזנהו. כתב העץ יוסף דלא גרסינן לה, כיון שאם בדרכו היה יודע מזה לא היה סומך על הנס להביאה לבית הקיסר. אך היעב"ץ כתב דיש לקיים גירסא זו, דשמא לא היתה שהות ועל כרחו היה צריך לסמוך על הנס.

(יא) גמ', ועיר המוציאה ה' מאות רגלי וכו'. הקשה הגבורת ארי אמאי מדלגין דלוגי, שהרי החשבון הוא דלחמש מאות בעינן ג' מתים, ובאלף חמש מאות ט' מתים, ואם כן הוה ליה למיתני חמש מאות עם אלף, או אלף עם חמש מאות. ותירץ, דנקט מנינים אלו משום דמצא להו דוגמא דהיינו כפר עכו ועמיקו, אך של אלף לא מצא, ולכן לא נקט לה.

(יב) גמ', ויצאו ממנה ג' מתים בג' ימים. הקשה הקדן אורה דהא קיימא לן בכתובות (מג:)] דבתרי זימני הוי חזקה לענין נישואין ומילה, וחיישינן נמי לסכנה בתרי זימני, ואם כן אמאי לא נחוש הכא נמי בתרי זימני. ותירץ, דילפינן משור מועד שאינו מוחזק לנתיחות אלא בתלתא זימני. עוד תירץ, על פי מה דאיתא במדרש (מדרש אגדה בראשית מ"ב) שאין צרה מושלת ג' ימים שלמים, ולכן אם גברה הצרה ג' ימים צריכים לבקש רחמים ולהתענות.

דף כ"א ע"ב

(יג) גמ', יבא מנה בן פרס. כתב היעב"ץ, דחלילה לומר דרב נחמן היה מיקל בכבוד אביו, והחשיב עצמו יותר הימנו, וכל שכן שלא יתפאר בכך לפני אחרים. אלא דרב נחמן היה עשיר דחתניה דבי נשיאה הוי, ואביו לא היה עשיר. אבל רב נחמן בר רב חסדא גם הוא וגם אביו רב חסדא היו עשירים, ובהשוואה לו כינה עצמו מנה בן פרס. [דבריו אלו מתאימים דוקא לשיטת רש"י גיטין (לא:)] ד"ה אנא, דרב נחמן חתניה דביה נשיאה הוא רב נחמן בר יצחק. אבל לשיטת התוס' (שם) ד"ה אנא, דהיה רב נחמן בר יעקב, אין הכרח לדברי היעב"ץ. (ר.ג.ג.).

הדרה היוזמי

דאם לא כן מאי קשיא ליה ממלא תנור, דהא מתניתין כתנא קמא, ודוקא ר' עקיבא סבר דהוי בכל שהוא. וכן מבואר בגירסת הרי"ף (ח. מדפי הרי"ף) דלא גרס לדר' עקיבא, אלא גרס תנו רבנן, וברייתא בפני עצמה היא. אך השפת אמת כתב, דהיינו ר' עקיבא וסבר דשיעורא בכל שהוא ודלא כרש"י.

ח) גמ', ארבה וחסיל וכו'. ביאר הקרן אורה דהא דחילק ר' עקיבא בין שדפון וירקון לבין ארבה וחסיל. יבואר לפי דברי המגיד משנה (פ"ב מתעניות ה"א) דכל שהוא דנקט ר' עקיבא לאו דוקא, ובעינן מלא פי תנור, ומשום הכי בשדפון וירקון בעינן מלא פי תנור, אך בארבה וחסיל סגי בכנף אחד. אמנם לרש"י ד"ה שדפון כל שהוא דר' עקיבא דוקא הוא, צריך לומר דקא משמע לן דמשום כנף אחד מתריעין בכל ארץ ישראל.

ט) גמ', אינה משולחת אין מתריעין עליה. כתב הריטב"א דלישנא דרישא נקט, אך אין הכי נמי דלא רק דאין מתריעין, אלא גם אין מתענין ואין צועקים בפה, דכיון דאינה משולחת אינה גזירה מן השמים אלא שכך היא טבעה.

י) גמ', ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת. נסתפק השפת אמת היכי דרצתה אחר אדם אחד, ואחר כך רצתה אחר אדם אחר, אם הוי בכלל שני בני אדם, והא דנקט שני בני אדם לרבותא הוא, דדוקא רצתה אבל עמדה אינה משולחת. או דשני בני אדם בבת אחת דוקא בעינן. ועיין במגן אברהם (סימן תקע"ו סק"ד) דכתב, דטעמא דשני בני אדם, מדכתיב ומוראתם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. וכתב השפת אמת דאפשר דכוונתו דמקרא משמע דבעינן רבים, ושני בני אדם דנקט היינו בדוקא. אמנם הוסיף שאין הכרח שזו כונת המגן אברהם וכן בלשון הגמ' אין הכרח לכך.

יא) גמ', אי נמי בשדה אפילו ביום אינה משולחת. הלחם משנה (פ"ב מתעניות ה"ז) גרס "בשדה ביום משולחת, ובלילה אינה משולחת", וסבירא ליה דהאי "אי נמי" תירוצא אחרינא הוא, וללישנא קמא בשדה בכל גוונא אינה משולחת. וכתב שהרמב"ם (שם) פסק כלישנא קמא, ואף דבכל מקום פסקין כלישנא בתרא, הכא מילתא דרבנן היא ונקטינן לקולא, דבשדה בכל גוונא אין מתענין. וכתב השפת אמת דלפום גירסא דידן מבואר דתירוצא אחד הוא, דדוקא בעיר וביום משולחת, אך בשדה אינה משולחת כלל.

יב) רש"י ד"ה עלתה, בתוה"ד, והוא הדין לבית שתחתיו. אמנם והרמב"ם (פ"ב מתעניות ה"ח) כתב "בתים הבנויים במדברות ובארצות הנשמות, הואיל והן מקום גדודי חיה, אם עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה הרי זו משולחת". וכתב הקרן אורה דמשמע דטעמא משום דהוי מקום גדודי חיות ודרכן בכך, ואם כן בבית שתחתיו אין הדין כן, דאין דרכן שם.

יג) גמ', אפילו חרב של שלום. הרמב"ם (פ"ב מתעניות ה"ד) כתב, דהטעם משום שנאמר "וחרב לא תעבור בארצכם" מכלל שראית

סק"א) כתב, דמלשון הרמב"ם בספר המצוות (מצוה רמד) מוכח דאסור אף אם בדעתו להשיב. והשפת אמת (כאן) תירץ, דכיון דהכיר שהם עניים, נתן להם את הביסתרקי לחלוטין כדי שישכבו עליהן, אך לא למכרן בשוק. ומה שאמר דמההוא שעתא אסחתינהו מדעתאי לצדקה, היינו משעת לילה ובכדי שישכבו עליהן, וגם הם ידעו זאת, אך לא רצו לקבלם הימנו אלא לנסותו.

ב) גמ', דידך ניהו ושקילנהו מינך. הקשה הבן יהוידע מה חידשו לו בזה, הרי כבר אמר להם דבכך וכך לקחן וידע דשלו הן. ותירץ, דבהכי שקלינהו היינו דבכך וכך קניתי ביסתרקי כמותן, ולכך אמרו לו דהביסתרקי הוו שלו.

ג) גמ', שם. הקשה הבן יהוידע דמה דאמרו ושקלינהו מינך שפת יתר היא, דהא כבר אמרו לו דידך היא. ותירץ, דהיה אפשר שאדם אחר לקחן מביתו והם קנו הימנו, ולכך פירשו לו שהם לקחו אותן מביתו.

ד) גמ', ואכסיפו למימר לי. הקשה הבן יהוידע דלא מצינו שיתבייש הגבאי לבקש צדקה עבור אחרים. ותירץ, דאפשר דהשבאי ביקש בעד השבויים ביסתרקי חשובין, והם ראו בביתו להני ביסתרקי דחשובין הן ואין מצויין כמותן בשוק, ולכן נתביישו לבקש אותן, שמחפצי הבית הן ואינן עומדין לממכר. וצריך ביאור דאם כן למה להן למכרן בשוק הרי השבאי ביקש ביסתרקי ולא ממון, וכיון שראה אותן בשוק לא היה לו לסבור דהשבאי ביקש כן. (ר.ג.)).

ה) גמ', דקא מגנית אכולה כרכא. ביאר המהרש"א (בחדושי אגדות), דבמסכת יומא (נ:): איתא דרב יוסף בירך לרבא יהא רעוא דתרום רישא אכולה כרכא. ופירש שם רש"י ד"ה תרום תהיה ראש ישיבת הכרך. וכשמת אביו באו תלמידיו ללמוד לפני רבא, ובכך נחה דעתיה דרבא דנפיש זכותיה להגן אכולהו כרכי דהיינו שתי הישיבות. אמנם היעב"ץ פירש דכרכא היינו "מחוזא" אתריה דרבא, דזכותו מגינה התם.

ו) גמ', בר עלמא דאתי. בגליון הש"ס ציין הגרע"א להא דאיתא בתורת חיים (סנהדרין פח:), דאף על גב דכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, היינו לאחר מיתה וחיבוט הקבר וגהינם, שעל ידי כפרתן נעשה בן עולם הבא. ועל כך שאלו אם יש בשוק בר עלמא דאתי כמו שהוא חי ללא עונש ויסורין. והעיון יעקב פירש, ששאלו אם יש שם מי שבטוחין בו שלא יבא לידי חטא, ויזכה לעולם הבא. והשיבו שאלו המזכים את הרבים למנעם מן החטא, אין חטא בא על ידן, וכן אלו דמבדחי אינשי הוי זיכוי הרבים, כיון שאין עומדין להתפלל מתוך עצבות אלא מתוך שמחה. וכן העושה שלום בין אדם לחברו כולן בכלל מזכי הרבים שאין חטא בא על ידן.

ז) גמ', ר' עקיבא אומר וכו'. הקשה הקרן אורה במאי פליג ר' עקיבא אתנא קמא, דמהא דתנא קמא סתמא קאמר משמע דאפילו כל שהוא. וכתב, דמרש"י ד"ה שדפון מוכח, דלא פליגי.

הדרה היוזמי

כבעיא דסוגיין ולא פירש דעתו, ותמה בטעם הדבר. והאלויה רבה (סי' תקע"ו סק"ו) כתב, דהרמב"ם סתם משום דפסק לחומרא וסבר דבעינן כמלא פי תנור ממש, ולא ככיסוי התנור. וביאר הפרי מגדים (אשל אברהם שם ס"ח) דטעמא דפסק לחומרא משום דחמירא סכנתא מאיסורא. נויש להעיר **שהלחם משנה** (הובאו דבריו לעיל עמוד א' אות יא) כתב, דאף דגבי חיה משולחת בשדה איכא תרי לישנא ובדרך כלל פסקינן כלישנא בתרא, מכל מקום פסק הרמב"ם כלישנא קמא ומשום דמילתא דרבנן היא ואולינן לקולא. ומוכח דלא כהאלויה רבה. ולא אזלינן בספק דהאי מילתא לחומרא. (ר.ג.)).

(ב) גמ', אין היחיד רשאי לסגף את עצמו. וכתבו התוס' בד"ה ר' יוסי וכו', בסוה"ד, דהני תנאי פליגי בלא מצי לצעורי נפשיה. וכתב היעב"ץ דהיינו דווקא ביחיד, אבל ציבור שגזרו תענית, צריך כל אחד לסגף עצמו, גם אם אינו יכול לצער עצמו. אמנם היינו דוקא בחלש, אבל במקום חולי או סכנה יכול שלא לסגף עצמו. וטעמא, משום דבגזירת ציבור נפשי רחמי, וליכא למיחש לשמא יצטרך ולא ירחמו עליו, וכדאמרין בברכות (ו:) אגרא דתעניתא צדקא.

(כא) גמ', מאי טעמא דר' יוסי. הקשה הבן יהודע הא רבי יוסי פירש טעמו שמא יצטרך לבריות. ותירץ, דר' יוסי הכי קאמר, דאיכא למיחש שמא יצטרך לבריות ולא ירחמו עליו, ואין לו לסמוך שירחמו עליו וכדדרשינן "נשמה שנתתי בך החיה", והיינו שיחיה אדם את עצמו, ולא יסמוך על הבריות.

(כב) גמ', ויהי האדם לנפש חיה. ביאר המהרש"א (בחידידושי אגדות), דהדרשא מהא דגם בבהמות חיות ועופות יש נפש חיה, ולא מצינו שכתוב בהן כן אלא באדם, ודרשו מינה "נשמה שנתתי החיה".

(כג) רש"י ד"ה יצטרך, כי אין בו כח להרויח ולהתפרנס מייגעו. אמנם המהרש"א (בחידידושי אגדות) ביאר, דשמא יצטרך מחמת הכתוב "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ", ואין הבריות מרחמין עליו כיון שגרים לעצמו כך על ידי שנסתגף.

(כד) רש"י ד"ה חנן בן פטום, אפילו בחול דגזירה היא. כתב השפת אמת, דמשמע דמכל מקום אין מתריעין ואפילו בעיר שיש בה דבר. אך שיטת הר"ן (ח: מדפי הרי"ף וכדפירשו שם בחידידושי אנשי שם) דמה שאמרו אפילו בחול לא, היינו ברצופה, דכל יום ויום אין מתריעין, אבל בב' וה' מתענין ומתריעין, וסביבותיה מתענין ולא מתריעין.

(כה) גמ', שלא יהא בתייהם קבריהם. כתב הלחם משנה (פ"ב מתעניות הט"ו) דאף על גב דלקמן איכא טעמא אחרינא, דגשמים מרובים מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות. מכל מקום הטעם הגדול יותר הוא שלא יהיו בתייהן קבריהן. והטור (סי' תקע"ו) הביא את שני הטעמים.

המלחמה צרה (וכן כתב בפירוש המשניות בריש פרקין). והמאירי פירש, שכל בני גייסות היוזקן מצוי, והניזקין שמין להם בהקפדה ובאין לידי קטטה. וכן משמע מרש"י לעיל (י"ט). ד"ה חרב. והריטב"א (בעמוד ב') פירש, דילפינן דכמו יאשיהו שגרם החטא ונכשל בחרב של שלום. כן ראוי לכל עיר לחוש שמא יגרום החטא וילקו בה.

דף כ"ב ע"ב

(יד) גמ', כי אל בית מלחמתי. פירש רש"י בדברי הימים ב' (פל"ה, כ') שהלך להלחם במלך אשור ורצה לעבור דרך ארץ ישראל, ופרעה נכו לא היה יכול לבוא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישראל, כיון שמצרים בדרום ארץ ישראל ונהר פרת בצפונה.

(טו) גמ', הואיל וקא בטח בעבודה זרה. הקשה המהרש"א (בחידידושי אגדות), אמאי הוצרך לומר כן, הא דרש מקרא דאפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם, וממילא ודאי ינצח. ותירץ, דלולי דפרעה בטח בעבודה זרה לא היה יאשיהו עושה עמו מלחמה, משום נבואת ישעיהו כדאיתא במדרש איכה (רבה פ"א) שנתנבא וסכסכתי מצרים במצרים, אך לא ילחמו בישראל. ולכך קאמר דמטעמא דבטח בעבודה זרה נלחם בו.

(טז) גמ', מפני מה נענש יאשיהו וכו'. הקשה הרי"ף (בעין יעקב) מדוע נענש על שלא נמלך בירמיהו, והא שפיר דרש לה מקרא ולא ידע נמי שאין דורו יפה. ועוד, דבמדרש איתא שירמיה אמר לו, כך מקובלני מישעיהו רבי וסכסכתי מצרים במצרים, ולא שמע לו, אלא אמר לו "משה רבו דרבך אמר וחרב לא תעבור וכו'", ואם כן הוה ליה למימר שנענש לפי שעבר על דברי הנביא. ותירץ, שירמיהו לא אמר לו כן בנבואה מפי הקב"ה, אלא שכך קיבל מרבו, ועל זה השיבו דקרא כתיב "וחרב לא תעבור בארצכם", ומשום הכי פריך מדוע נענש. אבל פרעה ששלח לו שמפי אלקים הוא עולה להלחם, היה ליאשיהו לימלך בירמיהו, אם דבריו אמת.

(יז) גמ', שהיה לו לימלך בירמיהו. הקשה היערות דבש (חלק א' דרוש ד'), מדוע לא שאל יאשיהו באורים ותומים, אם ילך להלחם בפרעה. ותירץ, על פי דברי האברבנאל (שופטים כ' כ"ז) דהאורים ותומים היו עונים בפני הארון. כיון שלא בכל מקום ראוי שתחול רוח הקודש על השואל ועל האבנים אלא בפני הארון, ויאשיהו הרי גזו את הארון כדאיתא ביומא (נב.).

(יח) גמ', כי פיהו מריתי. ביאר המהרש"א (בחידידושי אגדות), דהיינו שלא שמע לדברי ירמיהו. אי נמי שלא שמע לדברי ישעיהו. (ועיין לעיל אות ג').

(יט) גמ', איבעיא להו כמלא תנור תבואה וכו'. כתב הרמב"ם (פ"ב מתעניות הי"א) ואפילו לא התחיל אלא במקום קטן כמלא פי תנור גוזרין עליו וכו'. וכתב הלחם משנה, שהרמב"ם לא פסק כלל

הדרה היוזמי

דף כג ע"א

(א) גמ', דבר אחר בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות. רש"י בד"ה דכתיב בעתם פירש, שהוא משום דאינו טורח לבני אדם, דאינם הולכים בדרכים בלילי רביעיות, מפני אגרת בת מחלת בפסחים (ק"ב). וביאר המהרש"א בחידושי אגדות דבדוקא נקט רש"י "לילי רביעיות", [אף דבסוגיא שם בפסחים מבואר דאגרת בת מחלת שכיחה גם בלילי שבת], משום דבלילי שבתות לא צריך להאי טעמא, דיש לומר שאין לחוש לעוברי דרכים משום איסור מלאכה, ואף שביום איכא נמי איסור מלאכה, מכל מקום אינו בעתם משום דהולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות שבתוך התחום.

(ב) גמ', שם. מלשון הגמ' משמע דבשאר לילות אינו סימן ברכה, והקשה המהרש"א בחידושי אגדות דמבואר בפסחים (שם) שמעיקרא היתה [אגרא בת מחלת] שכיחה בכל הלילות, עד שגזר עליה רבי חנינא בן דוסא. וביאר, דודאי בעתם בא לומר דירדו גשמים בזמן שאין הולכי דרכים, וקודם שגזר עליה רבי חנינא בן דוסא, היה בעתם כל הלילות, ועתה שגזר עליה רבי חנינא בן דוסא, ובשאר הלילות משכחת להו עוברי דרכים, בעתם דוקא בלילי רביעיות ובלילי שבתות. ומעשה דשמעון בן שטח שהיה קודם רבי חנינא בן דוסא ירדו להם גשמים רק ברביעי ושבת, לאו דוקא נקט. והגבורת ארי כתב, דכיון דסוף סוף גם בלילות יש עוברי דרכים, עדיף לצמצם זמן הגשמים כמה שיותר. ומהא דחזוין דבימי שמעון בן שטח די היה בב' לילות, בהכרח דבעתם היינו שירדו רק בב' לילות, וקודם שגזר רבי חנינא בן דוסא על אגרא בת מחלת, אין נפקא מינה באלו לילות ירדו, ולאחר שגזר עליה, לילי רביעיות ולילי שבתות דווקא.

(ג) גמ', כמדומין אנו שאין גשמים יורדים אלא להתיר שבועתך. הקשה המהרש"א (בחידושי אגדות) הרי שבועתו היתה עד שתרחרם על בניך, ואם כן איך אפשר לומר דעל ידי הטיפות הותרה השבועה. ותירץ, דלא שמעו סוף שבועתו שאמר "עד שתרחרם וכו'", וחשבו שלא התפלל אלא עד שיתחיל הגשם. ובבן יהוידע ביאר, שגם בטיפות יש רחמים, דמכל מקום יועילו לאדמה להוציא עשבים, ויהיה על כל פנים מאכל לבהמות.

(ד) גמ', עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. הטורי אבן במגילה (כח:): הקשה, הא הר הבית קדוש טפי מבית הכנסת, שהרי ריקקה ומנעל בבית הכנסת שרי, ובהר הבית אסור כדאיתא בברכות (דף סב:). וכיון דאסור להכנס לבית הכנסת מפני הגשמים [כדאיתא במגילה שם] כל שכן בהר הבית.

(ה) גמ', אמר להם כך מקובלני שאין מתפללים על רוב טובה. ביאר המהרש"א בחידושי אגדות דאף שרוב גשמים באופן זה היא צרה שמתפללים עליה, כמבואר לעיל (כב:). מכל מקום נראה הוא ככפוי טובה דמתחילה היה מבקש על הגשמים, ואין זה מן הראוי שיבקש שילכו.

(ו) גמ', הביאו לי פר הודאה. פירש רש"י ד"ה פר הודאה דהיינו שלמים להתוודות עליהם, וביאר המהרש"א בחידושי אגדות דהתוודה משום דהתפלל על רוב טובה. ובגבורת ארי הקשה מה ענין ויודי לשלמים, הרי ויודי בא דוקא על קרבן מכפר, כדאיתא ביומא (לו:). ואילו שלמים אתו לדורון ואינם מכפרים. וביאר, דכוונתו היתה לקרבן תודה על שניצלו מצרת עצירת הגשמים. ופירוש הודאה הוא כפשוטו תודה ולא מלשון ויודי.

(ז) גמ', שאילו שנים כשני אליהו וכו' לא נמצא שם שמים מתחלל על ירך. הקשה הגבורת ארי דמשמע מדברי הגמ' דטעם הנידוי היה משום שנמצא שם שמים מתחלל על ידו. ואם כן, אמאי פירש רש"י ד"ה לנדות, וכן מבואר בברכות (יט:). דטעם הנידוי היה משום דהטיח דברים כלפי מעלה. וכתב דצריך לגרוס כגירסת הגר"א "ולא עוד שאילו שנים כשני אליהו", דהיינו דהגמ' באה ליתן טעם נוסף לנידוי.

(ח) רש"י ד"ה מתחטא, לשון חטא. והרמב"ם בפירוש המשניות פירש, דהוא מלשון מתגעגע. והערוך (ערך חט) כתב, דהוא לשון ארמית של ילד כדתירגם יונתן והילדים רכים (בראשית לג, יג) ארום טליא חטיין.

(ט) גמ', ולא עבדי ליה יקרא כדמבעי ליה. הקשה המהרש"א בחידושי אגדות, אמאי לא עשו לו יקרא כדמבעי ליה, הא ראו דכל קושיה דהוי להו הוה מפרק להו. ובישיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ (תשל"א מאמר י"ט) ביאר, דילפינן בראש השנה (כה:): מקרא ד"אל השופט אשר יהיה בימים ההם", שאין לך ללכת אלא לשופט שבימך. דהיינו דכל דור יש לו את השופט שלו ואינו יכול לקבל כלל משופט אחר, וכיון דחוני היה מדור שעבר לא התקבל בדור זה.

(י) גמ', חלש דעתיה. ביאר המכתב מאליהו (ח"ד 209) דודאי לא חלש דעתו עד שביקש למות, מחמת חסרון הכבוד. אלא הענין הוא כדכתב הרמב"ם (פ"ז מרוצח ה"א), דחיי בעלי החכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין. וכיון דלא קיבלוהו בבית המדרש למה לו חיים.

דף כג ע"ב

(יא) גמ', כוליה אורחא לא הוי סיים מסאניה. אף ששנינו בשבת (קכט.) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. מכל מקום כבר כתב המשנה ברורה (סימן ב' סקי"ד) שבמקומות שרגילין לילך ללא מנעלים, וכן אם עושה משום תשובה, וכן עשה דוד המלך כמבואר שם.

(יב) גמ', מאי טעמא כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למניה. ביאר המהרש"א בחידושי אגדות ששאלתם היתה דמבואר בשבת (קכט.) דבל תשחית דגופא עדיף, ואם כן אדרבה היה מן הראוי שבהגיעו להיזמי והיגי ישלשל הבגדים שלא להשחית גופו. והשיב להם דכיון דזה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה, ודאי

הדרה היוזמי

(יח) גמ', מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל וכו'. פירש רש"י ד"ה תא ליכניף, דאלמא משום חד לא הווי אתי מיטרא. ובר"ה רב הונא ורב חסדא פירש דחסידי דבבל היו מפרסמים את הדבר. וביאר הגבורת ארי דב' חילוקים יש בין תקיפי ארץ ישראל לתקיפי בבל. א. שהיו מפרסמים הדבר. ב. שלא היה בא בשביל יחיד. והקשה, דמאי ראיא איכא, אדרבה יש לומר דמתוך ענותנותם שלא יאמרו שבא המטר בשביל אחד, אמר אחד לחבירו תא ליכניף אהדדי.

(יט) גמ', אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה. הבן יהוידע הביא את קושית החיד"א, אמאי לא התפלל שלא תקניטנו מחמת יופיה, דהרי תפילה מועלת לאדם גם להכניס בו היראה תשובה. ויישב, שלא היה מועיל אלא לפי שעה, דהרי יצרו של אדם מתגבר עליו כל יום, ומשום הכי העדיף להתפלל שיסור יופיה.

(כ) רש"י ד"ה עמי היתה ושלחתיה, ועכשיו אין תפילתי מקובלת כל כך. העיר המהרש"א בחידושי אגדות, דדוחק לומר שתפילה שנתקבלה בנערותו אינה מתקבלת לעת זיקנותו. דהרי אמרו, "כל שמזקינים מוסיפים חכמה". ולכך ביאר, דשלחה מעמו ברצון, משום דתהיה על הראשונות שהתפלל על שינוי הטבע מעוני לעשירות ומעשירות לעוני, ומשום הכי לא ביקש רחמים דנחכים טובא, דגם הוא בגזירה מעת היצירה ולא רצה להתפלל על שינוי הטבע. ואמנם רבינו גרשום נקט הטעם, משום שקבל עליו שלא להטריח את קונו. ועיין בהגהות הב"ח (אות פ' וצ').

דף כד ע"א

(א) גמ', אמרו ליה רחמנא לישובעך כי היכי דאשבען ברך. הקשה המהרש"א בחידושי אגדות דכיון דבנו השביען, היה להם לברך לבנו, ואמאי בירכו לו. ותירץ, דבירכו לו כיון דתלה הזכות באביו משום שהיה עוסק אז במצוה.

(ב) גמ', אמר לה ביתי קא מצערת בני אדם, שובי לעפריך. הקשה בקהילות יעקב (בבא קמא סימן מ"ה) אמאי קיללה, הרי כלל לא חטאה בהא שבני אדם מצטערים מחמתה. ותירץ, דודאי לא היתה כוונתו לקללה, אלא אמר דרך הפלגה דלדעתו היה ראוי שתשוב לעפרה, ודבריו עשו רושם למעלה עד שבאמת השיבוה לעפרה. ומה שאמר עליו רב יוסף בר אבין שאינו חס על ביתו, היינו דלא חשש להוציא עליה דברים דרך הפלגה.

(ג) גמ', אלעזר איש בירתא וכו' מאי דהוה גביה יהיב להו. בעין יעקב הגירסא אלעזר איש ברתותא, וכתב הרש"ש דזהו אותו הנזכר באבות (פ"ג מ"ז) דאמר תן לו משלו, שאִתָּה וְשֶׁלְךָ שְׁלוֹ, שהם דברים המכוונים לעובדא דהכא. וכן נזכר בערלה (פ"א מ"ד) ובטבול יום (פ"ג מ"ה). אמנם הביא דהגבורת ארי נקט, דהיה בתקופת האמוראים, ואינו אותו המוזכר במשניות, כיון דכל הני הוזכרו בשם רבי מלבד כאן. ולכך הקשה הגבורת ארי, אמאי נתן כל אשר לו לגבאי צדקה, הרי היה אחר תקנת אושא, שהתקינו

שביל תשחית דלא מעלה ארוכה עדיף ומשום הכי דלינהו למניה. (יג) גמ', מאי טעמא עייליה היא ברישא והדר עייל מר. ביאר המהרש"א בחידושי אגדות, דלא היה לו לילך אחריה וכדאיתא בברכות (סא). דלא יהלך אדם אחר אשה ואפילו היא אשתו. ואיך נכנסה היא קודם. והשיבם, דכיון דלא בדקם לא רצה שילכו הם אחריה, ועמד בינה לביניהם בשביל להפרידם. והא לא קשיא שילכו הם ברישא והוא אחריהם ואחר כך היא, דדרך בעל הבית ליעול ברישא לבית ולא אורח. והרי"ף (בעין יעקב) ביאר, דאין איסור לילך אחרי אשה, אלא כשמדקדק בפסיעותיה, וזה אינו בכניסה לבית אחרי אשה.

(יד) רש"י ד"ה דלא בדיקתו לי, דאמר מר כל אדם יהיה בעינך כליסטים. ביאר החרדים (פרק ס"ו אות ל"ג) דמה שאמרו הוי דן את כל האדם לכף זכות. היינו לענין לכבדו בלב שלם ולא כחנף, אבל לענין להישמר ממנו יש להחשיבו כרשע עד שיבדקנו.

(טו) גמ', הנהו בריוני דהוו וכו', הקשה הענף יוסף אמאי לא ביקש עליהם רחמים שיחזרו בתשובה. וביאר, דסבר אבא חלקיה שרשעים אלו נעשו התאוות אצלם טבע, ועליהם נאמר "יתמו חטאים", ואשת אבא חלקיה סברה שאולי הם במצב שהיצר הרע שולט עליהם וקרינן בהו חוטאים ולא חטאים.

(טז) גמ', אלא בעי רחמי עליהו דלהדרי בתשובה. הקשה המהרש"א בחידושי אגדות (ברכות י). דהא שנינו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואם כן מה תועיל תפילתה שיחזרו בתשובה. וכתב דיש ליישב. ובאהבת איתן (שם) כתב דאפשר דנתכוין ליישב דכל מה דאמרין "הכל בידי שמים וכו'", היינו דוקא ביראה שכלית שתלויה בבחירה, אבל ביראה טבעית, כגון שרואה בעיניו שנענשו אחרים על שעברו על מצות ה', ועל ידי כן יחזרו בתשובה זה מסור בידי שמים ולזה נתכונה אשתו. וכן כתב המהרש"א בברכות (לג:). ובענף יוסף (שם) תירץ, דהא דאמרין "הכל בידי שמים וכו'". היינו דוקא ברשעים מחמת עצמם, אבל באופן שמרשיעים מחמת סיבות מסויימות כגון עשירות או עניות זה מסור בידי שמים. [ועיין שו"ת מעיל צדקה סימן ז' שעמד על ענין זה בפרטות]. ועיין בחזון איש (בהשמטות לא"ח סוף סימן קנו) דביאר, דרצון הקדוש ברוך הוא שיבוא הקירוב מנברא איזה שיהיה, ותפילת נברא היא קירוב, ומטעם זה כשאחר מתפלל עליו, אף שהוא עצמו לא התפלל, כיון דכל ישראל איש אחד, מתיחס הקירוב לברואיו, כיון שנעשה על ידי תפילת נברא, ותפילתו נשמעת.

(יז) רש"י ד"ה הני בריוני, בורים עמי הארץ. הקשה הגבורת ארי וכי מותר להתפלל על עם הארץ שימות. וביאר, דכוונת רש"י לעמי הארץ שנאמר עלייהו בפסחים (מט:), דמותר לנוחרם ביום הכיפורים. וכדפירש שם הרי"ף (טז). מדפי הרי"ף דאיירי בעם הארץ שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה. אך כתב שהעיקר כדפירש רש"י בברכות (י). ד"ה בריוני, דהיו פריצים.

הדרה היוזמי

המפקחים הם דבי נשיאה הרשעים צריך בדיקה. וברש"י בעין יעקב גרס בד"ה מעיני העדה, הנשיאים המאירים לעיני העם. וצריך עיון. ועיין באות הבאה.]

(ט) [רש"י ד"ה אין עיניה יפות, הואיל וכו'] דלת העם אין צריך לבדוק מה מעשיהם לכך לא משגחו בהו מן השמים. וצריך עיון דהא לפי מה שאמרה הגמ' דוקא בכהאי גוונא צריכים לבדוק מה מעשי דלת העם. וברש"י בעין יעקב איתא גירסא אחרת. דבד"ה בזמן שעיניה יפות. כתב, דודאי כל גופה יפה האי משל גריעותא לבי נשיאה, כלומר, בזמן שהפרנסים הגונים כל הדור טובים, ואם אינן הגונים ודאי כל הדור אינו יפה, כלומר דחטאים דבי נשיאה שהם עיני העדה גורם. ואם נדייק בדבריו ששינה לשונו בין טובים לאינו יפה. נראה דכוונתו שהמצב הכללי תלוי במי שמשגיח על הנהגת העם. (ולגרסתו בעין יעקב שהבאנו באות הקודמת בוודאי שפיר כי הנשיאים הם הרודים בעם). ואם הוא לטובה הרי מצב העם טוב. אבל אם לרעה, אין זאת אומרת כי מצב העם רע, אלא דאינו יפה. דהיינו שהנהגת בי נשיאה הרשעים מקלקלים את המצב וגורמים שלא תועיל תעניתם. (ועיין באהבת איתן על העין יעקב מה שהקשה בענין זה מלעיל (כב): ועוד, ולפי זה אין כאן קושיא כלל). ולפי זה, זו כוונת רש"י גם לגירסא דידן. ועיין ברש"י בעין יעקב שכתב עוד פירוש].

(י) גמ', אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן הא לא קבלנא עלן מאורתא. הקשה הגבורת ארי מאי שנא מהא דאיתא לעיל (י:), דההולך ממקום שאין מתענים למקום שמתענים צריך להתענות עמהן. ותירץ, דהא פשיטא להו שצריכים להתענות עם הציבור, אלא שנסתפקו לענין תפילת תענית דכיון דלא קיבלו עליהם אינן יכולים להתפלל תפילת תענית, ולזה אמר לו רבי יוחנן דבתרייהו גירין ויש לנו להתפלל עמם תפילת תענית.

(יא) גמ', ואתינא חמרא לקידושא ואבדלתא ומפיקנא להו ידי חובתייהו. בבניאור הגר"א (או"ח רס"ט) הוכיח מכאן כדברי השולחן ערוך (שם), דגם עכשיו שלא אוכלים בבית הכנסת, מכל מקום לא בטלה התקנה לקדש בבית הכנסת. וכתב המחצית השקל (סק"ג) דאף שלא הועיל לענין קידוש במקום סעודה, מכל מקום הועיל לענין שעשו על כל פנים כתיקון חכמים לקדש על היין.

דף כד ע"ב

(יב) גמ', אבל מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה. הקשה הגבורת ארי, מהא דאיתא בברכות (כ). דלא נענו מטעם דלא מסרו נפשם על קדושת השם. ותירץ, דרבה ידע בעצמו שהוא גם כן מהמוסרים נפש על קדושת השם, ומשום הכי תלה הדבר בהא שאין הדור דומה יפה.

(יג) רש"י ד"ה כי הוי שליף וכו', משום עינוי. ביאר המהרש"א

המבובו אל יבזבו יותר מחומש, כדאיתא בכתובות (נ.). והרמב"ם (בפירוש המשניות לפאה פרק א' משנה ג') כתב, דממדת חסידות מותר אפילו יותר מחומש. אך הקשה עליו הגבורת ארי הקשה דלשון אל יבזבו משמע איסור. (ובאהבת חסד (חלק ב' פי"ט ס"ד בהגה"ה) כתב, דדברי הרמב"ם בקיימי עניים, ולמד כן מסוגיין. דכיון דעסקו ביתום ויתומה נתן להם כל אשר לו). ותירץ, דאלעזר איש בירתא סבירא ליה כדעת האמוראים דפליגי אתקנת אושא כמבואר בערכין (כח.).

(ד) גמ', אמר להן העבודה שהן קודמים לבתי. הקשה המהרש"א (חידושי אגדות ד"ה למיזבן) איך העדיף ליתן לאותו יתום ויתומה על פני ביתו, הרי עניי קרוביו קודמים, וכל שכן בתו. ואין לומר שהיה לו בביתו עוד, דהרי מהא שאמר לבתו "ואין לך אלא כאחת מעניי ישראל" משמע, שלא נשאר לו כלום ליתן לה. ויישב בדוחק, דבאמת היה לו בביתו עוד ומה שאמרו בגמ' "פש ליה חד זוזא" היינו בשוק, אבל בביתו היה לו, אלא שלא היה מאתיים זוז, דבכהאי גוונא שיכול היה ליטול מן הצדקה.

(ה) גמ', העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחת מעניי ישראל. כתב הרמ"א (יור"ד ת"ח ס"א) דהאומר סתם הקדש, הרי הוא לעניים. ובביאור הגר"א (אות ג) כתב, דמקור דבריו מסוגיין, [דהיינו מה דאמר לה "אין לך אלא כאחת מעניי ישראל"].

(ו) רש"י ד"ה אלא כאחד וכו', משום וכו' ואסור לאדם להנות ממעשה נסים. ולקמן (עמוד ב') כתב רש"י בד"ה אמר להו מעשה נסים, דכמה שאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב והגון. ומשמע דאינו איסור. ותירץ המצפה איתן (שם), דהכא איירינן ביחיד ואיהו אסור, משום דמנכים לו מזכויותיו. אבל בעמוד ב' מיירי לצורך ציבור, דאין מנכים מזכויותיהם. ובשדי חמד (כללים מערכת אלף סימן פ"ז) הביא מהחיד"א, שכל האיסור להנות ממעשה נסים הוא רק משנת חסידים. והביא שהר"ש קלוגר נקט, דהוא איסור לכל הפחות מדרבנן, והאריך לדחות דבריו. [ועיין לקמן כה. אות ד].

(ז) בא"ד, שם. הקשה העיון יעקב אי אסור להנות ממעשה נסים, גם כעניי ישראל אין לה להנות. וביאר, דלא רצה שינכו לו מזכויותיו, ולכך אמר לה שלא תהנה יותר מאחת מעניי ישראל.

(ח) [רש"י ד"ה מעיני העדה, זקנים מאירי עיני העם. ובד"ה אין עיניה יפות. כתב, הואיל והנהו דבי נשיאה דהוו עיני העדה רשעים וכו'. ולכאורה דבריו צריכים עיון דהרי אותם דבי נשיאה חזינן בהו מה שעשו לאושעיא הוו רשעים איך אפשר לקראם עיני העדה. לפי מה שביאר רש"י שהם הזקנים. ועיין בבן יהוידע שהקשה, מה שייך שגופה לא יהיה בעל מום אם עיניה יפות, דאם העינים מפקחות ורואות כראוי את הנהגת העדה הרי אין גופה צריך בדיקה. ולפי זה מבוארים דברי רש"י דאם העינים המפקחים הם הזקנים, הרי כל גופה אין צריך בדיקה, אבל אם

הדרה היומית

ללוש עיסה לעשות לחמים לכבוד שבת.

דף כ"ה ע"א

א) **רש"י ד"ה תנא אף וכו'**, פל"א וכו' שלא היתה שואלת שהיתה רגילה בנסים. ביאר המהרש"א **בחידושי אגדות** דכוונתו לפרש דהא דאמרו בגמ' מפני שמלומדת בנסים, היינו ליתן טעם אמאי היה לה בביתה מרדה, הא לא היה לה כלום לאפות. וקאמר מפני שמלומדת בנסים, ולכך היה לה אגנא שלא תצטרך לשאול משכנותיה.

ב) **גמ', חר בי שמשי**. פירש **רש"י בד"ה מישקל לא שקלי** (בסוה"ד), דהיינו ערב שבת, והוסיף דלא שמע בזה טעם. ו**רש"י בכתובות** (קג.) **ד"ה בי שמשי** ביאר, דשמשי היינו בין השמשות, דכיון דכולם חרדים עליו לסיים מלאכתן קודם בין השמשות, שגור לשונו בפי הכל ונקרא הוא בסתם בין השמשות. והמהרש"א **בחידושי אגדות** כתב, דשמשי הוא כינוי לשבת כדאמרו **לעיל** (ח:): שמש בשבת צדקה לעניים, ובי שמשי היינו זמן הכנסת שבת שמוסיפים מחול על הקודש. [ומהאי טעמא יום שישי נקרא ערב שבת, על שם שמוסיפים בו מחול על הקודש].

ג) **גמ', כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת**. הקשה **השפתי חיים** (חלק ב' עמוד י') הא כיון דכבר הדליקה בחומץ וראתה שדולק, מה חששה דנעצבה. וביאר, דחששה שמא תתגאה בנס שנעשה לה. והשיב לה אביה, דאין בנס זה תופעה שונה מן הטבע, דמי שאמר לשמן שידלק יאמר לחומץ וידלק, ואם כן לא תתגאה.

ד) **גמ', אמר איכו נמטי כשוריק**. הקשה **הגבורת ארי** הרי אין ראוי ליהנות ממעשה נסים **כדלעיל** (כד:). [וכן **לעיל** (כד.) במעשה דאמר תאנה תאנה הוציא פירותיך, ואמר לו אביו אתה הטרחת קונך וכו'. (ט.ו.ו.)]. ותירץ, דדוקא למי שנעשה הנס בשבילו אין ראוי לו ליהנות ממעשה נסים, כדהתם שנעשה נס בשביל הציבור. אך הכא הנס לא נעשה בשביל איכו, אלא בשביל רבי חנינא בן דוסא, ושפיר יכלה איכו להנות מהנס. **ובבן יהוידע** כתב, דכיון דאין הנאת הארכת הקורות נכנסת לתוך גופו, אין קפידא בהא שתהנה מהם. [עוד נראה ליישב, דר"ח בן דוסא הוה על ידי תפילה, וכדלקמן בית זה שקירה וכו' על ידי תפילה. וכתב **המהרש"א בקידושין** (כ"ט:): דנס שנעשה על ידי תפילה אין מנכין מזכויותיו, ומותר לסמוך על הנס. (ט.ו.ו.)]

ה) **גמ', אמר רב פנחס מעשה ועבר אדם אחר וכו'**. בהגהות **מסורת הש"ס ובמהרש"א** (בחידושי אגדות) כתבו, דאינו מדברי הגמ'. משום דקשיא להו, איך קנה עזים בדמי האבדה, ולא חשש לאיסור לגדל עזים בארץ ישראל. **והכותב בעין יעקב** הביא דתוס' ביארו **בשם הגאונים**, דרבי חנינא מצא עזים. גם בגבורת ארי הקשה, דעדיין היה לו למוכרם, ולא לעבור על תקנת חז"ל שלא יגדלו בהמה דקה בארץ ישראל. ואין לומר דלא העמידו דבריהם

בחידושי אגדות (בד"ה ואמר) שאין זה מדין עינוי של תענית, דהרי כלל לא קיבל עליו תענית, אלא לצערא בעלמא.

יד) **גמ', חזאי למלאכי דאידמי למלחי וכו'**. ביאר **רש"י ד"ה קאמינא אנהר פפא** דהיה באותו יום שרב יהודה שלף למסנאי. וביאר **המהרש"א בחידושי אגדות**, דאף שכבר ירד מטר, מכל מקום עדיין לא היה שובע עד שהביאו המלאכים את החיטים, וכיון דאמר להם שלא יקנו מהם דהוא מעשה נסים, זימן הקב"ה שתבוא ספינה מלאה חיטים שלא בדרך נס בשביל שיהיה שובע.

טו) **גמ', לדידי אקרוין בחלמא שלם טב לרב טב וכו'**. הקשה **בחידושי החתם סופר** (הוצאת מכון חתם סופר) וכי יש שלום שאינו טוב. וביאר, דיש שלום שאינו טוב, וכדמבואר **בכתובות** (קה:): דצורבא מרבנן שאוהבים אותו בני עירו אינו מעליותא, משום דאינו מוכיח להם במילי דשמיא. אך השלום הטוב הוא המבואר **במשלי** (טז' ז') "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים עמו".

טז) **גמ', אתא אבוא איתחזי ליה בחלמיה**. כתב **הב"ח** (סימן קי"ז) מיהו קיבלתי שיש להיזהר שלא לשאול גשמים כלל שלא בזמן שתיקנו חכמים, ואפילו בשומע תפילה, [והיינו גם במקומות שצריכים עתה גשמים כנינוה]. אלא מרצין לפניו בתעניות ובסליחות בי"ג מידות, ואומרים פסוקים ומזמורים של מטר. וכדחזינן הכא שאמר לו אביו אשני דוכתך משום דשאל גשמים בתקופת תמוז. ואף דפירש **רש"י בד"ה דסכיני** דהוא משום שביקש שלא לצורך, מכל מקום כתב, דאם חכמי הגמ' ששאלו שלא לצורך הסתכנו, כל שכן אנן שאפילו אם נשאל לצורך נסתכן. אמנם **הט"ז** (שם סק"ב) כתב, דכל האיסור הוא בשאלה שלא לצורך, אך השואל לצורך שרי.

יז) **גמ', חלש ליביה שרף פינכא דדייסא**. ביאר **המהרש"א בחידושי אגדות** דאף שרב פפא גזר תענית, כיון דחלש ליבו הותר לו. ורב נחמן אחיך עליה משום דטעם קודם שהתפלל וכדפירש **רש"י בד"ה אי שריף מר**. עוד פירש, דאחיך עליה משום דהיה לו למעט באכילה ולא לאכול פינכא דדייסא שהיא מרובה.

יח) **גמ', כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער**, פסק **מיטרא**. הקשה **המהרש"א ביומא** (נג:): איך אפשר דרבי חנינא שאמרו עליו שכל העולם ניזון בשבילו, לא יחוס על כל העולם, ויבקש שיפסקו הגשמים לטובתו. וביאר, דאותה שעה אכתי לא היה נצרך העולם לגשמים, ולכך ביקש דכיון דכל העולם בנחת, מדוע חנינא יהיה בצער. ורק כשהגיע לביתו שהוצרכו העולם לגשמים התפלל שירדו.

יט) **גמ', די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת**. **הגמ' בחולין** (פו.) הוכיחה מהכא דהא דאהני זכותא דצדיקי, אעלמא מהני ולא אדידהו.

כ) **גמ', הוה רגילא דביתהו למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא**. מכאן הוכיח **המגן אברהם** (רמ"ב סק"ד) כדברי הרמ"א, שנהגו

הדרה היוזמי

לכבוד התורה. והלל סבר, שגם לכבוד התורה צריך להתנהג במדת הענוה. ור' אליעזר דהיה מתלמידי שמאי שפיר נהג במידת שמאי ולכבוד התורה לא העביר על מדותיו, אך ר' עקיבא נהג במדת הלל וכן העביר על מדותיו, ומשום הכי אמרה הבת קול שאין גדול זה מזה מכיון דכל אחד נהג כמנהג רבותיו, ורק לענין מעלת קבלת התפילה, הכלל הוא שנוהגים עם האדם מדה כנגד מדה, הלכך נתקבלה תפילתו של ר' עקיבא.

(יא) גמ', שם. **באליה רבא** (או"ח סימן נ"ג סקט"ז) כתב דאף שאמרו **ביבמות** (סד.) דאין דומה תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע, ור' עקיבא היה הרי בן גרים. היינו דוקא לענין תפילה על עצמו דבזה אין מועילה לאדם זכותו וצריך לזכות אבות, ועדיפה תפילת צדיק בן צדיק שיש לו זכות אבות. אך לענין תפילה על הציבור, ככל שיש לבעל תפילה יותר זכויות תפילתו יותר מתקבלת, ולכך התקבלה יותר תפילתו של ר' עקיבא משום הזכות דמעביר על מדותיו.

(יב) גמ', והא תניא **טפחיים**, לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה. ביאר הרש"ש דהאי אינה עבודה דיוצא כנגדה ג' טפחים, הכוונה לבינונית. דהרי לפי החשבון המבואר **לעיל** דבעבודה הגשמים מחלחלים ג' יותר מאשר אינה עבודה, היה מן הראוי שאם באינה עבודה עולה כנגדו ג' טפחים, בעבודה עולה רק טפח. אלא על כרחך דבאינה עבודה איירי בבינונית, ובאינה עבודה כלל עולה יותר מג' טפחים.

(יג) גמ', ר' יהודה אומר קודם חצות לא ישלימו. פירש רש"י ד"ה קודם חצות, משום דחצות זמן אכילה הוא ורק מחצות נחשב שהתחילו להתענות. והקשה הגבורת ארי הא אמרו בפסחים (יב.) דשעה רביעית זמן סעודה לכל. ותירץ, דסבר ר' יהודה דאזלינן בתר זמן סעודה דתלמידי חכמים שהיא בשעה שישית. ואף שאין הוא זמן סעודה לכל, כי היכא דאזיל ר' יוסי בתר זמן סעודת בני מלכים, אף שלא כולם בני מלכים הם. (ועיין באות הבאה).

(יד) גמ', לאחר חצות ישלימו. הרא"ש (סימן ל') הביא מהירושלמי (בפרקין הי"ג) שהטעם, משום שעבר רוב היום בקדושה יש לסיימו בקדושה. והריטב"א כתב, דאף בגוונא שירדו להם גשמים אחר חצות שמשלימים, מכל מקום אין אומרים ענינו ותחנונים, דאדרבה ראוי לומר הלל הגדול, אלא שאין אומרים אותו אלא בכרס מלאה. והמשנה ברורה (תקע"ה סקכ"ו) הביא מהדרגול מרבבה שיש לומר הלל.

(טו) גמ', ולשמאל הקטן שבחן של ציבור היכי דמי. הקשה השפת אמת, אמאי לא ישבו בפשיטות דבירדו גשמים קודם חצות לאחר שהתפללו, שפיר הוי שבחן של ציבור דהרי לאחר תפילתן נענו, ואינו דומה לנענו קודם הנץ דיש לומר שהוא משום תנו לו ואל אשמע קולו. וביאר, דהרי עיקר הבקשות הם לאחר חצות כמבואר לעיל (יב.), ואם כן גם קודם חצות הוא בגדר תן לו ואל אשמע קולו, ומאידך לאחר חצות כיון שצריכים להשלים, הוי

במקום מצוה דהשבת אבדה, דלא יהיה עדיף כוחו מבעליהן שאסרו עליו לגדלן. ולכך ביאר, דאיירי שגידלן ביערות או מדברות שבארץ ישראל דבכהאי גוונא לא אסרו.

(ו) גמ', אמר ליה אלעזר בני נוחא לך דאפכיה לעלמא מרישא. הקשה הקובץ הערות (דוגמאות לביאורי אגדה הנדפסים בסוף הקובץ הערות סימן ז' אות א'). וכי הדרך היחידה להעשיר את רבי אלעזר בן פדת הוא על ידי הפיכת העולם ובריאתו מחדש. וביאר, דודאי היה אפשר להעשיר אותו בלא הפיכת העולם, אלא שבדרך זו היו מנכים לו מזכויותיו לעולם הבא, ועל כן הדרך היחידה להעשירו בלא שיפגע בזכויותיו, הוא על ידי שיברא העולם מחדש, ויולד במזל אחר. דמה שמגיע לאדם מכח מזלו אינו מנכה לו מזכויותיו לעולם הבא.

(ז) גמ', אמר ליה ואנא מגברא דלית ליה בעינא. ביאר השפת אמת דהיינו בתמיה, וכי ממי שאין לו אני מבקש, הרי אני מבקש ממי שהכל שלו דיש לו ליתן גם לו וגם לחבריו.

(ח) גמ', אמר להו נוחא לכו שיבא מטר בשבילנו אמרו ליה הן. הקשה הבן יהוידע מאי סלקא דעתיה שאינם חפצים במטר. וביאר, דאם המטר בא מכח תשובה, הרי הם גשמי ברכה, אך אם לא התקבלה תשובתם, והמטר בא בזכות תפילת הצדיק, הרי אינם גשמי ברכה [כדחזינן לעיל (כ"ג)]. גבי חוני המעגל. ועל כן שאלם ר' חמא בר חנינא, האם רצונם שיגזור תענית נוספת, דשמא תתקבל תשובתם ויהיו אלו גשמי ברכה. או דרצונם שיבא המטר בשבילו אף שלא יהיו גשמי ברכה. נאך יש לעיין ברש"י בד"ה כמה עזין, שכתב דלא כסיין מציבורא. ולדבריו אינו מפני הציבור, אלא מחמת ר' חמא בר חנינא ור' יהושע בן לוי. (ח.ו.)

דף כ"ה ע"ב

(ט) גמ', לכך נאמר תמר ונאמר ארו. הקשה הרי"ף בעין יעקב דאם כן אמאי דימהו, גם לארו וגם לתמר, היה לו לדמותו לאילן אחר שגם מחליף גזעו וגם עושה פירות כגון אגוז או רימון וכיוצא בהן. ותירץ, דבדווקא דימהו לארו ותמר, משום דלצדיק יש חסרונות של תמר, ושל ארו. דהיינו דכשם שאין גזעו של תמר מחליף, כך אין גזעו של צדיק מחליף מיד, וצריך להמתין עד שתזרח שמשו של צדיק אחר. ולענין הפירות דומה הוא לארו, משום דעיקר הפירות של הצדיק הם לעולם הבא, ונחשב כאילו אינו עושה פירות.

(י) גמ', יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו. תמה באור ישראל (סימן כ"ח) הרי זה גופא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר, הוא סיבה שזה יהיה יותר גדול מזה, ואמאי אמרה הבת קול שאין זה גדול מזה. ועוד, איך אפשר שיפלא מר' אליעזר להעביר על מדותיו. וביאר בשם הגר"ס דמבואר בשבת (ל:) דנחלקו שמאי והלל בדרכי העבודה, דשמאי סבר, דצריך להיות קפדן

הדרה היוזמי

דכתיב "תשמרו להקריב לי במועדו", ואם אינו נמצא שם היאך יכול לשמר. ותמה הגבורת ארי, דמבואר לקמן במתני' דגם במוסף ובקרבת עצים היה מעמד, ואם ילפינן מעמד מקרא ד"תשמרו" הנאמר בתמיד, מנלן דבעינן מעמד גם בשאר הקרבנות.

ד) מתניתין, על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים של לווים ושל ישראלים. כתב הריטב"א, דאין הכוונה שהיו במעמד גם מהכהנים והלויים, אלא הכוונה שג' כתות אלו מעכבות את הקרבן, [דבעינן כהנים לעבודתן, ולוים לדוכנן]. אמנם ברש"י ד"ה על כל משמר ומשמר, וכן לעיל (טו): ד"ה אנשי מעמד מבואר, דהיו במעמד גם מהכהנים והלויים.

ה) רש"י ד"ה והשאר היו מתכנסין לעריהם, ומוציאין ספר תורה ביום תעניתם. העיר הרש"ש דביום תעניתם לאו דווקא הוא, דהא מבואר במתני' ולקמן (כו): דגם ביום ראשון היו קורין, ואף שבראשון לא היו מתענים.

ו) רש"י ד"ה כל יום שיש בו הלל וכו', אותן שהיו בירושלים. הקשה הרש"ש הרי הלל אינו נאמר רק בירושלים, ואם כן אמאי רק אותן שהיו בירושלים נפטרו מהמעמד של שחרית. ובחידושי הר"י מלוניל כתב, דרק אותן שבירושלים נפטרו, משום דצריכים למחר לחזור לבית המקדש, להימצא בהקרבת איברי התמיד והקטורת והנסכים. וכיון דאומרים גם הלל שוהין יותר, לכך פטרום מהמעמד דשחרית.

ז) מתניתין, קרבן מוסף אין בו נעילה. הרמב"ם (בפירוש המשניות) ביאר, דמה דהקדימה מתני' דבשחרית ובמוסף נכנסין וקורין, אין הכוונה לתפילת מוסף של מועדים, דהרי מבואר במתני' דיום שיש בו קרבן מוסף אין בו מעמד. אלא הכוונה לתפילה הנוספת שמוסיפים אנשי מעמד וכדביאר לעיל, (עיי' לעיל אות א).

ח) מתניתין, כך היה ר' יהושע שונה וכו' קרבן עצים אין בו נעילה וכו'. רש"י לקמן (כח). ד"ה מה הפרש ביאר, דלדברי ר' יהושע אין קרבן עצים דוחה אלא נעילה. אך הר"ע מברטנורא פירש, דדוחה נמי מנחה.

ט) מתניתין, קרבן עצים וכו'. ביאר רש"י ד"ה תשעה שהיו מקריבים קרבן עם העצים. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מכלי המקדש ה"ט) שביום שיגיע לבני משפחה זו להביא העצים, היו מקריבים עולות נדבה. והריטב"א הוכיח כדבריהם, דאי נימא שלא היה קרבן נוסף על העצים, אמאי דוחה את המעמד, הרי היו מוסיפים רק גזרי עצים למערכה ואין בזה שהיה יתירה. והקשה הרש"ש מהמבואר במנחות (כ): דילפינן מ"קרבן" שמתנדבים עצים, הרי דהעצים גופיהו נחשבים קרבן.

י) מתניתין, שם. הקשה הריטב"א, הרי קרבן העצים היה שייך רק לאותן משפחות שהגיע זמנם, ואינו שייך לאנשי מעמד שמבטלין מחמתה המעמד. וביאר בשם הראב"ד, דאין נדחה המעמד אלא

בגדר המתנינו לו עד שיתמקמק.

יז) גמ', אמר משיב הרוח ונשב זיקא וכו'. ביאר הקרן אורה, דענינו מה דאיתא בישעיה (סה, כד) "והיה טרם יקראו ואני אענה וגו'", דהא קודם התפילה יש לסדר דברי שבח וריצוי, ובא הנביא לומר דבעודם עוסקים בדברי השבח יענו, וכדאמר שמואל דזהו שבחו של ציבור דמשבחים במוריד הגשם ונענים.

יח) גמ', מעשה וגזרו תענית בלוד וכו' וקראו הלל הגדול. הר"ן (ט). מדפי הרי"ף) כתב בשם הראב"ד, דאינו סותר להמבואר לעיל (ו), דמשיצא חתן לקראת כלה מברכים ברכת הגשמים. דברכת הגשמים היא מיד כשהגיעו לשיעור של יצא חתן לקראת כלה, ובבין הערביים אומרים הלל הגדול. עוד כתב, דאפשר דברכת הגשמים היא באופן שלא התענו, אבל כשירדו גשמים על ידי תענית, אומרים הלל הגדול.

יח) גמ', שם. כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א תל"ג) דחייב אמירת הלל, דוקא כשנענו ביום התענית וכמעשה דר' טרפון, אבל אם לא נענו ביום התענית אין אומרים הלל הגדול, כיון דלא נענו בזכותם אלא ברחמי שמים. והריטב"א כתב, דפשיטא שגם אם נענו לאחר יום התענית צריכים לומר הלל הגדול, על היום טוב שנעשה להם בירידת הגשמים.

פרק בשלשה פרקים

דף כו ע"א

א) מתניתין, בשחרית ובמוסף. פירש הרמב"ם (בפירוש המשניות, ובפ"ו מכלי המקדש ה"ד), דאין הכוונה לתפילת מוסף הנאמרת ביום שיש בו קרבן מוסף, אלא הכוונה לתפילה נוספת שמוסיפים אנשי מעמד בין שחרית למנחה. (ועיי' לקמן אות ז).

ב) מתניתין, ונעילת שער. רש"י בד"ה נעילת שערים, הביא הירושלמי בברכות (פ"ד ה"א) דנחלקו מהו נעילת שערים, דלרב היינו נעילת שער שמים, ולדבריו זמנה בלילה. ולר' יוחנן היינו נעילת שער היכל, שהוא עדיין בעוד יום. ומסיק התם דמתני' כר' יוחנן, מדאיתא במתני' דבשלשה פרקים כהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום, בשחרית במוסף במנחה ונעילת שערים. וביאר הרא"ש ביומא (פ"ח סימן כ') דהוכחת הירושלמי מהא דיש נשיאת כפיים בנעילה, דאי נימא כרב דזמנה בלילה, הרי אין נשיאת כפיים בלילה משום דהוקש לקמן (בעמוד ב') לשורות. ובגבורת ארי הקשה עליו, דמה בכך דהוקש לשורות, הרי שפיר מצאנו שירות גם בלילה כגון הקטרת חלבים ואיברים. ולכך ביאר, דהוכחת הירושלמי מלישנא דמתניתין ד' פעמים ביום, דמשמע דכל אלו הפעמים ביום כולל תפילת נעילה.

ג) מתניתין, וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו. פירש רש"י במגילה (ג). ד"ה וישראל במעמדן, דהיינו משום

הדרה היוזמי

מילי בתעניות שגזרין על גשמים או שאר צרות שהוקבעה התענית בהן לתפילה. אבל בד' צומות דמדברי קבלה, אין בהן נעילה.

(יח) גמ', שם. הקשה הגבורת ארי, הרי שפיר משכחת לה מוסף בתעניות בגוונא שגזרו קודם ראש חודש כסלו, דמבואר לעיל (טו): דהתחילו אין מפסיקין. ותירץ, דהרי מוקמנן למתני' כר' מאיר כדאיתא בסוף סוגיין, ומבואר שם, דלדעתו, אף על פי שאין מפסיקים, מכל מקום אין משלימים, וכיון דאין משלימים ואוכלים בסוף היום, כבר אין ראוי לומר נעילה, ותו ליכא ד' פעמים ביום של נשיאת כפיים.

(יט) גמ', כיון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי כתפילת תענית דמיא. הריטב"א כתב בשם הגאונים, דהני מילי בתעניות שאין בהן נעילה דמתפללים מנחה סמוך לערב, אבל תעניות שיש בהן נעילה שמתפללים מנחה כבכל יום, אין היתר לשאת כפיים במנחה. דאי נימא דכשיש נעילה נמי נושאים כפיהם גם במנחה, הרי הוא ממש כשיטת ר' מאיר, ומאי נפקא מינה בהא שפסקו כר' יוסי. ודחאם, דהא דמבואר דנושאים כפיים גם במנחה, היינו בגוונא שמתפללים מנחה סמוך לנעילה, דלא דמיא לשאר ימים שמתפללים בעוד היום גדול. ובאמת במקומות שמתפללים בעוד היום גדול, הלכה כר' יוסי שאין נושאים כפיים במנחה. וכן כתב הרמב"ן, דמסתימת הגמ' נראה, דבכל תעניות נושאים כפיים במנחה, ואף דסתם תענית היא עם נעילה, והיינו בגוונא שמתפלל סמוך לערב שבזה גם ר' יוסי מודה משום דדומה לנעילה.

(כ) תוס' ד"ה מנחה וכו', אפילו וכו', וקשיא דהכא משמע דבמנחה שייך שכרות וכו'. הריטב"א יישב, דאין הכי נמי שכרות לענין איסור להתפלל לא משכחת לה, וכדאיתא בשבת (י). אך שכרות לפוסלו מנשיאת כפיים דהוא אפילו בפחות מרביעית, שפיר שייך. נומה שנקט הריטב"א דבפחות מרביעית נמי נאסר בנשיאת כפיים, לכאורה אינו כדברי הרמב"ם (בפ"א מביאת מקדש ה"א) שהאיסור הוא לשתות רביעית יין חי, ו.ו.].

(כא) גמ', למה נסמכה פרשת כהן מברך לפרשת נזיר וכו'. הקשה השפת אמת, דכיון דיש היקש ברכה לשירות כמבואר לקמיה, אמאי הוצרכו כלל לילפותא מהא דנסמך כהן מברך לנזיר, הרי כי היכי דילפו בסוטה (לח). מהאי הקישא דברכת כהנים בעמידה, כן נילף נמי לענין איסור שתית יין. [ויעיין בתוס' במנחות (קט). ד"ה לא ישמשו, שגרסו בסוגיין דלעמידה הקשתו ולא לדבר אחר. ולדבריהם מיושב, דבאמת לענין שתיית יין לא ילפינן מהאי היקש]. והביא דיש שגרסו בגמ' אלא, דהיינו דהגמ' הדרא בה ולא ילפינן מנזיר. וכן כתב בלחם משנה (פט"ו מתפילה ה"ד), דלמסקנא ההקש לנזיר הוא רק לענין שכהן בעל מום נושא כפיו, אך איסור שתיית יין שפיר נלמד משירות.

לאותן המשפחות של מתנדבי העצים. ובגבורת ארי כתב, דכשם שתיקנו שאנשי מעמד יהיו שליחים של כל ישראל לענין עמידה על הקרבן, הכי נמי שלוחים הם של משפחת מתנדבי העצים לעמוד על קרבנם, ושפיר מבטלים מחמת כן המעמד. ובמלאכת שלמה פירש, דהקילו עליהם לבטל המעמד, כיון דיום טוב הוא לכל הנמצאים ולא רק למקריבים, דמתוך שמחבבין ישראל המצוות היו שמחים עם מביאי העצים ולא היו זרזים בעבודות היום.

(יא) מתניתין, בא' בטבת לא היה בו מעמד וכו'. כתב הגבורת ארי (בד"ה קרבן מוסף), דהאי תנא על כרחך לאחר שחזר ר' עקיבא להיות שונה כבן עזאי, דאילו מתחילה שסבר דקרבן מוסף אין בו בנעילה, הרי כל שכן שאין בו במנחה, כדפירש רש"י בד"ה קרבן מוסף, וכל שכן שאין בו במוסף. ואם כן בא' טבת לא הטעם דקרבן עצים אין בו מעמד.

דף כ"ז ע"ב

(יב) מתני', ובטל התמיד. פירש רש"י בד"ה ובטל התמיד, לפי שגזרה מלכות גזרה מלהקריב עוד. וכתב הגבורת ארי, דנראה דבא לפרש דהיה בזמן בית שני, וכמבואר בירושלמי (פ"ד ה"ה). [ולכך פירש דגזרה מלכות, דאי נימא דהוא מחמת המצור שלא היה להם כבשים להקריב, מה הרבותא שבטל התמיד, הרי כל העבודה התבטלה]. אך רש"י בערכין (יא): ד"ה בטל התמיד פירש, דהוא מחמת שלא היה להם כבשים מפני המצור, ולפי זה הכוונה על בית ראשון וכדכתב הרמב"ם (פ"ה מתעניות ה"ב).

(יג) מתניתין, והעמיד צלם בהיכל. רש"י ד"ה והועמד גרס "והועמד" צלם בהיכל, דהיינו דלא קאי על אפוסטומוס ששרף ההיכל, אלא על מנשה. ובירושלמי (פ"ד ה"ה) איכא פלוגתא בזה. והקשה הגבורת ארי דאם הוא צלמו של מנשה, היה מן הראוי להקדימו לבטל התמיד, דהרי קדם לו בזמן. וכתב דצריך לומר דהתנא סידרם לפי סדר השעות של אותו היום, וכך קיבלו דבטל התמיד קודם שהועמד הצלם.

(יד) מתניתין, לא היו ימים טובים לישראל. ביאר המאירי דסיימו בדבר זה להודיע שעל אף הצרות המרובות שתכפו אותנו, אין להתייאש אלא אדרבה כאשר יענו אותנו כן נרבה.

(טו) מתניתין, וכן הוא אומר צאינה וראינה וכו'. הר"ן (י): מדפי הרי"ף, ביאר, דהוא ראייה להא דיוצאות וחולות בכרמים.

(טז) גמ', תעניות ומעמדות מי איכא מוסף. כתב הכסף משנה (פ"ו מכלי המקדש ה"ו) דלדעת הרמב"ם (שם) דיש תפילה נוספת במעמדות והיא נקראת במתניתין בשם מוסף, צריך לגרוס בגמ' תעניות מי איכא מוסף, דהרי על מעמדות לא קשיא דאכן יש מוסף.

(יז) גמ', שם. דייק הר"ן (ט). מדפי הרי"ף) מהא דלא הקשתה הגמ' על נעילה בתעניות מי איכא, דיש תפילת נעילה בתעניות. אך הני

הדרה היוזמי

דף כז ע"א

(א) גמ', אסמכתא ניהו מדרבנן ולקולא. כתב הרמב"ם (פט"ו מתפילה ה"ד) שתה רביעית יין חי בבת אחת אינו נושא את כפיו עד שיסיר יינו מעליו, לפי שהוקש ברכה לעבודה. וביאר המגן אברהם (קכ"ח סקנ"ד) דאין כוונת הרמב"ם דהוקש לענין עצם האיסור, דהא מבואר בסוגיין דמקשינן רק לקולא, אלא כוונתו להקישו לענין לאוסרו דוקא בשתיית רביעית יין חי בבת אחת.

(ב) תוס' ד"ה אי מה וכו', פי' וכו' ומכאן יש להוכיח דכהן שהמיר דתו נושא כפיו. הרמב"ם (פט"ו מתפילה ה"ג) כתב, דמומר אף שחזר אינו נושא כפיו, וביאר המגן אברהם (קכ"ח סקנ"ד) דמה שאסרו הרמב"ם היינו משום קנס, כדרך שפסלום לעבודה משום קנס כמבואר בעבודה זרה (נב:), אך בודאי אינו משום דהוקש לעבודה, דהרי מבואר בסוגיין דהוקש רק לקולא.

(ג) גמ', מעכבין את הקרבן. כתב השפת אמת, דאין הכוונה שפוסלים הקרבן אם אינם נמצאים. אלא הכוונה שמתעכבים בעשייתו עד שיאספו כולם, משום דצריכים לכולם בעת הקרבנות. כהנים לעבודה, לווי' לשיר, וישראל למעמד. ומשום הכי לא הזכיר הרמב"ם האי דינא.

(ד) רש"י ד"ה מעכבין את הקרבן, אם אין מעמד מכולן. מבואר שהיה בכל מעמד גם מהכהנים וגם מהלוויים. והקשה הגבורת ארי אמאי לא סגי במעמד אחד מהם, שיהיו שלוחין לכל ישראל. וביאר, דהא דמעכבין את הקרבן, אינו משום דנצרכים הכהנים והלוויים למעמד, אלא משום דנצרכים לעבודת הקרבן, ונכדיאר השפת אמת באות הקודמת]. ולא יכלו אלו להיות שלוחים עבור כל ישראל ולא יצטרכו לאנשי מעמד, משום דלא ניכר שעומדים הם לשם שימור הקרבן דעסוקין הם בעבודתן. ובתוס' הרא"ש לעיל (כו:), כתב, דכיון דכל שבט ושבט איקרי קהל בפני עצמו כדאיתא בהוריות (ה:), צריך שיהיה מכל שבט אצל הקרבן.

(ה) גמ', אמר רב חמא בר גוריא אמר רב משה תיקן להם לישראל וכו'. הרמב"ם בספר המצוות (עשין ל"ו) כתב, שציונו שיהיו הכהנים מחולקים למשמרות ולא יעבדו כולם יחד אלא ברגלים. והרמב"ן (שם) השיג עליו מסוגיין דמשה רבינו תיקן המשמרות. והריטב"א לעיל (כו:), הקשה, דבספרי דרשו לה מקרא ד"לבד ממכריו על האבות" (דברים יח ח) ואינו מתקנת משה. וביאר, דעצם דינא דמשמרות הוא ציווי התורה, אלא דמשה דוד ושמואל תיקנו את הסדר.

(ו) תוס' ד"ה מר סבר וכו', ולכך הכל כשרים אפילו פסולים אפילו ממזרים לומר שירה. הקשה השפת אמת הרי שנינו בערכין (יא:). דלמאן דאמר עיקר שירה בפה, פסולים אסורים לשורר בפה, והותר להם רק באבוב. וברש"ש כתב, דעל כרחק צריך לומר דכוונת תוס' לשירה בכלי ולא בפה.

(ז) גמ', תנו רבנן ארבעה משמרות עלו מן הגולה. הקשה המהרש"א (בחדושי אגדה) דבסוכה (נו:), מבואר, שהיתה גם

משמרת בילגה ומשמרת ישבב, ובימי יוונים שהיו בבית שני היה. והרש"ש ציין לתוס' בערכין (יג:), ד"ה משמרות, שהקשו מהמבואר בבבא קמא (ק:), שבזמן בית שני היתה גם משמרת יהורייב. ותירצו, דנתנו למשמרות שמות כשל המשמרות ששימשו בבית ראשון. והוסיף דהוא כדרך שנתנו לממונים בבית המקדש שמות על שם הממונים הראשונים, כמבואר בריש פ"ה דשקלים.

(ח) רש"י ד"ה פשחור ואימר, ומבעיא לי דפשחור לא כתיב גבי כ"ד משמרות. הקרן אורה יישב דהיינו משמרת מלכיה, ככתוב בדברי הימים (א' ט, יב) פשחור בן מלכיה, ופעמים נקרא בשם פשחור ופעמים בשם מלכיה.

דף כז ע"ב

(ט) גמ', שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכו'. פירש המהר"ץ חיות דודאי לא העלה על דעתו שיביא מבול לעולם, דהרי נשבע לנח שלא יביא מבול. אלא הכוונה שיעשה עמהם כלה כדרך שעשה עם דור המבול.

(י) גמ', בזמן שקוראים בהן לפני מעלה וכו'. הטור (סימן מ"ח) העתיק הלשון כל זמן שעוסקין בהן. ובמשנה ברורה (שם סק"א) הביא לפרש, דעוסקין היינו להבין ענינה ולא רק בקריאה בעלמא. נויש להעיר מלשון הטור (בסימן רפ"ג) שהעתיק הלשון קוראין וכסוגיין. (ח.ו.י.).

(יא) רש"י ד"ה כבר תיקנתי להם, בסוה"ד, מהיכא יליף ליה להאי, גמגום. ביאר המהרש"א בחדושי אגדות דדרשינן לה מהא דשינה הלשון במה אדע כי אירשנה, ולא אמר במה אדע כי תתננה לי, כלישנא דהקב"ה לך אתננה. וכן בתשובת הקב"ה יש שינוי בלשון, דאמר קחה לי עגלה משולשת ולא אמר קרב לי. ומזה דרשו דאברהם אבינו שאל במה אדע גם בזמן של אירשנה, והיינו גלות וגירוש וכלשון הכתוב כי אוריש גויים מפניך, והשיב לו הקב"ה קחה לי, והיינו בדברים, והוא הקריאה בפרשת הקרבנות, כלשון הכתוב קחו עמכם דברים.

(יב) גמ', תנו רבנן אנשי משמר היו מתפללין וכו', ואנשי מעמד מתכנסין לבית הכנסת וכו'. בדברי רש"י בד"ה אנשי מעמד (כהגהת הב"ח) מבואר, דגם אנשי מעמד הכוונה לישראל. אלא דאותן שבירושלים היו נקראים אנשי משמר, והיו מתפללין בלא להתענות. ואותן שבעריהם היו נקראים אנשי מעמד, והיו נכנסין לבית הכנסת ומתענים. אבל רבינו גרשום ביאר, דאנשי משמר הכוונה לכהנים, שאנשי בית אב היו עובדים, ואנשי משמר היו מתפללים שתתקבל עבודתם ברצון. נולדבריו יש לומר, דגם אנשי המעמד הישראלים שהיו בירושלים היו מתענים. כמבואר ברמב"ם (פ"ו מכלי המקדש ה"ב), ודלא כרש"י. (ח.ו.י.).

(יג) גמ', אמר ר' יוחנן מפני הנוצרים. פירש רש"י בד"ה מפני הנוצרים, שעושים אותו יום טוב שלהם. וביאר המהרש"א (בחדושי אגדות) שאין הכוונה שיעלילו עלינו שמתענים אנו

הדרה היוזמי

ויהיו ג' פסוקים. ותירץ, דכיון דבעיקר קריאה דשבת ליכא ג' פסוקים לא חייבוהו לקרות. מה שאין כן בראש חודש דיש שיעור קריאה מחמת היום הוסיפו גם מתמידים דכל יום.

דף כח ע"א

(א) גמ', אלא כולן נכנסים וקורין אותה על פה. ביאר התוס' ישנים ביומא (ע.) ד"ה ובעשור דכוונת הגמ' לתרץ דכולן נכנסים וקוראין, ואין אחד מוציא את הרבים, דהא דמבואר בתמורה (יד:) דדברים שבכתב אין רשאים לאומן בעל פה, היינו להוציא את הרבים, אבל יחיד לעצמו אין איסור. וכן פירש המגן אברהם (מ"ט סק"א).

(ב) גמ', הללו דברי תורה והללו דברי סופרים. פירש רש"י ד"ה הללו, דתפילת מנחה היא דברי תורה כדאמרינן בברכות (כו:) יצחק תיקן תפילת מנחה, ולכך אין נדחה מפני קרבן עצים. אבל נעילה שאינה אלא מדברי סופרים, שפיר נדחית מפניו. ובקריית ספר (ריש הלכות תפילה) כתב, דאין להוכיח מכאן דתפילת מנחה דאורייתא, דיש לומר דאירי בגוונא דלא התפלל שחרית, דבזה גם להרמב"ם תפילה מדאורייתא. ונלכאורה אין צורך לדבריו, דיש לומר דהרמב"ם יבאר דכוונת הגמ' לחלק בין קרבן מוסף לקרבן עצים, וכדביארו התוס' ד"ה מה. (ח.ו.).

(ג) רש"י ד"ה מה הפרש וכו', מאי שנא דקרבן עצים דחי מעמד דנעילה ומעמד דמנחה לא דחי. העיר הרש"ש דלכאורה למה שפירש רש"י לעיל (כו:) ד"ה קרבן מוסף, בדעת ר' עקיבא קודם דחור בו. דקרבן מוסף הדוחה מעמד דנעילה, כל שכן שדוחה מעמד דמנחה. הוא הדין דיש לומר אליבא דר' יהושע, דקרבן עצים דוחה נעילה, כל שכן שדוחה מנחה. וכדפירש ר"ע מברטנורא דכל שכן שדוחה מעמד דמנחה.

(ד) רש"י ד"ה הללו דברי תורה, מנחה, כדאמרינן בברכות יצחק אבינו תיקן תפילת מנחה. ביאר המצפה איתן, דאף דבכמה דוכתי אמרינן דתפילה מדרבנן היא, מכל מקום כיון דיצחק שתיקנה היה ממ"ח נביאים כמבואר ברש"י מגילה (יד.) ד"ה נבואה, הווי דאורייתא. כי היכי דקרינן לקמן (עמוד ב) להלל דאורייתא, אף שהוא רק מנהג נביאים, ועדיפה על תפילת נעילה, שאינה אלא תיקון חכמים.

(ה) תוס' ד"ה הללו, מוסף ולהכי קדחי מנחה וכו', אבל קרבן עצים דהוי מדברי סופרים והלכך לא דחיא אלא דנעילה וכו'. ברבינו גרשום הוסיף, דקרבן מוסף שהוא דאורייתא לא חשינן שיבטלוהו, ולכך סגי לבטל מעמד דמנחה. אבל קרבן עצים דמדרבנן, ואיכא למיחש שיבטלוהו אם לא יהיה פנאי, תיקנו שיבטל גם המעמד דנעילה. וברבינו חננאל ביאר, דאין טעם דחיית המעמד משום שאין פנאי, אלא להראות שהוא יום טוב, ומשום הכי יום שיש בו קרבן מוסף שאסור בתענית מדאורייתא אינו צריך חיזוק, וסגי לבטל המעמד דנעילה. אבל יום שמביאים

ביום טוב שלהם, דהרי קיימי בזמן הבית דידינו תקיפה עליהם. [מיהו ברבינו גרשום ביאר דהחשש הוא מפני איבתם של העכו"ם] אלא הכוונה שאנשי משמר לא היו עושין מלאכה ביום תעניתם, וחששו שלא יאמרו שמחזיקין הן אותו גם כן כיום טוב שלא לעשות בו מלאכה. והעכו"ם נהגו כן מקודם שהיו הנוצרים, דהא משמע דגם בבית ראשון לא היו מתענין אנשי משמר ביום א' מטעם זה והנוצרים לא היו עד בית שני. [אמנם במסכת סופרים (פי"ז ה"ה) דחו להאי טעמא משום דבזמן המעמדות לא היו חוששים לאיבת העכו"ם]. ובחידושים (הנדפסים בעין יעקב) כתב, דקרינן מפני הנוצרים ולא הנוצרים, וכוונת ר' יוחנן לנבראים שנבראו בערב שבת. ור' שמואל בן נחמני שאמר מפני שהוא שלישי ליצירה, בא לפרש את דברי ר' יוחנן.

(יד) גמ', רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק. הקשה הריטב"א במגילה (כב.), אמאי נדחקו רב ושמואל ולא נקטו כפשוטו, שיחזור הב' כל מה שקרא הא', או שהג' יחזור כל מה שקרא הב'. ותירץ, דבאופן זה איכא טפי למיחש לנכנסים ויוצאים, דמסתמא כולם יודעים בסדרו של יום, ואם לא ישייר הראשון ג' פסוקים לשני, יאמרו היוצאים שיקרא השני פחות מג' פסוקים, והנכנסים יאמרו שהראשון קרא פחות מג' פסוקים. ובביאור הגר"א (קל"ז ו') כתב דסוגיין היא המקור לדברי האבודרהם שהעתיק השולחן ערוך (שם) דאם קרא השני רק מה שקרא הראשון אינו עולה מן המנין.

(טו) גמ', צער גדול היה לי אצל ר' חנינא וכו'. הקשה השפת אמת במגילה (כב.), וכי פליג רב אדר' חנינא שהתיר לפסוק לצורך. ואין לומר שרב סבר דהיכא דאפשר לדלוג עדיף מלפסוק, שהרי מהא דהקשתה הגמ', "ורב דאמר דולג מאי טעמא לא אמר פוסק" מבואר, דפסיקה עדיפה על דליגה. ותירץ, דרב סבר ד"כל פסוקא דלא פסקו משה אנן לא פסקינן", ולכך גם אם מותר לפסוק לצורך, מכל מקום אינו פסוק לענין שיחשב ממנין הג' פסוקים, ומשום הכי אמר שדולג.

(טז) תוס' ד"ה רב, בתוה"ד, ומוזה ראייה למנהגינו אהא דלא קרינן בכל שבת ושבת פרשה של שבת וכו'. התוס' מגילה (כג.) ד"ה כיון, והטור (רפ"ב) ביארו הטעם שאין קורין בשל שבת כל שבת, דטעם הקריאה מבואר מסוגיין, משום מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עוונותיהם. וכל זה שייך דווקא בקרבנות הבאים לכפר, אבל מוסף שבת שאין בו שיעור לכפר אין ענין לקוראו. [והוסיף הטור, דזהו מה שאומרים רצית קרבנותיה, דהיינו דבשבת כולם עולות ודלא כשאר ימים טובים שיש בהם גם חטאות].

(יז) תוס' שם, בסוה"ד, דאין לומר דנדלג לעיל דלא הווי מחד עניינא. הקשה השפת אמת הא חזינן דבכל ראש חודש מתחילים הקריאה מקרבני לחמי, ולכאורה מוכך דהוא חד עניינא ומשום דתמידים הוו בכל יום. אם כן נתחיל בשבת נמי מקרבני לחמי

הדרה היוזמי

סמך מדאורייתא, נדחה המעמד דשחרית. אבל ראש חודש שאין לו **סמך** מדאורייתא, אינו דוחה המעמד. **והמגילת אסתר** (שם) הקשה, **דרש"י ד"ה מנהג אבותיהן** כתב, דכיון דנביאים תיקנוהו כדאורייתא דמי, דהיינו שאינו ממש מדאורייתא.

(יא) **גמ', תנא יחיד לא יתחיל**. **ברבינו חננאל** פירש דקאי על הברכה, שאין היחיד מברך בימים שקורין בהן את ההלל, אבל אם התחיל גומר. אמנם **הרמב"ם** (פ"ג מחנוכה ה"ז) פירש, דקאי על עצם הקריאה דהלל של ראש חודש, דיחיד לו יקרא כלל. **וברבינו יונה** בברכות (ז: מדפי הרי"ף) ביאר, דיחיד לא יתחיל, היינו על נס שנעשה ליחיד או לרבים באופן שלא נעשה לכל ישראל, לא יתחיל לברך, ואם התחיל לא יפסיק.

(יב) **גמ', שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר את ההלל**. **התוס' בסוכה** (מד: ד"ה **כאן** ביארו, דלשון יחיד אתי לחדש, דאפילו יחיד גומר את ההלל ב"ח ימים אלו, ולא למידק דציבור גומרים גם בשאר הימים.

(יג) **תוס' ד"ה אמר שמע מינה**, יש מפרשים דאמנהג לא מברכין. פירש **רש"י בסוכה** (מד: ד"ה **מנהג**, דאין מברכים אמנהג משום דאי אפשר לומר וציונו, דהא אפילו בכלל לא תסור ליתא. אמנם **הרמב"ם** (פ"א מממרים ה"ב) ביאר, דגם על מנהג יש לא תסור. **ובחיידושי מרן רי"ז הלוי** (פ"א מברכות הט"ז) מבאר לשיטת הרמב"ם, דלא מברכים אמנהג, משום דלא ניתקנה ברכה אלא על מצוה, ובאופנים שרבנן ציוו רק בתורת מנהג לא שייך לברך, ואינו דומה ליום טוב שני שציווהו רבנן בתורת מצוה.

(יד) **בא"ד**, היינו דווקא אמנהג דערבה דלא הוי אלא מנהג טלטול בעלמא וכו', אבל בשאר מנהג כמו קריאת הלל ודאי מברכין. **התוס' בסוכה** (מד: ד"ה **כאן** הוסיפו, דקריאת הלל לא גרע מקריאת התורה דמברכין. **ובחיידושי מרן רי"ז הלוי** (המובא באות הקודמת) ביאר כוונתם, דבהלל אין הברכה על עצם התקנה של קריאת ההלל, דהרי על מנהג לא מברכים כדחזינו בערבה. אלא כל עיקר תקנת הלל היא עם ברכה כדרך שתיקנו בקריאת התורה.

(טו) **גמ', אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה**. **התוס' בראש השנה** (יח: ד"ה **זה תשעה בתמוז**, כתבו דהירושלמי תירץ, דקלקול חשבונות יש כאן, ובאמת הובקעה העיר ב"ז בתמוז, והא דכתיב בקרא בט' בו, היינו לפי הטעות שסברו דהוא בט'.

(טז) **גמ', שם**. **הריטב"א לעיל** (כו: ביאר, דלהתענות גם בט' וגם ב"ז לא היה בכוחם, ולכך העדיפו לקבוע יום התענית ביום שהובקעה בשנית דאבל חדש היה. נומה שנקבע בחורבן הראשון בט', בטל וכדאיתא **בראש השנה** (יח:)). **והמגן אברהם** (תקמ"ט סק"ב) כתב, דבעל נפש יתענה גם בט'. אך הוסיף, דלדברי הירושלמי (שהוזכר באות הקודמת) אין מקור להתענות גם בט'.

(יז) **גמ', הובקעה העיר ב"ז הוה וכו'**, לכאורה שאלת הגמ' צריכה הבנה, דהא גבי תשעה באב שהיו שני החורבנות באותו

בו קרבן עצים שאסור בתענית רק מדרבנן, תיקנו לבטל גם המעמד דמנחה לפרסם הדבר.

(ו) **גמ', ועמדו אלו והתנדבו משלהם וכו'**. הקשה **הגבורת ארי**, הרי עצי המערכה באין משל ציבור כמבואר **במנחות** (כב:), ודעת ת"ק **בשקלים** (פ"ד ה"א) דשומרי ספיחין בשביעית, נוטלין שחרן מתרומת הלשכה, ואינם יכולים להתנדב, דחיישינן שמא לא ימסרם יפה יפה, כמבואר **בבבא מציעא** (ק"ח:). ואם כן איך שייך שיעמדו יחידים ויתנדבו. והביא **דהירושלמי** (בפרקין ה"ד) נקט בתחילה דמתני' ר' יוסי היא, דאמר אף הרוצה מתנדב שומר חינם. ומסיק דהני מילי לענין קרבן, אבל במכשירין לכולי עלמא מועיל להתנדב. ונלכאורה יש להעיר מהמבואר **בראש השנה** (ז:), יחיד שהתנדב משלו כשירין ובלבד שימסרם לציבור. וכתבו **התוס' ד"ה שמא**, דדוקא לענין שומר יש לחוש שלא ימסרנו יפה יפה, אך בנדבת קרבן לכולי עלמא אמרינן שמסרן יפה יפה.

(ז) **גמ', כדרך שהושיב ירבעם בן נבט**. ביאר **הבן יהוידע** דהוצרך להביא דמיון לדבר זה, ללמדך שמהרסיך ומחריביך ממך יצאו, כי לולא שקדם ירבעם בן נבט להושיב פרוודראות לבטלם מעליה לרגל, לא היה כח לאומות לגזור גזירות לבטל המצוות, והוסיף, שעל כן אל תתמה אמאי לא הגינה זכות המצוה, שלא יגזרו דבר על ביטולה.

(ח) **רש"י ד"ה הן הן בני סלמאי הנתופתי**, כעין מעשה זה עשו. **ר"ע מברטנורה** פירש כפשוטו, דאותן גונבי העלי כשהיתה גזירה על העצים הביאו העצים בהערמת סולמות, ועל שם כך נקראו בני סלמאי.

דף כח ע"ב

(ט) **רש"י ד"ה ומאי שנא מוסף**, דקתני יום שיש בו מוסף אין בו במנחה. כתב **המהרש"א**, דנראה דרש"י פירש דשאלת מר קשישא קאי אליבא דר' יהושע **לעיל** (כו:), דיום שיש בו מוסף דוחה מעמד דמנחה. והקשה, דבראיה דמייתי הגמ' "דלאו ידידה לא דחיה", מבואר דאזלא כר' עקיבא קודם חזרתו, שהרי אמרה הגמ' דקרבן עצים דוחה מנחה, וזהו כשיטת ר' עקיבא קודם שחזר בו. **ובשפת אמת** יישב, דרש"י פירש כך בדווקא, דאילו לר' עקיבא קודם דחזר בו דקרבן מוסף דוחה נעילה, ודאי שדוחה גם מנחה, וכדפירש **רש"י לעיל** (כו: ד"ה **קרבן מוסף**, ושפיר יש לומר שדוחה גם מוסף. אך לר' יהושע דמוסף דוחה רק מנחה ולא נעילה, יש לומר דהוא הדין שאינו דוחה אף מוסף, ושפיר שאל מר קשישא מאי שנא דדידיה לא דחי.

(י) **גמ', זאת אומרת הלל דבריש ירחא לאו דאורייתא**. **הרמב"ן** (בהשגות לספר המצוות שורש א') דייק מסוגיין, דדווקא בראש חודש אינו דאורייתא, אך בשאר הימים שיחיד גומר בהן את ההלל הרי הוא דאורייתא. **ובלחם משנה** (פ"ג מחנוכה ה"ז) דחה דבריו, דכוונת הגמ' דבי"ח יום שיחיד גומר את ההלל שיש לו

הדרה היוזמי

מסכת תענית דף כח – דף כט

יא תמוז – יב תמוז התשע"ד

ושפיר אמר ר' יוחנן שהיה קובעו ב'.

(ו) **גמ'**, **שם**. הקשה **הגבורת ארי**, הא מאחר דבית שני שעליו אנו מתענים היום, חרב בט' בו, מאי נפקא מינה אי היה קובע התענית על החורבן הראשון ב'. ותירץ, דהרי אמרו **בראש השנה** (יח): דכל הצומות בעת שאין שלום ואין גזירה, תלוי ברצונם, מלבד ט' באב שהוכפלו בו צרות, ולזה אמר ר' יוחנן דלדעתו יום ט' באב לא הוכפלו בו צרות, דהרי רובו של הבית הראשון נשרף ב' ולא בט'.

(ז) **גמ'**, **משנכנס אב ממעטין בשמחה. ביבמות** (מג:). מבואר דמראש החודש ועד התענית ממעטין מעסקיהם מלישא וליתן. **והתוס'** (שם ע"א) ד"ה **מלישא** כתבו, דהאיסור הוא בריבוי במשא ומתן, אך מיעוט שרי. אך **במגילה** (ה:). כתבו **התוס'** בד"ה **ממעטין** דאין ששין כלל. וכן כתב **המגן אברהם** (תקנ"א סק"א).

(ח) **גמ'**, **כך משנכנס אדר מרבין בשמחה. ביאר המאירי**, שהכל הערה שראוי להתפלל ולהודות לאל בכל עת ובכל זמן כפי הנאות למה שאירע באותו זמן.

(ט) **גמ'**, **משנכנס אדר מרבין בשמחה. פירש רש"י ד"ה משנכנס אדר**, ימי נסים היו לישראל פורים ופסח. **ובאליה רבה** (תרפה סק"ח) הוציא מדבריו, דמה דאמרה הגמרא משנכנס אדר היינו נמי ניסן. דהיה קשה לרש"י נימא נמי משנכנס ניסן, לכן פירש דהיא היא. אך **בפרי צדיק** (ראש חודש אדר אות א) העיר דמלשון הגמרא לקמיה "ולימצעי נפשיה באדר דבריא מזליה" משמע, דקאי על אדר דווקא, והאריך לבאר דדוקא אדר ילפינן מאב ולא ניסן. **וביערות דבש** (ח"ב דרוש ב) ביאר, לפי מה דאיתא **במגילה** (ו:). השנית - אדר שני. דאף דמחשבת המן היתה באדר הראשון, מכל מקום כשביטל מרדכי דתו, ונהפך להרוג יהודים בשונאיהם, צוה על אדר שני. והיה טעמו להסמיק גאולה לגאולת ניסן, כי ימי מועדים קדושים מגינים מאוד. וזכות ניסן ומועדי ה' הם שהגיגו. וזהו שדייק רש"י, להורות דכוונת הגמ' לאדר שני דהוא סמוך גאולה לגאולה. (ועיין שם מה שהאריך). וכעין זה ביאר **בשו"ת שאילת יעבץ** (ח"ב סימן פח). **ובשפת אמת** ביאר דענין ריבוי השמחה הוא, על ענין השמעת השקלים שהיה באדר, שמטרתו היתה קיום הקרבנות שהם ביסוד קיום הבית. וכשם שחורבן הבית גורם למיעוט שמחה, כך קיום הבית גורם לריבוי שמחה. [וכן מצינו בקרבן עצים שהיה נעשה בשמחה].

דף כט ע"ב

(י) **גמ'**, **ולימצעי נפשיה באדר דבריא מזליה. כתב הריטב"א** דאף על פי שאין מזל לישראל, כל זה הוא בשאר ימים, אבל בשני חודשים אלו נגזר מן השמים שיהיה מזל. ועוד ביאר דאין הכוונה למזל אלא הכוונה לגזירה, ורק בלשון בני אדם גזירה הוי מזל. **והמהרש"א** (בחיידושי אגדות) כתב, דאף דאין מזל, מכל מקום מגלגלין זכות ליום זכאי, וחובה ליום חייב. (ועיין באות הקודמת)

תאריך, אמרה המשנה שבו נחרב הבית בראשון ובשני. אם כן ממה שלא אמרה כן גבי שבעה עשר בתמוז מוכח דכוונתה להבקעה אחת. ומה הקשתה הגמ' מהבקעה ראשונה, הא מהאי דיוקא מוכח דהמשנה מדברת מההבקעה השניה. (ג.מ.פ.) ויש לבאר, דמה שאמרה המשנה דבט' באב נחרב הבית בראשון ובשני היינו להרבות בחומרת היום, כי בט' באב אין הצום מחמת החודש שארעו בו צרות כמו בתמוז, אלא היום קבע וכמו שהביאה הגמ' **לקמן** (כט.). ממעשה מרגלים. אבל גבי תמוז כיון שאין היום קובע אלא החודש, [דהא שאר מה שארע לא היה באותו היום] חשבה הגמ' דהטעם שלא הביאה הגמ' תאריך שתי ההבקעות משום דההבקעה הראשונה היתה באותו תאריך, דהיינו בשבעה עשר בו. ועל זה הקשתה מקרא דירמיהו. ותירצה דהמשנה התיחסה רק להבקעה השניה, ומדוע דווקא לשניה כבר ביאר הריטב"א הובא באות הקודמת].

דף כ"ט ע"א

(א) **גמ'**, **אמר רבי חמא בר חנינא אותו היום סרו מאחרי ה'.** **רש"י בשבת** (קטז:). ד"ה **מאחרי ה'** ביאר, דבתוך ג' ימים למסעם התאו תאוה, להתרעם על הבשר כדי למרוד בקב"ה. **והתוס'** (שם) **בד"ה פורענות** ביארו, דנסעו מהר סיני שלושת ימים כתינוק הבורח מן בית הספר.

(ב) **גמ'**, **דהוו להו עשרין ותרתינן בסיון. הגבורת ארי** (בסוף ד"ה וכתוב) הקשה מסוגיין על הא דפירש **רש"י בחומש** (במדבר י' לג') שמהלך ג' ימים הלכו ביום אחד, ולדבריו לכאורה לא משכחת לה דבעשרין ותרתינן בסיון הוסגרה מרים, דהרי הל' יום כלו קודם. וכתב, דלדברי רש"י צריך לומר **כהסדר עולם** (פ"ח), דמרים הוסגרה בכ' בסיון עד כ"ז בסיון, ובכ"ח בו באו למקום אחר במדבר פראן, ולמחרת בכ"ט נשתלחו המרגלים.

(ג) **רש"י ד"ה ואמר רבי חמא וכו', בתוה"ד**, וחודש של כט' ימים וכו'. תמה **הגבורת ארי** מנלן לומר דחודש היינו חודש חסר, הא אדרבה סתם חודש בתורה היינו מלא, כדאיתא **ביבמות** (מח:). גבי ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים.

(ד) **גמ'**, **הא כיצד בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו וכו'.** כתב **המהרש"א** (בחיידושי אגדות) דלפי זה סיפא דקרא ד"וישרוף את בית ה'", לא קאי על הרישא ד"בחודש החמישי בשבעה לחודש בא נבחראדן", דאיירי על עצם הכניסה, אבל השריפה היתה ב'.

(ה) **גמ'**, **והיינו דאמר ר' יוחנן אלמלי הייתי באותו דור לא קבעתיו אלא ב'.** הקשה **המהרש"א** (בחיידושי אגדות) הרי ר' יוחנן גופיה אמר לעיל דאותו יום שחזרו המרגלים נקבע יום בכיה לדורות, ופירש **רש"י בד"ה הני ארבעים** דחזרו בח' אב והיתה הבכיה בליל ט' ועל כן נקבע בט'. אמנם כתב, **דלתוס' בד"ה אמר אביי** שפירשו דהמרגלים חזרו בט', ניחא, דיש לומר דהבכיה היתה בליל י',

הדרה היוזמי

(יז) **גמ'**, לויט **עלה אביי**. הקשה הגבורת **ארי** איך יש לאמורא כח לחלוק על הברייתא, ועוד לקלל את הנוהג כהברייתא. ואמנם **ברבינו חננאל** ביאר דאביי לייט אמאן דדחק עצמו לכך, שהוצרך לכבס בט' באב.

דף ל' ע"א

(א) **תוס' ד"ה ותרזויהו לקולא**, בתוה"ד, מותר לספר ולכבס מחצות ואילך וכו'. **הבית יוסף** (סימן תקנא אות ד (ב) **ד"ה ולאחר התענית**) תמה על ההיתר לכבס ולספר ביום תשעה באב עצמו. ועוד, דגבי חל להיות בערב שבת קתני אם לא כיבס בה' מותר מן המנחה ולמעלה, ומסיק דלייט עלה אביי. וכל שכן כשחל ביום ה'. וכתב, דאין לומר דמאי דשרו תוס' מחצות ולמעלה, היינו ביום רביעי שהוא ערב תשעה באב. דהא תניא בחל להיות בחמישי לפניו אסור. ותו דטפי איכא לאחמורי אחר חצות מקודם חצות. הלכך הסיק דאין לסמוך על הוראה זו.

(ב) **תוס' ד"ה ערב ט"ב**, ר"ל בשתי קדירות וכו' אבל אין לאסור לאכול תבשיל שעושין וכו'. כתב **המהרש"א** דדבריהם מגומגמים, דבתחילה כתבו דדוקא ב' קדירות אסור, ומשמע דב' תבשילין בקדירה אחת מותר. ובהמשך דבריהם כתבו דדהטעם דשרי ביצים עם גבינה ובצלים בתבשיל אחד, דאין עושין מהם תבשיל בעצמו אם לא ישימו שומן או דבר אחר. אמנם **הרא"מ הורוויץ** ביאר דבריהם, דודאי דעתם לאסור ב' תבשילין בקדירה אחת, אלא דבתחילת דבריהם דאסרו בשתי קדירות, כוונתם, דכיון דדרכם להתבשל בב' קדירות נפרדות חשיב לב' תבשילין, אף שעתה נתבשלו שני התבשילין בקדירה אחת.

(ג) **בא"ד**, דכל דבר שהוא נאכל כמו שהוא חי וכו' אין בהם תורת בישול. אמנם **הרא"ש** (סימן ל"ד) כתב בשם **הראב"ד**, דאף בנאכל כמו שהוא חי אסור בב' תבשילין, דכיון דטעם האיסור משום כבוד ותענוג אין לחלק בין חי למבושל.

(ד) **גמ'**, לא יאכל אדם שני תבשילין. **הרא"ש** (סימן ל"ד) הביא דעת **רב האי גאון** דדוקא שני מינים כגון ב' מיני קטניות חשיב ב' תבשילין. אבל דעת **הרי"צ** גיאות דאף דשניהם עשויים מאותו מין של קטנית נאסרו. והוסיף דבצרפת נהגו לתת כמה מינים בקדירה אחת דכיון דמבשלין יחד נחשבים לתבשיל אחד, ובאשכנז החמירו בזה.

(ה) **גמ'**, אמר ר"י וכו' אם היה רגיל לאכול שני תבשילין יאכל מין אחד. הקשה **הרש"ש** הרי רשב"ג דאמר "ישנה" בא להקל מדעת תנא קמא דאסר, ולומר דיאכל מין אחד ואם כן רבי יהודה דביאר בדעת רשב"ג דאסור שני תבשילין ומותר במין "אחד" היינו תנא קמא, ובמאי פליגי. ומשום הכי גרס: יאכל מין אחד, דהיינו דיאכל שני תבשילין אבל מינים אחרים שאין רגיל בהם.

(ו) **רש"י ד"ה מליח**, דג או בשר וכו'. **בביאור הגר"א** (או"ח סי' תקנ"ב סעיף ב') כתב, דדבריו צריכים עיון נדהרי בדגים אין שום

(יא) **תוס' ד"ה של תפוחים**, יש מפרשים תפוחים כריח אתרוגים. ביאר **המהרש"א** (בחיידושי אגדות) דסברו כמדרשות, שריח גן עדן שנכנס עם יעקב, היה מהבגדי חמודות שלבש שהיו של אדם הראשון, והגיעו לנמרוד, ועשיו גולן ממנו, נועל שם כך נקראו חמודות]. וסברו התוס' דעץ הדעת של אתרוג היה כדאיתא **בבראשית רבה** (פט"ו), ומאותו אתרוג קיבלו בגדיו ריח אתרוג של גן עדן.

(יב) **גמ'**, אמר רב נחמן לא שנו אלא לכבס וללבוש, אבל לכבס ולהניח מותר. הקשה הגבורת **ארי**, דאם האיסור הוא רק בלבישה, אמאי תלו האיסור בכיבוס. וביאר, דלרב נחמן האיסור בלבישה, הוא דווקא אם כיבס עתה. אך אם היה מכובס מכבר, אין איסור בלבישה. ומשום הכי נקטה מתני' "אסורין מלכבס", משום דסתם כיבוס הוא ללבושו עתה. עוד תירץ, דנקטו כיבוס דהוא רישא דמילתא ועיקר הכוונה היא לכבס וללבוש. והעיר **הרש"ש**, דהא **הרא"ש** (סימן ל"ב) כתב להדיא דאסור ללבוש גם אם כיבסוהו מקודם.

(יג) **גמ'**, וכשאין לו אלא חלוק אחד דאמר רב אסי אמר ר' יוחנן וכו'. הקשה הגבורת **ארי**, מה ראייה איכא מחול המועד, הרי התם אין איסור ללבוש מכובס, ורק אסור עליו לכבס במועד כדי שלא יכנס למועד כשהוא מנוול, ולכך כשאין לו אלא חלוק אחד דליכא להאי טעמא פשוט דשרי, אבל בשבוע שחל בו דיש איסור בעצם הכיבוס, מנלן דיש היתר באין לו אלא חלוק אחד. ובשפת אמת ביאר, דלא אתיא הגמ' להוכיח מחול המועד את עצם ההיתר של אין לו אלא חלוק אחד, אלא הא דלא חששו לטענה דכל הכיבוסין אסורים וזה מותר, וכדביארה הגמ' **במו"ק** (יד).

(יד) **גמ'**, וגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם. פירש **רש"י בד"ה וגיהוץ שלנו**, בסוה"ד, אבל כיבוס שלנו מותר. וכתב **הריטב"א**, דכל זה בבבל שהמים עכורין ואינו מתלבן על ידי הכיבוס. אך במקומות שהמים צלולים דינם כדין ארץ ישראל, ואסורים בכיבוס.

(טו) **גמ'**, וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ. ביאר **הרא"ש** (סימן ל"ב) דטעם ההיתר, משום דאין מקפידים לגהצן יפה, לפי שקרובין לבשר ומתלכלכים תמיד. וזה"ל (ט: מדפי הרי"ף) הביא **מהרמב"ן**, דטעם ההיתר משום דאינם מתלבנים כל כך, ולכך אין בהן לא כגיהוץ בני בבל ולא ככיבוס ארץ ישראל. ולביאורם נמצא, דענין הגיהוץ הוא כענין הכיבוס. אך הביא בשם החכם הכולל ר' יהודה ב"ר ראובן שכתב, דענין הגיהוץ הוא שמניחים הבגדים תחת מכבש עד שנראים כחדשים, ובכלי פשתן כיון דלעולם עומדים בשחיקותן אין הגיהוץ מועיל להם מידי, אבל אם בא ללבנן ודאי שגם בכלי פשתן אסור.

(טז) **גמ'**, מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה. הגבורת **ארי** נסתפק, האם הכוונה למנחה גדולה דהיינו מו' שעות ומחצה ולמעלה, או דהוא מזמן מנחה קטנה, דהיינו מט' שעות ומחצה ולמעלה.

הקשה הגבורת ארי דבסוגיין משמע דהטעם דמתיר רשב"ג לכל אדם להבטל ממלאכה משום דדמי לעינוי, וליכא חשש יוהרא בדבר דאינו שבח לו אלא צער. וכדתני רשב"ג **לעיל** (י: גבי תענית יחידים. ואם כן מאי מקשו **בפסחים** (נה:)) רשב"ג אדרשב"ג, דגבי מלאכה בתשעה באב סבירא ליה, דכל אדם יעשה עצמו כתלמיד חכם, ואילו גבי קריאת שמע סבירא ליה, דחתן שאינו תלמיד חכם לא יקרא קריאת שמע ולא יעשה את עצמו כתלמיד חכם, משום דחיישינן ליוהרא. הא לא דמיא, דביטול מלאכה של תשעה באב כיון דדמי לעינוי וצער לית בה משום יוהרא, אבל גבי קריאת שמע דשבח הוא לו, איכא למיחש.

(יא) **תוס'** ד"ה **כל העושה**, ואוכלין סעודה המפסקת מבעוד יום **וכן נמי ביום הכפורים וכו'.** וכתבו **התוס' בעירובין** (מא.) ד"ה **אי אתם**, דגבי תשעה באב יתחיל מבעוד יום לפי שאי אפשר לכיון תחילת הלילה, ולא דמי לתוספת יום הכפורים דהווי מדין תוספת מחול על הקודש מדאורייתא.

(יב) **גמ', כל האוכל בשר ושותה יין בט' באב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם.** ביאר הר"ן (י: בדפי הרי"ף) על פי נדה (כד:), דהשותה יין חי עצמותיו שרופין, וכן כתב **המהרש"א** דגם כשיכלה הבשר הנרקב לאחר מיתה, ועדיין העצמות קיימים נרשם עליהם שתיית היין. **והריטב"א** ביאר, שאין לעצמותיו תחיה בתחית המתים העתיד להיות בבנין בית המקדש, לאותן שמתו בגלות וציפו לישועה. אבל עדיין אפשר שיהיה לו תחיה בתחית המתים דיום הדין שלאחר ביאת המשיח.

(יג) **גמ', אלא ט"ז באב מאי היא.** הקשה **האליה רבה** (סימן תק"פ סק"י) מדוע נתנו אמוראים טעמים אחרים לעשות את ט"ז באב ליום טוב אחרי שמבואר בברייתא דהטעם משום דכלו מתי מדבר [והובא ברש"י ד"ה **שכלו**]. ותיירץ, דודאי דסגי בטעם אחד כדי להחשב יום טוב כפשוטו, אלא דכיון דנתן ביום כיפור שני טעמים, יום סליחה ולוחות, אלמא דסבירא ליה דמשום טעם אחד לא הוי אלא יום טוב כפשוטו, אבל כשיש עוד טעם שייך בו לומר לא היה יום טוב כיום כיפור, הכי נמי בט"ז באב. וזה הוקשה לתוס' ד"ה **יום שהותרו**, דכתבו דהיינו יו"ט, והיינו כפשוטו. אבל לטעם דברייתא צריך לפרש טעמא דאין יום טוב דוגמתו.

(יד) **גמ', יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.** הרשב"ם בבא בתרא (קכא.) ד"ה **לבא**, כתב דיש מפרשים דהותרו השבטים לבא זה בזה משום משום שמתו כל מתי המדבר. ודחאם, דאין האיסור להינשא לשבט אחר אלא לבאי הארץ, ולא לדור המדבר. והוא פירש, שמתו כל אותו דור של באי הארץ שנאסר להם הסבת נחלה. **והגבורת ארי** הקשה, איך שייך לומר **הותרו** השבטים, דהא לדור ראשון דוקא נאסר ולא לשני, ובנותיהם שנולדו אחרי ביאת הארץ הותרו לבא זה בזה אפילו בחיי אביהן. ועוד הקשה, דנראה כשמחים על איד אבותם לעשות יום טוב ביום שכלו. ולא דמי להא דכלו מתי מדבר, דהיום טוב היה על ביטול הגזירה, או על

איסור], ומה שכתב רש"י בהמשך דבריו אחר ששהה שלשה ימים וכו', ודאי דקאי על דג ולא על בשר. אמנם **בשולחן ערוך** (שם) כתב דנהגו לאסור אף דגים שלא עברו עליהם יותר משלשה ימים. וביאר **המגן אברהם** (שם ס"ק ב') הטעם, דיש מקומות שדגים בכלל בשר, ועוד דדגים עולים על שולחן מלכים ומביא לאדם שמחה.

(ז) **גמ', כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ.** פירש רש"י בד"ה ה"ג, דאף בשעת סעודה המפסקת מותר לרחוץ. משמע דפליגי אי מותר לרחוץ בזמן שמותר לאכול, וכן ביאר **הרמב"ן**. והטעם, דכיון דקיבל עליו קצת אבילות אסור לרחוץ. ודוקא רחיצה משום דהנאתה נשארת לאחר זמן, ונראה כרוחץ בתשעה באב. אבל נעילת הסנדל ושאר דיני אבילות אינו נוהג עד שתחשך. אמנם **הרא"ש** (סימן לח) תמה איך אפשר שיהיה מותר באכילה אך אסור ברחיצה. וכתב בשם **הראב"ד**, דלכולי עלמא מותר לרחוץ בזמן סעודה המפסקת, ונחלקו בזמן שלאחריה דכיון דהפסיק נאסר באכילה. דלתנא קמא נאסר בשעה זו אף ברחיצה. ולרבי ישמעאל נאסרה רק כשהגיע זמן התענית. אבל בשעה שמותר לאכול, אפילו אם הפסיק, מותר לרחוץ.

(ח) **רש"י ד"ה ואסור לקרות בתורה**, דכתיב בהו משמחי לב. אמנם **המהרש"א** (בחינושי אגדות) כתב, דלולי פירוש, לאו משום שמחה נגעו בה, דהאי קרא דמשמחי לב מיייתי לה בגמרא רק לגבי תינוקות של בית רבן, אבל בשאר כל אדם טעמא משום הסחת דעתו מן התענית, ובשאר עסקי חולין נמי אסור מהאי טעמא. ולרבותא נקט, דאפילו ללמוד תורה אסור בו. [וצריך עיון לדבריו, מאי טעמא דתנא קמא דהותר ללמוד במקום שאינו רגיל.

(ט) **גמ', ותינוקות של בית רבן בטלים בו.** ביאר ה"ט"ז (סימן תקנ"ד ס"ק א') דסלקא דעתך כיון דיש צער בלימוד עם הקטנים שרי, כי היכי דהתיר רבי מאיר לקרות במקום שאינו רגיל, קא משמע לן דלא. וטעם האיסור אינו משום שהתינוק שמח דודאי אין לו שמחה, אלא משום המלמד ששמח בדברי תורה שלומד עמהם. ודייק **הביאור הלכה** (שם ד"ה בטלים בו) דלדעת ה"ט"ז מותר לתינוקות בני פחות מ"ב שנה, ללמוד לבד כיון דאינם שמחים בלימוד. אמנם מלשון הגמ' "ותינוקות של בית רבן בטלים בו" משמע דבטלים לגמרי. אמנם **הב"ח** (שם) כתב דאיסור הלימוד לתינוקות משום שמחת התינוק, ודוקא בתינוק שמבין מה שלומד מותר לקרוא עמו בדברים הרעים, אבל בתינוק שאינו מבין מה שקורא, אסור ללמוד עמו אף בדברים הרעים, כיון דעיקר שמחתו במה שיודע לקרוא. ודעת **המגן אברהם** (שם ס"ק ב') דאין ללמוד עם אחרים כלל, ומה שהותר היינו דוקא לספר לתינוק על החורבן דהוי סיפור דברים ומשבר לב התינוק.

הדרה היוזמי

הקובץ שעורים (בבא בתרא סי' שס"ט) איך תלוי תשישות כחה של חמה בתאריכי החדשים שלנו, שאנו מונין ללבנה. ותיריך, דשמא ברוב השנים תשש כחה של חמה בט"ו באב, לכך קבעוהו ליום טוב כדי שיהיה זמן שווה לכל השנים.

ג) **גמ', בת כהן גדול מבת סגן**. ביאר **המהרש"א** דלא שאלה בת כהן מבת מלך כדי שלא יראה שמחליפות, ותתבייש מי שאין לה להחליף, אלא שאלה מבת סגן שהיא פחותה ממנה, וכן כולן. וכן איתא במתניתין דשואלות בגדי לבן, והיינו מטעם שלא לבייש את מי שאין לה בגדי צבעונין. אך **השפת אמת** ביאר, דנהגו שכל אחת תשאל ממי שפחותה ממנה, משום שדרך העולם שהעני שואל מהעשיר, וכדי שלא יתבייש השואל מפני עניותו הרגילו שהנכבד ישאל מהפחות ממנו.

ד) **גמ', ובת סגן מכהן משוח מלחמה**. הקשה **היעב"ץ** דמשמע הכא דסגן חשוב יותר ממשוח מלחמה, ואילו **בהוריות** (יג.) תניא דמשוח מלחמה קודם לסגן. נואפשר לומר, דמכל מקום ביום כיפור סגן קודם, כיון דיש לו חשיבות להיות תחת הכהן הגדול. ואף דאין זה מיישב גבי ט"ו באב, מכל מקום שמא לא רצו לחלק ביניהם. (א.ל.).

ה) **גמ', אפילו מקופלין ומונחין בקופסא**. פירש **רש"י** ד"ה **צריכין טבילה**, שלא לבייש את שצריכה טבילה. **ורבינו גרשום** ביאר, משום דחיישינן שמא ישבה עליהם גדה. **והריטב"א** ביאר, דהטעם דהצריכו חכמים טבילה אף לכלי קופסא, דעל ידי שיוציאו אותם להטבילם יבואו להשאילם לאחרים.

ו) **גמ', בנות ישראל יוצאות וכו' מיוחסות שבהן היו אומרות וכו'**. תמה **הכל בו** (סימן סב), איך היה נראה מנהג זה לחכמים דדומה כאילו היו בנות ישראל הפקר. ותיריך, דודאי כל מי שידו מגעת להשיא בתו לא היה שולחה שם, אבל המנהג בשביל הבנות שאין יד אביהן משגת להשיאן, דאלולי מנהג זה היו יושבות עד שתלבין ראשן, נולכאורה נראה דלדבריו בת מלך ובת כהן גדול היו יוצאות כדי שלא יתביישו האחרות. וצריך עיון.

גמ', לעשות מחול לצדיקים. כתב **המהר"ל** (באר הגולה הבאר הרביעי עמוד עו) דענין המחול הוא סיבוב במעגל, ואילו המחול היה כל צדיק מיוחד בדביקותו שלו, ולא היה לו דביקות מהכל, אבל כאשר הולך בסבוב, נמצא שהוא כנגד הדבר האמצעי וכנגד כל החלקים מכל כיוון ורוח. וכן הצדיק נגד ה' יתברך הרי הוא כהמחול שהולך בסבוב שכולל כל העיגול. וביאר **המכתב מאלהיו** (ח"ד עמוד 149) דלכל צדיק יש נקודה אחרת של לשמה, ועל ידי שכולם מתכללים יחד דזהו גדר המחול, כל אחד מגיע לדבקות שלמה בה'. **והוסיף המהר"ל**, דזהו שמראים עליו באצבעו כל אחד ואחד, שכל דבר שמראים עליו באצבע הוא דבר מיוחד מן השאר. דהיינו שהצדיקים מצד התעלותם, יש להם דביקות והכרה עם אמתתו, במה שהוא יתברך מיוחד ונבדל מן הנמצאים. ומראים זאת עליו באצבעם. שהצדיקים להם מעלת

יחוד הדיבור למשה, (שחזר כאשר תמו מתי מדבר). ואמנם כתב, שעל שתמו וירשו הם את הארץ לא עשו יום טוב, דאין כאן לא דררא דמצוה ולא הנאה יתירה, דהא אפשר להנשא לאחד ממטה אבותם. אלא דעשאוהו יום טוב כיון דבו ביום נתחדש להם הדרשה, ד"זה הדבר אשר צוה ה'" דנוהג רק בדור זה, ועל כן הדור השני מותרים זה בזה. (ועיין באות הבאה בדברי הריטב"א).
טו) **גמ', ממנו ולא מבנינו**. הקשה **הרמב"ן בבבא בתרא** (קכא.) מדוע קבעו את יום ט"ו באב ליום שהותר שבט בנימין. הרי משמעות הנדר ממנו ולא מבנינו, ועל כרחק דכל הנולדים מהם הותרו מיד לבא בשבט בנימין, אף דהדור הראשון עדיין היה חי. ותיריך, דכיון דהתנו הציבור ביחד ובאסיפה אחת, דעתם דכולם יהיו אסורים עד שכל הדור הראשון ימות, דכך הוא לשון בני אדם. **והוסיף הריטב"א** (שם) דליכא למימר שקבעו את ט"ו באב ליום טוב מפני שרק באותו יום התחדש להם הדרשה, "ממנו ולא מבנינו", דלישנא לא משמע הכי. ועוד דהא בעת שנשבעו על דעת, דממנו ולא מבנינו היה.

דף לא ע"א

א) **גמ', יום שפסקו מלכרות עצים למערכה**. ביאר **הרשב"ם בבא בתרא** (קכא:) ד"ה **מניסן**, דעשאוהו יום טוב משום שבאותו יום השלימו מצוה גדולה כזו. אך **רבינו גרשום** (שם) ביאר, דמאחר דכשהיו עוסקין בכריתת עצים התבטלו מלימוד התורה, והיום פסקו, לכך עשאוהו יום טוב, שמכאן ואילך היו עוסקין בתורה. נונראה דלהרשב"ם נמי, אף ששמחתם היתה משום גמרה של מצוה. מכל מקום המשך הבריתא, מכאן ואילך דמוסיף יסיף וכו'. היינו משום דאיתא בפירוש **בשמים ראש** (בסידור אוצר התפילות בדיני שמחת תורה בשם ספר **חמדת הימים**), שהשטן מקטרג על ישראל בשעה שמסיימין את התורה (בשמחת תורה) שאין מתחילים אותה. וכשמתחילים בפרשת בראשית אומר לו הקב"ה הרי התחילה, נמצא שאין יכול לקטרג. הרי שבגמר מצוה אם אין התחלה חדשה מה שמחה זו עושה. ועל כן אמרה הבריתא שטעם הסיום הוא גרם ההתחלה להוסיף בלימוד התורה, דעיקר שמחתם היתה רק דעל ידי שגמרו וסיימו יש בידם יותר זמן וכלים חדשים וכח חדש להמשיך ולעשות ולפעול בקיום המצוות ולימוד תורה. ונראה דזהו מאי דדרשינן **במדרש שיר השירים** (פרשה א' אות ט) משלמה המלך, שבשביל ששאל חכמה ולא כסף וזהב וכו' נתן לו הקב"ה הכל ומיד עשה סעודה, וילפינן דעושים סעודה לגמרה של תורה. והגם שעדיין לא למד וסיים כלום, וגם דמאי סעודה שייך בהכי, מכל מקום שמח בחכמה שקיבל שתשמש לו כלי לעליה נוספת, וכמו הסיום, שעיקר השמחה בה היא דעל ידי שלמד והחכים וסיים, ורכש ידיעות, יש בידו עוד כלים להבנת התורה ויכול להתעלות עוד יותר. (ש.ב.).

ב) **גמ', מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה**. הקשה

מסכת תענית דף לא

יד תמוז התשע"ד

הדרן היומאי

צדיק יש השגה מיוחדת, וכל אחד מראה בהשגה המיוחדת לו גם לחבירו כמו דכתיב "ומקבלין דין מן דין", כן יזכנו השם יתברך להיות חלקינו עם הצדיקים בגן עדן.

העיגול מתחברים ונמשכים הנקודות אל אמתתו היא הנקודה האמצעית, במה שהוא מיוחד ונבדל. והשפת אמת ביאר, על פי דברי חז"ל שכל אחד נכזה מחופתו של חבירו, הכא נמי לכל

הדרן עלך מסכת תענית

הצטרף גם אתה ללומדי ה"דרן היומאי" בעיון!!!

זמני השיעור בדף היומאי ע"י רבני הכולל בכל יום בין השעות 10:30 - 9:30 בבית הכנסת 'שע"י קהילת אשכנז' רחוב חתם סופר 2 קרית ספר מודיעין עילית ת"ו

יש אנשים שרוצים לעשות יד ושם לזכר עולם על נשמת אבותיהם ועושים להם מצבה של אבן וכו'...

יתנדב עבורו איזה ספר הצריך לרבים ללמוד בו, ויכתוב עליו את שמו, ובכל עת שילמדו בו יהיה לנחת רוח לנשמת הנפטר... (הח"ח באהבת חסד ח"כ בפט"ו)

כתובת המערכת: רח' שאגת אריה 17/25 קרית ספר מודיעין עילית. טל/פקס: 08-9741714 ©

למנויים, לתרומות, להנצחות ולכל ענין 052-7113060 Dafyomi@okmail.co.il

<http://www.shtaygen.co.il/?CategoryID=1124>

לעילוי נשמת מרת דבורה גיטל ב"ר שמואל ז"ל

נלב"ע כא' סיון תשל"ו ת.ג.צ.ב.ה.

